

PÉCSI SZEMLE

városthörténeti folyóirat

ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ!

(Tutó niká = E jelben győzz!)

Krisztus-monogram a Kr. u. IV. századból

(Pécs, Szent István tér, Péter–Pál sírkamra, 2000.)

2007.

ŐSZ

2005. október 19-én Bozóki András hivatalosan is bejelentette: a Magyar Köztársaság kormánya a nemzetközi szakmai zsűri döntése alapján Pécsset jelölte a 2010-es Európa Kulturális Fővárosa címre.

HÁBEL JÁNOS

NÉMET RÖPLAP ZRÍNYI–HOHENLOHE 1664-ES HADJÁRATÁRÓL

Egy „elfelejtett” tábornok

Pécs 1543-tól 1686-ig tartó török megszállása során keresztény részről csak egyszer, 1664 telén történt kísérlet a város és a vár elfoglalására. A magyar köztudatban e hadjárat kizárólag gróf **Zrínyi Miklós** (1620–1664) horvát bán nevéhez kötődik, holott a katonai vállalkozásban egy német hadvezér is részt vett, aki seregével nem volt Zrínyi alá rendelve, hanem teljesen egyenrangú félként részben önálló hadműveleteket hajtott végre.¹ A következőkben e német parancsnok életútját mutatom be röviden.²

Gróf **Wolfgang Julius von Hohenlohe** 1622-ben a Stuttgarttól kb. 70 km-re északra fekvő Neuensteinben született. Iskolai képzést Tübingenben kapott, majd protestáns családjá a harmincéves háború (1618–1648) egyre fenyegetőbb veszélyei elől thüringiai birtokukra, Ohrdrufba menekült.³ 21 évesen a kor nemes ifjai képzésének elengedhetetlen részét jelentő „Kavalierstour” helyszínékként Franciaországot választotta, ahol hamarosan katonai szolgálatba állt. Később Párizsba jutva a királyi udvar szövevényes intrikáiba is belekeveredett, melynek „eredménye” egy héthónapos várfogság lett. Szabadulását követően, 1657-ben, visszatért német földre és nem sokára felajánlotta szolgálatait a Rajnai Szövetségnek.⁴ Gróf Hohenlohe vezérőrnagy rangban a Rajnai Szövetség azon csapatainak parancsnoka lett, amelyeket 1663-ban a Német Birodalom délkeleti határának védelmére rendeltek. 1664-ben nem csak Pécsnél harcolt a törökkel, hanem részt vett Nagyzanisza császári szempontból sikertelen ostromában, majd augusztus 1-jén a Mogersdorf-Szentgotthárdnál keresztény győzelemmel végződött csatában. A 6500 főt számláló seregéből az 1664. augusztus 10-i Vasvári Béke megkötése után már csak 800-an tértek vissza vele német földre.

Hadi érdemei elismeréseként I. Lipót császár a többszörösen sebesült Hohenlohet vezértábornaggyá léptette elő. Ez jelentette katonai pályájának csúcsát, de egyben a végét is. Nemsokára visszavonult birtokára, majd feleségül vette Schleswig-Holstein hercegének Sophie Eleonóra nevű lányát. 22 évig tartó házasságukból gyermek nem született. A felesége halála után, 67 évesen újra megnő-

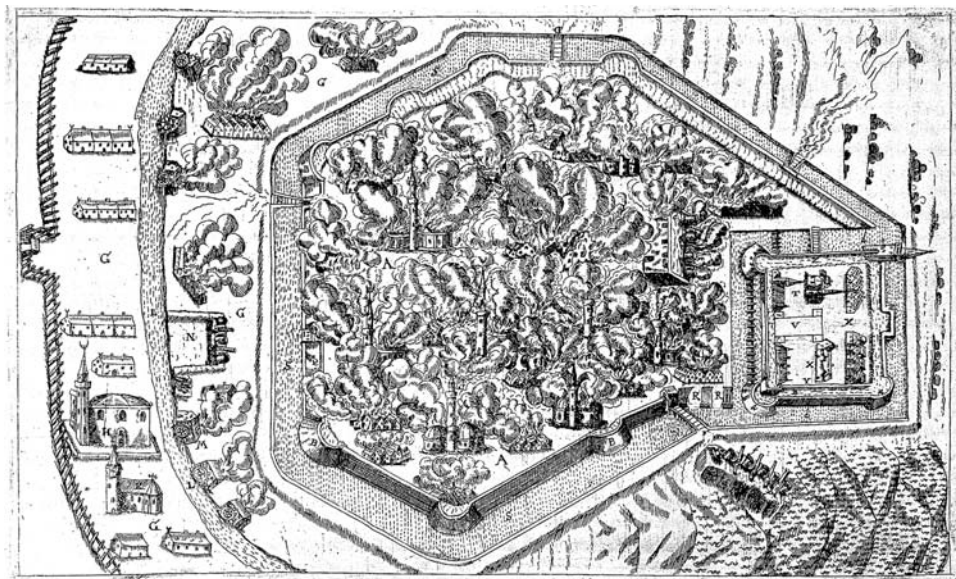
¹ G. Etényi Nóra is „Zrínyi Miklós téli hadjáratáról” írt. = Pécsi ostromhírek a regensburgi birodalmi gyűlés idején 1664-ben. Pécsi Szemle 2000. tavasz, 4. p.

² Bővebb életrajzi adatok pl.: <http://www.neuenstein.de/julius.html>

³ Ohrdruf Erfurttól délnyugati irányban fekvő kis település. Csupán érdekességként említem, hogy apja halála után Johann Sebastian Bach 1695–1700 között itt nevelkedett legidősebb testvérbátyja, Johann Christoph családjában.

⁴ A Rajnai Szövetség (1658–1668) kezdeményezője Johann Philipp von Schönbron mainzi választófejedelem, birodalmi kancellár volt. Számos német egyházi és világi fejedelemség mellett a szövetség tagja lett Franciaország és Svédország is, a vesztfáliai béke (1648) garanciahatalmai. Lényegében a német császár, azaz a Habsburgok hatalmának korlátozására jött létre. Történetéhez lásd bővebben: http://de.wikipedia.org/wiki/Erster_Rheinbund

sült, de ebből a frigyből sem származott utód. Gróf Wolfgang Julius von Hohenlohe 1698-ban hunyt el, vele kihalt a Hohenlohe család neuensteini ága. A neuensteini templom kriptájába temették. A templomtetőt díszítő félhold a gróf török elleni harcaira emlékeztet, akárcsak az a 12 csatajelenetet ábrázoló domborműsorozat, amely a templom szentélyében álló üres dísz-szarkofágján látható.

Röplap 1664-ből. TKCS T 698 (kivágat)

Észrevételek a röplaphoz

Az 1664-es téli hadjáratról számos újsághír és egyéb kiadvány jelent meg a Német Birodalomban.⁵ E kitüntetett érdeklődést minden bizonnyal az is erősítette, hogy a Rajnai Szövetséget alkotó városok és fejedelemségek által kiállított több ezer fős német sereg a hadi események aktív részesévé vált.

Az alábbiakban a hadjáratról 1664-ben megjelent német röplap fordítását közlöm. E röplap a címlécből, alatta egy Pécs ostromát ábrázoló metszetből és egy szöveges beszámolóból áll. A metszet alapjául egy német nyelvű kéziratos térkép szolgált, melyről nem lehet megállapítani, hogy maga az ostrom egyik aktív résztvevője, vagy az ő instrukciói alapján más készítette-e.⁶

G. Etényi Nóra e dokumentumot „hadmérnöki rajznak” tartja. E kor hadmérnökei azonban ennél sokkal pontosabb felmérésekre voltak képesek. A várról és a városról készült alaprajz elnagyolt, torz és számos olyan komoly hiányossága van

⁵ G. Etényi... i.m. 2000. 4. p.

⁶ E kéziratos térkép ismertetéséhez lásd bővebben: Kiss Farkas Gábor: Pécs 1664. évi ostromának kéziratos térképe. = Baranya 1994–95, VII-VIII évfolyam, 153. p.

(pl. hiányzik a vár délnyugati barbakánja, a déli kaputornya stb.), amit egy hadmérnök egyszerűen nem hagyhatott volna le róla.⁷ A röplaphoz információt adó Schmidmayer nem hadmérnöknek nevezi magát, hanem lövegparancsnoknak. Tehát tüzérségi altiszt volt, és a rajz vázlatossága is ennek megfelelő. Ennek ellenére számos egyezés ismerhető fel a rajz és a valós állapotok között, így nem férhet kétség ahhoz, hogy szemtanútól származnak az információk.

A rajzon és a róla készült metszeten kifejezetten vastag városfalak látszanak. G. Etényi Nóra szerint Evlia Cselebi számszerűleg túlzó leírása (Pécs falait 87 bástya védelmezte, melyek mindegyike egy remekmű, a falak 20, az árok mélyétől 50 rőf magasak stb.) szintén a városfal erejét jelezheti. A valós adatok ettől messze esnek: ha megszemléljük a közlekedési okokból időközben több helyen áttört városfalat, akkor azt tapasztaljuk, hogy a mai járószinten már nem éri el az egyméteres vastagságot, és felfelé tovább vékonyodik. A városfalak magassága átlagosan hat méterre tehető, és nincs okunk feltételezni, hogy 1664-ben magasabbak lettek volna. A röplap szerzője is elhanyagoltnak nevezi a várat és városfalakat, melyeket a török a megszállás óta nem erősített meg.

A kéziratos forrásban a város területén csak egy ház lapos földéjére telepített üteg látható, és pár sor német szöveg. A nyomtatványon is szerepel ez az üteg, körülötte pedig az egész város lángban áll, mindenütt erős füst gomolyog. Ezt G. Etényi Nóra úgy értelmezi, hogy „az ostrom hevességének érzékeltetésére az ábrán kissé túl sok füst borította be a várost.”⁸ Véleményem szerint itt nem erről van szó, hanem arról, hogy a korabeli metszeteken egy-egy esemény több fázisát is ábrázolták. A kifogásolt „kissé túl sok füst” abból adódott, hogy a keresztény seregek elvonulásuk előtt felgyújtották az egész várost. Az ábrázolás tehát e szempontból nem túloz.

A kéziratos térkép és a nyomtatott röplap szövege között eltérések vannak: míg az előbbin az olvasható, hogy Schmidmayer lövegparancsnok varasdi („von Varasin”), addig az utóbbi szerint schwarzenburgi, amely település Svájcban, Bern közelében található. Az előbbi egy négy ágyúból és egy mozsárból álló üteget említ a jelmagyarázatban, az utóbbi szerint az üteg két ágyúból és egy mozsárból állt. Az ostromot ábrázoló metszeten azonban – a kéziratos térkép szövegének és rajzának megfelelően – négy ágyú és egy mozsár látható. A szöveg és az ábrázolás tehát eltérnek egymástól.

Nyelvileg is markáns különbségek figyelhetők meg a két dokumentum között. A kiadó nyomda a saját régiója nyelvéhez igazította a kézirat számokra idegenül ható német szavait, megfogalmazásait.

Az ostromról szóló leírás némi hiányérzetet kelt az érdeklődő olvasóban, ugyanis csak a város elfoglalását mutatja be részletesebben, a tulajdonképpeni várostromot nem. Ennek valószínűleg terjedelmi oka is volt: egy oldalra el kellett férnie a szövegnek és az ostromot ábrázoló rajznak, amelyről szintén számos információ leolvasható. Másrészt talán mivel megszakadt az ostrom, a szerző nem kívánta részletezni az egyes műveleteket.

⁷ Szép példa a kor hadmérnöki teljesítményére Joseph de Hauy 1687-ben Pécsről készült felmérése.

⁸ G. Etényi... i.m. 2000. 7. p.

A röplap ostromábrázolása megkérdőjelezi Pécsen az Aradi Vértanúk útján, a Mecsek utca torkolatával szemben épített betontömbre elhelyezett emléktábla információinak helyességét. Eszerint ugyanis Zrínyi Miklós 1664-ben tüzérségével onnan lövette a pécsi várat. Ez három okból is kérdéses: 1. ágyúkat csak a Rajnai Szövetség csapatai hoztak, ezért a várat csak gróf Hohenlohe lövethette. Már csak azért is, mivel 2. Zrínyi Miklós seregével és a német lovassággal elvonult a Dráva mocsarain át Eszékre vezető híd megsemmisítésére, a pécsi vár ostromát Hohenlohéra hagyva. Végül, de nem utolsó sorban: 3. a röplaphoz információkat adó Schmidmayer lövegparancsnok sajátkezü (?) vázlatán nem jelöl üteget ezen a helyen. Ellenben a mai Kálvária-domb alján, az északi városkaputól kissé keletre, körülbelül a mai alagút felett, igen. Mint az ostrom aktív részese, valószínűleg pontosan rögzítette saját fegyverneme, a tüzérség elhelyezkedését.

A röplap szövegének latinbetűs átírása

Rechter und Wahrer Abriß der Türkischen grossen Handelsstadt Fünfkirchen
in Nider-Ungarn: nebenst ausführlichem Bericht, wie selbige im Anfang dieses 1664. Jahrs von denen Herrn Grafen Serini und Hohenloe (sic!) erstürmet und verbrandt worden. Gerissen nach dem Leben, durch Anthoni Salomon Schmidmayer von Schwarzenburg Röm. Käys. Mäyst. Stuck-Haubtman und der Windisch und Petrinianischen Grentzen Zeugwarth.

Die Stadt Fünfkirchen, in Nider-Ungarn, liegt zwischen den beenden grossen Flüssen Draab und Donau, ungefähr drey oder vierthalb Meilen, von der starcken Vestung Zygeth; tieffer nach Esseck, woselbst die Ruinirung der Brucken diesen Winter über geschehen, hinab. Die Gegend umher, ist sehr lustig, und mit allerhand zu Erhaltungt (sic!) menschlichen Lebens gedeylichen Sachen aufs beste versehen: hat an Fischen, Vieh und Vögeln, (vormals auch an herrlich-schönem Weinwachß) grossen Überfluß.

Hingegen ist es, mit der Fortification derselben, weil Sie weitläufftig, und mit unterschiedlichen Vorstädten umgeben, jederzeit vor diesem schlecht bestellt gewesen: ohn daß die Türcken, seit Anno 1543. da ihr Suldán, Solymann, diesen von den Unsrigen, aus Forcht, verlassenen Ort, ohne Widerstand eingenommen; die Mauren und Thürm etwas gebessert, und das Castell desto fester gemacht. Im übrigen war sie, als eine reiche Handels-Stadt, so wol der Commercién, als anderer Commoditeten wegen, in sehr berühmten Ruff.

Aber in der neulichen Serinischen Winter-Expedition, ist Sie mit solchem Ruhm, gleich vielen andren ihr benachbarten Städtlein, Flecken, Dörffern, und Mühlen in die Asche gefallen; wie hiernechst weiter zu vermelden.

Nachdem die Teutschen Reichs-Völcker, unterm Commando des Herren Grafen von Hohenlohe, zu dem Ungarischen Herrn Generalissimo, Graf Niclas von Serin gestossen, und Sigeth vobey gepassirt, unterwegens auch vorher etliche Türkische Oerter, durch Accord, erobert, und die Pallancken Darchbeck, woselbst vorgedachten Tyrannens Solymanni vergrabenes Herz, in einem Mönch-Kloster, faulet; verbrant: haben Ihr Excell. Herr Serini, den 18. 28. Jenner, dieses 1664. Jahrs, die Stadt, mit dero Cavallery berennt. Worauff der Feind, solcher vermerckend, mit seiner Reutereyn, zum Ofener Thor heraus setzen, und durchbrechen wollen; aber bald widerum zuruck, in die Stadt, gejagt worden.

Um den Mittag, gelangten die Teutschen, unter der Anführung hochermeldten Gravens von Hohenlohe gleichfalls da selbst an, und fasten gleich Posio in den Vorstädten: wurde auch die gänzliche Disposition des Angriffs, noch selbigen Tags gemacht, und einem jeden Hauffen sein gewisser Platz angewiesen, darauff er solte ansetzen Gegen Nacht, wurde der Anfang gemacht, und aus etlichen Regiment Stücken die Flanquen bestrichen: als unterdessen Graf Serini, mit einem Theil der Ungarischen Reuterey und Heyducken, ihnen, vor allem feindlichem Überfall, den Rucken versicherte und bewachte.

Am folgenden Morgen, gegen den anbrechenden Tag, gab vorabgredter massen, ein grosser in die Stadt geworfener Granat, deßgleichen drey zugleich abgebrannte Geschütz, allen Brigaden die Sturmlosung: und geschah drauff, an allen Seiten der Anfall; haben die Palissaden, und Stacketen mit (sic!) scharffen Hacken in der Eil ungehauen, und die Mauren mit angeworffenen Sturmleitern erstiegen worden. Zu diesem Ansatz employrte man den halben Theil, so wol der Reuter, als Fußvölker: die übrige Helffte muste aber in voller Bataille halten.

Nicht wenig beförderte solchen Sturm die Gegenwart deß Herrn Grafen von Hohenlohe, bey dem Hessischen (sic!), und Brehmischen Regiment zu Fuß; wie auch, daß Grafen Serini ebener massen, aus der Insul mit seinem Heyducken darauff angesetzt: daher, in kurzer Zeit, weil alles so klüglich angeordnet, und einträchtig zugleich gestürmet, die Stadt, an allen Seiten, überging. Die Türcken, wie sie sahen, daß das Spiel verloren; flohen hauffenweise ins Schloß. Aber etlichen ward der Paß samt dem Leben abgeschnitten.

Ob nun zwar hernach das Schloß, von den unsrigen aufgefordert worden, mit Verschprechung eines freyen Abzugs, und sicherer Convoy, dafern sie es willig übergäben; auch, auf verspührte Hartnäckigkeit der Besatzung die Teutschen solches mit Gewalt angreifen wollen: hat man dennoch, nachdem Graf Serini von der verbranten Brucken wiederum zuruck alda angelangt, und die Sache reifflich erwogen worden, rathsam befunden, für dißmall von wegen eines und anders erheblichen Bedenckers, davon abzustehen, und den Ort zu verlassen. Gestaltsam hierauff den 7. Febr. würcklich beschehen, die gantze Armee wider aufgebrochen, und zuruck gemaschiret: als zu vor die ganze Stadt von ihnen in Brand gesteckt, die darinn gewesene Christen aber, samt ihrem Vorrath, auff hiezu herbeygeschaffte Wagen mit davon führet, und auff Christlichen Grund und Boden gebracht worden.

Wie glücklich nun zwar diese Eroberung von statten gangen; hat doch das Unglück seine Tücke dabey nicht lassen können: angesehen unterschiedliche wackere Personen, als der Baron von Hämerling, der Graf Herberstein, ein Cur Cölnischer Obrister Leutenant und andere Officir (sic!) nebenst 200. Soldaten, ihr Leben darunter eingebüßt.

A der Stadt Grund
 B der Stadt Mauren und Rundel
 C das Büttner-Thor
 D das Zigaretter-Thor
 E das Siglosser-Thor
 F das neue Thor
 G die Vorstadt
 H ein Türckischer Tempel
 K Jesuiter Ort alldar ein Uhr gewest
 L Mühlpech so 50 Gäng gehabt
 M Pulver-Mühl
 N Batterey vor zwey Stück
 O Stand der Feuermörser
 P Hültzernes Haus auf der Maur,
 so durchschossen ist worden
 Q alldar ist die Maur erstiegen worden
 R Zwey löcher durch die Stadtmaurn
 gebrochen worden

S der Stadt Graben
 T das Schloß
 U Kirchen mit vier Thürmen
 W Kloster-Behausung
 X Ein Platz darinn Wohnhäuser gestanden
 Y Ringmauren
 Z Zwinger

 aa Zwinger-Mauren
 bb Ein vierkantichter Thurm
 cc alldort seynd Pal ssaden (sic!) gestanden
 d Schloßgrab
 ee Schloß-Thor
 ff Herrn Graven von Hohenloe (sic!)
 Batterey, so auf ein Haus erbaut worden
 gg Batterey in dem Weingebürg, vor zwey
 Stuck und dem Feuermörsner
 hh Weingebirg.

A röplap fordítása⁹

Az alsó-magyarországi nagy török kereskedőváros, Pécs igaz és valóságghú ábrázolása, részletes beszámolóval arról, hogy a folyó 1664. év elején miként ostromolta meg és égette fel Zrínyi és Hohenlohe gróf úr. A valós események alapján készítette a Schwarzenburgból származó Anthon Salamon Schmidmayer, Öfensége nek, a Római Császárnak a lövegparancsnoka, a szlavón-petriniai határ hadszertárosa.¹⁰

Az alsó-magyarországi Pécs városa két nagy folyó, a Dráva és a Duna között fekszik, körülbelül három, vagy négy és fél mérföldre Sziget erős várától; mélyebben le Eszék felé, ahol e télen szétrombolták a hidat. A környező vidék nagyon változatos, és mindennel bőségesen el van látva, ami az emberi élet fenntartásához szükséges: nagy feleslege van halból, jószágból, madarakból (korábban a gyönyörű szép szőlőből is).

Erődítése ellenben, mivel nagy kiterjedésű és különböző elővárosok veszik körül, korábban is mindig rossz állapotú volt. A törökök pedig 1543 óta, amikor Szulejmán szultán a mieink által félelemből elhagyott várost ellenállás nélkül elfoglalta, a falakat és a tornyokat egyáltalán nem javították, a várat pedig nem erősítették meg jobban.¹¹ Egyébként pedig egy gazdag kalmárváros volt, amely kereskedelméről és kényelméről igen híres.

De a legújabb Zrínyi-féle téli hadjáratban hírnevével együtt hamuvá vált, miként sok más szomszédos kisváros, mezőváros, falu és malom is, ahogy arról alább beszámolunk.

Miután a német birodalmi csapatok gróf Hohenlohe parancsnoksága alatt a magyar főparancsnok úrhoz, gróf Zrínyi Miklóshoz, csatlakoztak, elvonultak Sziget előtt, de ezt megelőzően is már néhány török helységet rohammal elfoglaltak.¹² Turbék palánkot, ahol a fentebb említett tirannus Szulejmán szíve egy szerzetes-kolostorban elásva rohad, felgyújtották.¹³ Zrínyi úr őexcellenciája folyó 1664. év január 18–28. között e várost lovasságával megrohanta. Mire az ellenség ezt

⁹ Köszönettel tartozom Oliver Krauß fregattkapitánynak, és Berger századosnak a potsdami Hadtörténeti Kutatóintézet, a Militärgeschichtliches Forschungsamt munkatársainak a szövegben előforduló 17. századi katonai szakkifejezések értelmezéséhez nyújtott segítségéért.

¹⁰ A röplap fejlécéből kiderül, hogy annak szerzője Svájból származott (Schwarzenburg) és a „római császár” szolgálatában állt. A középkor jelentős európai uralkodói országukat az új Római Birodalomnak tekintették, magukat pedig Római Császárnak. A Német Nemzet Szent Római Birodalma 1806-ig, a napóleoni hódításig állt fenn. Petrinia (mai neve Petrinja) Szlavóniában található, Sziszek (mai nevén Sisak) közelében, ahol a Habsburgok jelentős erődöt építettek az örökös tartományok védelme érdekében.

¹¹ G. Etényi Nórának a város- és várfalak erősségére vonatkozó véleményével szemben (12. p.) Schmidmayer lövegparancsnok leírását tartom reálisnak. A máig fennmaradt vár- és városfalszakaszok vastagsága is őt igazolják.

¹² Schmidmayer a „birodalmi csapatok” megjelölés alatt itt a Rajnai Szövetség csapatait érti. Tőlük függetlenül valóban létezett egy ún. „birodalmi sereg”, németül „Reichsarmee”, amelyet a birodalmi rendek és körzetek közösen állítottak ki területarányos teherviseléssel. A Reichsarmee létszáma változó volt. 1681-ben pl. 28 000 gyalogosban és 12 000 lovasban állapították meg eme állandóan fegyverben tartandó birodalmi sereg nagyságát (simpulum). Szükség esetén azonban ennek kétszeresét (duplum), vagy háromszorosát (tripulum) is a Birodalom rendelkezésére kellett tudni bocsátani.

Bővebben: <http://de.wikipedia.org/wiki/Reichsarmee>

¹³ Szulejmán szultán Szigetvár 1566-os ostroma alatt halt meg. Belső szerveit a tábor területén temették el. A főléje épült síremlék mohamedán zarándokhellyé vált.

észrevéve lovasságával a budai kapu elé vonult és ki akart törni, de nemsokára ismét visszaűzték őket a városba.

Dél körül a fentebb említett gróf Hohenlohe vezetésével a németek ugyancsak megérkeztek, és azonnal elfoglalták állásaikat az elővárosokban. Még aznap elkészült a támadás minden részlete, és az egységeknek kijelölték azokat a helyeket, ahol elfoglalták állásaikat.

Éjjel néhány ágyúval elkezdték löni a falakat.¹⁴ Eközben gróf Zrínyi a magyar lovasság egy részével és a hajdúkkal mindenekelőtt az ellenséges támadás elől az ő hátukat fedezte és őrizte.¹⁵

Másnap pirkadat táján – az előre megbeszéltek szerint – egy a városba dobott nagy gránát és az ekkor egyszerre elsütött három löveg megadta a rohamjelet az összes osztagnak. Erre minden oldalról megindult a támadás: a palisádokat és a gerendaakadályokat éles kampókkal gyorsan kidöntötték, a falakat a nekik vetett ostromlétrákkal megmászta. Ehhez az akcióhoz egyaránt bevetették a lovasság és a gyalogság felét, a sereg másik felének azonban teljes csatarendben kellett maradnia.¹⁶

A rohamot nem kis mértékben támogatta gróf Hohenlohe úr jelenléte a hesseni és brémai gyalogos ezrednél, akárcsak az, hogy a szigeti gróf Zrínyi erre a hajdúival ugyanúgy megindult. Így nemsokára, mivel mindent oly bölcsen elrendeltek és egyetértésben egyszerre rohamoztak, a város minden oldalon a hatalmukba került. A törökök, látva, hogy a játszmát elvesztették, tömegesen a belső várba menekültek. De néhányuk útját életük fonalával együtt elvágta.

Noha ezután a mieink a belső várat megadásra szólították fel, szabad elvonulást és konvoj kíséretet ígérve, ha önként átadnák, ennek ellenére, az őrség nyakasságát megérezve, a németek erővel is meg akarták támadni a várat.¹⁷ Mégis miután gróf Zrínyi visszatért a felégetett hídtól, és az ügyet alaposan mérlegelték, azt tartották tanácsosnak, hogy néhány komoly aggály miatt ettől most tekintsenek el, és hagyják el a helységet.¹⁸ Így február 7-én ez valóban megtörtént, az egész sereg felkerekedett és visszavonult. Előtte azonban felgyújtották az egész várost, az itt élő keresztényeket és készleteiket az iderendelt lovas kocsikkal keresztény területre szállították.

¹⁴ A városfalak lövetéséről van szó.

¹⁵ Erre azért volt szükség, hogy az éjszaka folyamán egy váratlanul megjelenő török sereg ne tudja megátadni az ütegeket és tűzcsatorna/lángcsatorna beszögeléssel használhatatlanná tenni az ágyúkat.

¹⁶ A két sereg rohamra a kiválasztott egységein kívül tehát mindenki a kijelölt állásában, a „csatarendben” maradt.

¹⁷ A kor hadi szokásai közé tartozott, hogy az ostromló sereg parancsnoka – már csak a saját katonái életének kímélése érdekében is – szabad elvonulást ígért a védőknek a vár átadásáért. Ezt a pécsi török védők talán azért sem fogadták el, mivel az 1663-ban a szabad elvonulás ígéretére az Érsekújvárt feladó keresztény védőket a török katonák mind felkoncolták. Ennek az ígéretszegésnek „híre ment” mindkét oldalon. Nem zárható ki, hogy Pécs török védői talán a keresztény katonák bosszújától félve utasították vissza a vár átadását.

¹⁸ Schmidmayer hallgat a konkrét okokról, mint ahogy arról is, miként is zajlott a vár rendszeres ostroma. Zrínyi és Hohenlohe között feltételezhetően komoly nézeteltérések voltak az ostrom mikéntjével, vagy folytatásával kapcsolatban. Ez a feszültség csak fokozódott köztük Nagykanizsa április végén kezdődött ostroma alatt és Új-Zrínyivár védelme során is, amint ez Zrínyi I. Lipót császárnak írt, 1664. július 17-én Bécsben kelt részletes leveléből kiderül. V.ö.:

<http://www.neumann-haz.hu/scripts/SGML/BHISGMLtr?rml/rml4185.sgml>

Habár nagyon szerencsésen zajlott ez a hódítás¹⁹, nem kerülhette el a bal-szerencse egynémely álnoksága: különböző tekintélyes és bátor személyek (mint báró von Hämmerling, gróf Herberstein, a kölni választófejedelem egyik alezrede-se más tisztekkel és 200 katonával életüket vesztették.²⁰

A – a város, B – városfalak és bástyák, C – a Büttner kapu,²¹ D – a Szigeti kapu,²² E – a Siklósi kapu,²³ F – az Újkapu,²⁴ G – az előváros,²⁵ H – egy török templom,²⁶ K – jezsuiták helye, volt itt egy óra,²⁷ L – malompatak, mintegy 50 kereket hajtott, M – lőpormalom,²⁸ N – egy kétágyús üteg,²⁹ O – a mozsarak állása, P – fából épült ház a falon, ennyire szétlőtték,³⁰ Q – itt mászták meg a falakat,³¹ R – két rés a városfalon,³² S – a város árka, T – a vár, V – a négytornyú templom, W – kolostorépület,³³ X – tér lakóházakkal, Y – körítőfal, Z – szorítóudvar (Zwinger)

aa – szorítóudvar fala, bb – egy négyszögletű torony,³⁴ cc – itt palisádok álltak,³⁵ dd – várárok,³⁶ ee – várkapu,³⁷ ff – gróf von Hohenlohe úr ütege, így egy házra telepítve,³⁸ gg – üteg a szőlőhegyen, két ágyú és egy mozsár,³⁹ hh – szőlőhegy.⁴⁰

Az események értékelése

G. Etényi Nóra tanulmányában így értékelte a hadjáratot: „A téli hadjárat és Pécs ostroma egyrészt bizonyította, hogy a török legyőzhető, másrészt tavaszra egy újabb hadjáratához teremtett kedvező lehetőségeket. Az eszéki híd felégetése késleltette a török sereg következő évi felvonulását, a készletek megsemmisítése pedig a

¹⁹ Ez az katonai akció nem nevezhető hódításnak, hiszen nem módosult a korábbi határ és nem maradt keresztény megszálló katonaság Pécsen.

²⁰ Ebből a röplapból nem állapítható meg, hogy a 200 katona csak a német sereg vesztesége volt, vagy mindkét seregé együttléve.

²¹ A Büttner kapu az ábrán az egykori nyugati (szigeti) kapuval azonosítható. A szövegben említett Budai kapu a várost ábrázoló metszeten nincs jelölve.

²² A metszeten ez – tévesen – a déli kapu.

²³ A metszeten ez – tévesen – a keleti kapu. A kapu és az árok felett hozzá vezető híd

²⁴ A metszeten ez a kapu északra nyílik.

²⁵ A budai külváros a Tettye-patakkal

²⁶ Az Ágoston téri templom helyén álló dzsámíróról van szó.

²⁷ A Szentlélek templom, tornyán óráábrázolás.

²⁸ A metszeten az összes malom a Tettye-patak jobb partján van ábrázolva.

²⁹ A Tettye-patak és nyugati városfal között, a keleti kaputól északra, közelebb a mai Ágoston térhez.

³⁰ A metszeten a betűjel nem található, csak egy a keleti kaputól valamelyest északra, városfal elé rajzolt égő ház. Schmidmayr rajzán e helyen látszik a P-betű.

³¹ Az előző jegyzetben szereplő égő háztól északra, a mai Ágoston-tér déli vonala közelében lehetett ez a hely.

³² Az északi városkapu és a vár közti egyenes falszakaszon.

³³ A metszeten a betűjel nem található, de Schmidmayr rajzán a déli várkaputól jobbra és balra húzódó falszakaszoknál látható a W betű.

³⁴ A püspöki palota délnyugati sarkán álló toronyról van szó.

³⁵ A betűjel a metszeten nem látható, hanem csak az eredeti rajzon. Eszerint a palisádok a délkeleti bástya és a vár északnyugati, szögletesre rajzolt sarka között álltak, ill. az északi várárokban is É–D irányban.

³⁶ A négyszögletű vár mind a négy oldalán. A városfalak délről és keletről nem csatlakoznak a várhoz, hanem csak a várárokig tartanak.

³⁷ A metszeten nincs jelölve, de a déli várárkon át, közelebb a délkeleti kerek bástyához, egy híd vezet a falig.

³⁸ A ház a mai Hunyadi utca elődjének nyomvonalán állhatott, kb. észak-déli tájolású hossz tengellyel.

³⁹ Kb. a mai Kálvária-domb aljával azonosítható a hely.

⁴⁰ Az északi kapu vonalától nyugatra lévő lankákon látható a szőlő.

török utánpótlást akadályozta. [...] A téli hadjárat Kanizsa következő évi ostromát készíthette elő, ez pedig egy hosszabb hadjáratához teremtett megfelelő hátteret”⁴¹

Úgy vélem, megalapozatlan az 1664-es téli hadjárat eseményeiből azt a következtetést levonni, hogy ez bebizonyította a török legyőzhetőségét. Igaz, hogy néhány kisebb, a keresztény seregek útjába eső palánkból a török helyőrség kivonult, de ezeket már tavasszal visszavették. A keresztény sereg Pécsen és környékén talán több muzulmán és keresztény lakost ölt meg, mint török katonát, a várat pedig nem tudta elfoglalni, annak ellenére, hogy falait, tornyait az 1543-as megszállás óta lényegében nem erősítették, korszerűsítették. Ezek tehát nem bizonyítják a török „legyőzhetőségét.”

Ahmed Köprülü (1635–1676) nagyvezír seregével már május 14-én átkelt az újjáépített eszéki hídon. Nincs adat arról, hogy várnia kellett volna az átkeléssel. Az eszéki híd felégetése ténylegesen akkor késleltethette volna a török felvonulását – és természetesen nem a következő évit, amint azt a szerző írja, hanem az 1664. évit –, ha az késő tavasszal történik.⁴²

A Zrínyi–Hohenlohe hadjárat talán Nagykanizsa ostromát készíthette elő, de nem a következő évit, mint azt G. Etényi Nóra állítja cikkében, hanem a folyó 1664. évit.⁴³ Az ostrom igen késői, 1664. április 28-i megindulása miatt már eleve kudarcra volt ítélve.⁴⁴ Június elején a nagyvezír közeledtének hírére a szövetséges seregek félbehagyták az ostromot, és sok mindent hátrahagyva, rendezetlenül áramoltak Új-Zrínyiváron át a Mura biztonságosabb jobb partjára.

A Raimondo Montecuccoli tábornok vezette szövetséges seregek bizonyították be az 1664. augusztus 1-i mordersdorfi-szentgotthárdi csatában mindenki nagy meglepetésére, hogy a török legyőzhető.⁴⁵

⁴¹ G. Etényi... i.m. 2000. 6. p.

⁴² Ha a Dráván átívelő híd nem sikerült volna időben helyreállítani, akkor a nagyvezír vagy másol ki-sérelhette volna meg az átkelést, vagy más hadicélt tűzhetett volna ki, pl. Szalvónia feldúlását.

⁴³ Az ostromra I. Lipót császár 1664. márciusában adott engedélyt.

⁴⁴ Ezt maga gróf Zrínyi Miklós, az ostromot irányító főparancsnok fogalmazta meg I. Lipótnak írt levelében.

⁴⁵ E győzelem lélektani hatását nem csökkenti a tény, hogy a nagyvezír a seregének csak egy részét vetette be a csata során.

RADNÓTI ILONA

AZ 1907. ÉVI PÉCSI ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS ÉS VÁSÁR

Amikor 1905 nyár végén Pécs néhány gyárosa, iparosa és kereskedője, köztük Zsolnay Miklós, arra az elhatározásra jutottak, a város gazdaságának fellendítéséért (nem feledkezve meg saját üzleti érdekeikről sem) egy nagyobb szabású kiállítást szerveznek, aligha gondolták, hogy az minden előzetes várakozásukat felülmúló sikerrel zárul. Ma már azt is tudjuk, hogy az 1907. május 15. és október 15. között nyitva tartó Pécsi Országos Kiállítás és Vásárnál jelentősebb rendezvénysorozatnak a 20. században nem adott otthont a város.

A dualizmus korában a termékek bemutatásának, megismertetésének legjobb alkalmi a kiállítások, vásárok voltak. A hazai kiállítások rendezése az 1885. évi Budapesti Országos Kiállítást követően vált egyre gyakoribbá. Az ország különböző városaiban rendeztek kisebb- nagyobb árubemutatókat, melyeken a pécsi termelők egyre nagyobb számban jelentek meg és számos ágazatban arattak elismerést, kaptak kitüntető érmeiket, okleveleket.¹ A budapesti országos kiállítás sikerén felbuzdulva 1888-ban Pécsen is rendeztek általános kiállítást, mely nagyszámú pécsi iparos számára nyújtott bemutatkozási lehetőséget, teremtette meg az alkalmat, hogy termékeik minőségét másokéval összevegyék. A kiállítások rendezése az adott város kereskedőinek, vendéglőseinek, szállodásainak is kedvező volt, jelentősen növelte bevételeiket.

1903-ban a Pécsi Napló foglalkozott egy megrendezendő kiállítás kérdésével, felhívást tett közzé és az elképzeléshez támogatókat keresett. De sem az iparkamaránál, sem más illetékes személynél nem talált visszhangra.² Mi változott rövid két év alatt? Elsősorban az, hogy a kiállítás eszméjét újólá egy nagy tekintélyű személy, Zsolnay Miklós vetette fel. Gyártmányainak új piacokat keresve elsősorban a Balkán meghódítása lebegett a szeme előtt, s kezdetben a Dunántúlra és Szlavóniára kiterjedő kiállítás megvalósításának gondolata foglalkoztatta. Ebből az ötletből nőtt ki az 1907. évi Pécsi Országos Kiállítás és Vásár.³

Elképzeléseihez megnyerte a pécsi ipar és kereskedelem meghatározó képviselőit, rajtuk keresztül a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarát, a város vezetőit. Az ötlet támogatói valamennyien tudták: egy sikeres kiállítás-vásár nem csak erkölcsi és szakmai elismeréssel jár, de jelentős haszonnal is kecsegtet.

A szervezési munkák élére az ötletadó Zsolnay Miklós állt. Elvállalta a kiállítás végrehajtó-bizottságának elnöki tisztét. Nem véletlenül esett a választás Zsolnay Miklósról. Kitűnő üzleti érzékkel, hihetetlen munkabírással, nagyszerű szervezőképességgel

---

¹ Az 1885. évi budapesti kiállításon tíz pécsi díjazott volt. Bezeredy Győző: A pécsi vásárok 1846–1937. A pécsi vásárok története. Pécs, 1996. 25. p. 1896-ban a Millenniumi Kiállításon 43 pécsi kiállító szerepelt. Bemutatkozott többek között a Zsolnay gyár, Höfler bőrgyár, Hamerli kesztyűgyár, az Angszter orgonagyár, Hirschfeld sörgyár, Littke pezsgógyár, Engel Adolf és fia parkettagyár.; Pécs ezer éve. Márffy Attila (főszerk.) Pécs Története Alapítvány, 1996. 173–174. p.

² Bezeredy... i.m. 1996. 40. p.

³ Rúzsás Lajos megállapítását idézi Bezeredy... i.m. 1996. 41. p.

A kiállítás végrehajtóbizottsága

gel rendelkezett. Üzleti és személyes kapcsolatai nemcsak a városban, hanem országosan is jelentősek voltak. Gazdag tapasztalatokkal rendelkezett kiállítási ügyekben is. Nemcsak a hazai rendezvényekről volt személyes benyomása, hanem számos világkiállításról is. Az 1878-as Párizsi Világkiállításon már ő képviselte a Zsolnay gyárat. Ismeretei jó szolgálatot tettek a szervezésben, nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a Pécsre tervezett kiállítás minden tekintetben kiemelkedővé vált.

Az 1905-ben megalakuló végrehajtó bizottság 32 személyből állt. Az elnök Zsolnay Miklós mellett két alelnököt is választottak, Horváth István mérnököt és csepregi Schapringer Gusztáv bankárt. Günther Mihályra, a kereskedelmi és iparkamara titkárára a végrehajtó bizottságban is titkári feladatok hárultak. Szerepet vállaltak a bizottságban a város gazdasági életének meghatározó személyiségei, Cukás Zoltán bádogos mester, jánosi Engel Gyula nagyiparos, Hamerli Imre kesztyűgyáros, Hamerli József gépgyáros és vaskereskedő, Kindl Ferenc gyáros, ifj. Krausz Béni borkereskedő, Littke Lőrinc pezsgőgyáros, Sikorski Tádé gyárigazgató, Tausz Gyula és Telegdi Kálmán bankárok, Ország Lajos földbirtokos, Förster Jenő gazdasági egyesületi titkár, Visy László ügyvéd. Tagságot nyertek azok a városi és állami hivatalnokok, akik szakemberként segítették a kivitelezéssel kapcsolatos munkákat: Bálint István főmérnök, Jakabffy Imre állattenyésztési

felügyelő, Katona János városi osztálymérnök, mint ellenőrző mérnök, az állam-építészeti hivatal főnöke Kovácsffy Kálmán, Pánczél Ottó erdőfelügyelő, Raichl Károly iparfelügyelő, Rauch János városi főmérnök, és két városi tanácsos Oberhammer Antal és Reeh György. Helyet kapott a bizottságban Károlyi Emil építész és Pilch Andor építészmérnök, mint művezető-építész. Eötvös Jenő a Pécsi Takarékpénztár főkönyvelője a pénzügyek ellenőrzését végezte, az ügyvéd Krasznay Miklós az ügyészi teendőket látta el. Tagja volt még a végrehajtó bizottságnak a Pécsi Napló szerkesztője Lenkei Lajos is.⁴

A kiállítás szervezése rengeteg munkával járt. A kortársak számára nem volt kétséges, hogy Zsolnay Miklós munkabírásával és hozzáértésével, sokoldalúságával a rendezőbizottság motorja, s hihetetlenül sok munkát végez. A végrehajtó bizottsági tagság azonban a többiek számára sem cím volt csupán. Minden tag feladatát, munkakörét pontosan meghatározták. Rendszeresen ülészttek, egyeztettek a soron lévő feladatokat. Azt követően, hogy a kiállítás területén megkezdődtek a kivitelezési munkák, a bizottsági üléseket a leendő kiállítás területén tartották. A kortárs Lenkei szerint, mindenki átérezte a feladat nagyságát, s vállalt kötelezettségének igyekezett messzemenően eleget tenni.⁵

Kiállítással kapcsolatos előkészületek 1905 kora őszén kezdődtek meg. A Polgári Kaszinó helyiségeiben szeptember közepén – már Zsolnay elnökletével – megtartott második tanácskozáson az alapvető kérdésekben körvonalazódott az elképzelés: a kiállítás időtartamában, a lehetséges helyszínben. Az első kérdésben, hogy egy „huzamosabb ideig tartó” kiállítást kell szervezni (eredetileg június és szeptember közötti nyitva tartásban gondolkodtak, a végleges időpontot december elején döntötték el) megszületett az egyetértés. Egyetértettek abban, hogy a kiállítás iránti folyamatos érdeklődés fenntartása érdekében időszakos rendezvényekről, bemutatókról is gondoskodni kell. A kiállítás felépítéséhez szükséges területet is kiszemelték, egy szűkebb bizottságot jelöltek ki tárgyalások megkezdésére.⁶ Kitűnő helyet találtak, s a tárgyalás eredménnyel zárult. A főpályaudvar közelében lévő nagykiterjedésű Ráth-kertet, püspöki és részben városi telkeket szereztek meg.⁷ Az állomástól északnyugatra mintegy 35 hektár, a mai Szabadság út, Mártírok útja, beleértve a Köztársaság tér és környékét, nagyjából a Petőfi utca és Megyeri út által határolt térséget jelentette.⁸ A városnak az a része akkor még beépítetlen volt, így nem volt korlátja a vásár építményei megtervezésének és elhelyezésének. Szerencsés volt a színhely kiválasztása a kiállításához szükséges építőanyag, kiállítandó tárgyak szállítása, és a városba vonaton érkezők szempontjából is. A harmadik kérdés, ami a szeptemberi tanácskozáson, igaz csak érintőlegesen szóba került, a kiállítás megvalósításához szükséges pénz előteremtése. Az előzetes kiadások biztosítására aláírási ívet bocsátottak ki. A jelenlévő

⁴ Az 1907. évi Pécsi Országos Kiállítás Szabályzata. Pécs, 1905. 1–2. p.

⁵ Lenkei Lajos: Negyven év Pécs életéből. Pécs, 1922. 246. p.

⁶ Pécsi Napló, 1905. szeptember 15.

⁷ Lenkei... i.m. 1922. 245. p.

⁸ B. Horváth Csilla: Az 1907-es Pécsi Országos Kiállítás és Vásár = Pavilon. Fehérvári Zoltán–Hajdú Virág–Prakfalvi Endre (szerk.). Budapest, 2001. 71. p.; Bezeredy... i.m. 1996. 43. p.

bizottsági tagok azonnal 5400 koronát jegyeztek. A legnagyobb összeget, 2000 koronát, természetesen Zsolnay Miklós írta az ívre, őt Littke Lőrinc követte 1000, Hamerli József 500 korona felajánlásával.⁹

A kiállítás megvalósításához közel másfél millió koronára volt szükség.¹⁰ Pécs város közgyűlése 1905-ben 54 ezer koronát szavazott meg a kiállítás támogatására. A szükséges összeget kölcsönből kívánta biztosítani, s engedélyt kért a belügyminisztertől annak felvételéhez. Miután a jóváhagyást megkapták, a város ajánlattételre kérte a város pénzügyeit. A Pécsi Takarékpénztáron kívül pécsi pénzügyezettől nem érkezett ajánlat. Ajánlatot tett azonban a Magyar Jelzálog- és Hitelbank, de a tanács kedvezőbbnek ítélte és a Takarékpénztár ajánlatát fogadta el.¹¹ Ebből az összegből finanszírozták a kiállítás infrastruktúrájának jelentős részét, főútjainak makadámberítését, a víz, a gáz és villany bevezetését. Jelentős támogatást jelentett a város részéről a világítás és a felhasznált víz után fizetendő díj elengedése is.¹² A költségek előteremtésére részjegyeket bocsátottak ki¹³, különböző összegekkel vállalkozók, nagybirtokosok is támogatták a rendezvény megvalósítását. Sikerült a kormány anyagi támogatását is megszerezni. A Pécsi Közlöny 1907. április 9-én adta hírül, hogy Wekerle miniszterelnök javaslatára a kormány 170 ezer koronával támogatja a pécsi rendezvényt.¹⁴ A rendezők jelentős bevételre számítottak a kiállítók által fizetendő díjakból, melyet két részletben kellett kiegyenlíteni, jelentkezéskor, és a kiállított tárgyak megérkezésekor, valamint a látogatók belépő díjaiból.

1905. december 2-án készen állt a kiállítás átgondolt, minden részletre kiterjedő szabályzata.¹⁵ A szabályzatban leszögezték: a kiállítás célja az ország iparát, mezőgazdaságát, háziiparát és művészetét a nagyközönségnek bemutatni, a „termelőt a fogyasztóval megismertetni.” A kiállításon a magyar korona országaiban lakó gyárosok, kézműiparosok, kereskedők, őstermelők, háziiparral, kézimunkával foglalkozók mutatkozhatnak be, kizárólag az ország területén előállított termékekkel. Külföldiek csak kivételes esetben, Magyarországon elő nem állított munkagépekkel és szerszámokkal szerepelhetnek. Külön kiemelték, olyan tárgyakat várnak a kiállításra, melyek piacképesek, napi szükségleteket elégítenek ki.

A jelentkezés nem jelentett automatikus bemutatkozást a kiállításon. A jelentkezések elfogadásáról a végrehajtó bizottság döntött. A színvonal biztosítását szolgálta a szabályzat tizenharmadik pontja, szakbizottságok hatáskörébe utalva a bemutatandó tárgyak elfogadhatósága elbírálásának jogát. 27 bizottság működött. A kiállításon részt venni kívánók 1906 végéig adhatták be jelentkezésüket.

A szabályzatban meghatározták a kiállítók által elfoglalt terület után fizetendő összeg nagyságát. A kiállítási csarnokokban 4–9, a szabadban 2–4 korona között volt a négyzetméterenként fizetendő díj. A borászati csarnokban kiállított ter-

⁹ Pécsi Napló, 1905. szeptember 15.

¹⁰ B. Horváth... i. m. 2001. 71. p.

¹¹ BML Pécs város közgyűlése 114/ 9510/ 1906.

¹² Pécsi Napló, 1905. október 19.

¹³ Lenkei... i. m. 1922. 246. p.

¹⁴ Schaumburg Lippe György, a dárdai uradalom tulajdonosa 2000, Majláth György gróf 1000, Szeifritz István ugyancsak 1000 koronát adott. Pécsi Napló 1905. szeptember 15.

¹⁵ Az 1907. évi Pécsi Országos Kiállítás Szabályzata. Pécs, 1905. 1–12. p.

Belépőjegy Borsy Károly gyűjteményéből

mékek után természetben kellett fizetni. Minden kiállítónak fajtánként 5–5 palack italt kellett beküldenie, ami a kiállítás tulajdonába ment át. De nem kellett fizetniük a kiállítás kivitelezéséért, annak költségeit a rendezőbizottság magára vállalta.

Pontosan felsorolták a belépőjegyek árát. A megnyitó napján délelőtt 10, délután 2 koronáért tekinthették meg a kiállítást. A többi napon alacsonyabb volt a belépőjegyek ára. Legkisebb összegért, 40–60 fillérért, vasárnaponként lehetett bejutni. (Jó ötletnek tekinthetjük, hiszen a legtöbb látogatót munkaszüneti napon várhatták.) A hétköznapokon váltott jegyek ára 40 fillér, illetve 1 korona volt. Az este 7 óra után váltott jegyek voltak az olcsóbbak. Kedvezményben részesültek a gyermekek 15 éves korig, az őrmesternél alacsonyabb rangú katonák. Ez utóbbi arra mutat, hogy a bizottság figyelmét apró részletek sem kerültk el. Pécs város laktanyáiban ugyanis a 20. század elején közel 2000 katona állomásozott. Kedvezményre számíthattak az iskolák, egyesületek, csoportosan érkező mezőgazdák. Az árvaházaknak, szegényházaknak a belépti díjakat el is engedhették. Akik a kiállítást többször is meg szeretnék volna tekinteni, névre szóló arcképes bérletet válthattak. Az arcképes belépők ára férfiak részére 25 koronába került, a nőknek csak 15 koronát kellett fizetniük, míg a tanulók és gyermekek 5 koronás bérlettel korlátlanul megtekinthették a rendezvényt.

A szabályzat szerint a kiállítás öt nagy csoportra tagolódott: ipari készítmények, mezőgazdaság, háziipar, női kézimunkák, és amatőrmunkák, állattenyésztés-

tés, borászat. Zsolnay Miklós tisztában volt azzal, hogy a kiállítási felhívások szokásos szétküldése elégtelen ahhoz, az ország iparát, mezőgazdaságát valóban reprezentáló kiállítást szervezzen. Arra törekedett, hogy olyan személyeket nyerjen meg a kiállítás támogatóinak, „védnökeinek”, akiknek neve országosan jól cseng, és hatalmas befolyásuk van az országban. Összekötetései, kapcsolatai, s nem utolsósorban a kiállítás fontossága melletti érvelésének köszönhetően sikerült elérnie célját. A kiállítás fővédnöki tisztét Frigyes főherceg és Izabella főhercegné asszony vállalta. Talán nem tévedünk sokat, ha arra gondolunk, hogy mind a felkérésben, mind annak elfogadásában szerepe volt az ország politikai helyzetének. 1906 tavaszán, Wekerle miniszterelnökké történő kinevezésével megoldódni látszott a kormányzati válság, ami hosszú ideig feszültté tette az uralkodóval való kapcsolatot. Országos kiállítás fővédnökének Habsburg-házi főherceget felkérni és a felkérést elfogadni egyaránt gesztus volt.

A védnökök (32 fő) között volt Apponyi Albert gr. vallás és közoktatásügyi-, Darányi Ignác földművelésügyi-, Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter, Wekerle Sándor miniszterelnök, a nagy befolyással rendelkező Lánczy Leó, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, két minisztériumi államtitkár. Az arisztokrácia soraiból védnökséget vállalt többek között gr. Apponyi Sándor, hg. Eszterházy Miklós, gr. Festetics Tasziló, gr. Pejachevich Tódor, gr. Széchenyi Sándor. Természetesen a térség befolyásos személyiségei is a védnökök között szerepeltek: gr. Benyovszky Móric, Baranyavármegye, gr. Apponyi Géza Tolnavármegye főispánjai, a pécsi megyés püspök gr. Zichy Gyula, Pécs főispánja Erreth János, a város polgármestere Nendvich Andor, és a térség legnagyobb birtokosai Biedermann Rezső báró, Draskovich Iván gr., Montenuovo Alfréd hg, valamint Pécs város két országgyűlési képviselője Pleininger Ferenc és Egry Béla.¹⁶

A tiszteletbeli végrehajtó bizottsági tagoknak felkért személyek (17 fő) a „szakmát” képviselték. A bizottság tagjai között volt az országos borászati kormánybiztos, az országos tejgazdasági felügyelő, az Országos Magyar Kertészeti Egyesület több vezetője, az Országos Iparegyesület igazgatója. De ott találjuk például Kutasi Radisich Jenőt, az Iparművészeti Múzeum igazgatóját, Kovács Gyulát a Kereskedelmi Múzeum igazgatóját.¹⁷

A kortársak által „tündérváros” néven emlegetett kiállítás csarnokai (többségükben) a kor magyaros szecessziós stílusában készültek, igen jó színvonalon. E stílus támogatója lehetett Zsolnay maga is, hiszen gyárában szecessziós kerámiát és épületdíszeket állítottak elő.¹⁸ Az egységes stílus nem volt véletlen. A pavilonok terveit egy bizottság fogadta el, melynek vezetője Szikorszky Tádé, Zsolnay sógora volt. A tervező bizottság nem csak a stílus tekintetében fogalmazott meg elvárásokat. Azt is kérte, hogy a pavilonok külső megjelenése utaljon a benne kiállított anyagra.

A nagyobb pavilonok többségét Pilch Andor pécsi építész tervezte. Tervei alapján készült el az iparcsarnok, a borászati, a mezőgazdasági, a közlekedési, a közoktatási és bútorcsarnok, az ünnepélyek csarnoka, két gépcsarnok. A főbejárat

¹⁶ Kiállítási Kalauz I. Pécsi Útmutató. Kiadja a kiállítás végrehajtó bizottsága. Pécs, 1907. 45–46. p.

¹⁷ Kiállítási Kalauz I. 1907. 47. p.

¹⁸ Pilkhoffer Mónika: Pécs építészete a századfordulón. Pannónia Könyvek. 2004. 289. p.

mellett Pilch munkája volt még a zenepavilon, a versenytribün, az állatkiállítási is-tállók. A magánpavilonok építői közül Frigyes főherceg, Hirschfeld Sámuel sörgyá-ros és Brázay Kálmán nagykereskedő bízták meg kiállítási épületeik terveinek elkészítésével. Frigyes főherceg pavilonjának első változata 1906 júniusában ké-szült el, az elvárt stílusnak megfelelően. Izabella főhercegasszonynak azonban íz-lésbeli vagy egyéb okból nem tetszett Pilch eredeti elképzelése. Az építésznek új tervet kellett készítenie. Izabella határozott kívánsága volt, hogy a bellyei birtok környékén lévő magyar, német, sokac községek tipikus építkezési modora a pavi-lon külső megjelenésében tükröződjön.¹⁹

A kiállításon a Zsolnay gyárat keleties szecessziós stílusú pavilon képviselte, melyet színes cseréptető fedett. Terveit vélhetően Szikorszky készítette.²⁰ A pécsi kiállítási pavilonjainak tervezésében fővárosi építészek is részt vettek. A textilcsarnok-ot Ullmann Gyula, az Országos Középipítési Tanács tagja tervezte, a Textiliparosok Országos Egyesületének felkérésére. Az építés költségeit is az egyesület állta.²¹ Ullmann Kármán Aladárral a Hygiéniai pavilon terveinek elkészítésében is közremű-ködött. A kiállítási csarnokot a Pécsről elszármazott orvos Glass Izidor emeltette, sa-ját költségén.²²

A Magyar Iparművészeti Társulat a vallás és közoktatási minisztérium támo-gatásával, az eredeti elképzelésektől eltérően, önálló kiállítási csarnokot építtetett az ipar- és képzőművészeti alkotások számára. A művészetek csarnoka Jánuszky Béla, Maróti Géza és Fischer József tervei alapján készült. A késői döntés miatt csarnok feszített tempóban épült, mégis a hivatalos megnyitót követően került csak átadásra. Maróti művészetéből a kiállítást látogató közönség a csarnok belső ki-képzése és berendezése kapcsán is ízelítőt kapott.²³

A néprajzi, háziipari és népművészeti pavilonokat Jánuszky Béla és Tátray Lajos építette. Jánuszky maga így írt erről: „...az 1907-es pécsi országos kiállításon a népművészeti osztály számára három tipikus magyar házat építtettem fel. Az egyik Korpos Gyula kalotaszegi házának pontos mása volt, a másik egy tipikus jászsági ház, a középső pedig egy ősrégi, ormánsági, diósvizslói ún. talpas ház lel-kiismeretes hasonmása.”²⁴

A pavilonok kivitelezésére országos pályázatot írt ki a rendezőség. A szom-szédos és a budapesti iparkamarákhoz eljuttatott felhívásra budapesti és pécsi cé-gek egyaránt jelentkeztek. A munka sok volt, szinte mindenki kapott megrendelést.

A Pécsi Napló 1905. december 24-i száma adta hírül: „Megtörtént az első ka-pavágás az 1907. évi kiállítás területén, a Ráth-kertben.” 1906 végére a legtöbb pavi-lon már állt. Elsőként a mezőgazdasági csarnok készült el, állt a borászati csarnok is, magas kupoláján a Bacchus szobrával. Mindkét építmény 800-800 négyzetméteres volt. Az iparcsarnokot 2500 négyzetméteresre építették, a közlekedési pavilon terü-

---

¹⁹ Pilch Andor: Frigyes főherceg magánpavilonjának terve és a megvalósult pavilon. JPM Új- és Leg-újabb kori Osztály, 1907. 96/36; Pécsi Napló 1906. augusztus 15.

²⁰ Pilkhoffer... i.m. 2004. 294. p. 857. jegyzet

²¹ Pécsi Napló, 1907. március 12.

²² Pécsi Napló, 1907. március 17.

²³ Pécsi Napló, 1907. június 15.; Ács Piroska: Maróti Géza pavilon művészete = Pavilon, 101. p.

²⁴ Idézi Pilkhoffer... i.m. 2004. 298. p.

lete elérte a 600 négyzetmétert. Nem készült még el a két legnagyobb csarnok, az egyenként 5000 négyzetméteres gépcsarnok, a textilipari pavilon, Littke pezsgógyár pavilonja, a színház, az ünnepélyek csarnoka. Építés alatt volt a főkapu is.²⁵ A kiállítás kivitelezésén 2000 munkás dolgozott. A pavilonok környékén, az utak mentén parkosítottak, facsometék, bokrok, rózsatövek százait ültették el.

Zsolnay Miklós jelentést tesz Frigyes főhercegnek és Izabella főhercegasszonynak a kiállítás elkészültéről

Tíz nappal a kiállítás megnyitója előtt a Pécsi Közlöny hasábjain a kiállítás állapotáról szóló cikket olvashattak az érdeklődők. Az újságíró megjegyezte, hogy néhány pavilon építése késik, sok még a hátralévő munka, de ami elkészült az igen szép látványt nyújt: „A pavillonok (!) díszítése végtelenül ízléses, mindenütt csendes nyugodt színek, amelyek a szemlélőre nem hatnak bántólag, mindenütt összhang, sehol kirívó, minden komoly, méltóságos. Az a zöld, az a sárga, rózsaszín vagy szürke szín, amelyekkel a pavillonok (!) belül meszelve, festve vagy drapériázva vannak, mind művészi ízléssel vannak összeválogatva. [...] Este a sok ezer színes izzó villanylámpa, ívlámpa, és Auer-égők a gázlámpákon s az esti korzó alatt a világító szökőkút csillogó, fényes magasba szökő vízsugarai teszik majd felejthetlenné a szemlélő előtt a kiállítást.”²⁶

²⁵ Günther Mihály, a kiállítás titkárnak beszámolója. Pécsi Napló, 1907. január 1.

²⁶ Pécsi Közlöny, 1907. május 5.

Az eredeti terveknek megfelelően 1907. május 15-én látványos külsőségek közepette megnyílt a kiállítás. Délelőtt érkeztek Pécsre a kiállítás fővédnökei, Frigyes főherceg feleségével, Izabellával és leányaival. A kiállítást Izabella főhercegnasszony nyitotta meg, a nemzeti színű szalag átvágásával. A megnyitón jelen volt Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter, Justh Gyula a képviselőház elnöke, 32 országgyűlési képviselő, Pejacevich Tivadar horvát bán, és a francia főkonzul.²⁷ Természetesen ott voltak a megye és a város vezetői. A jeles társaság felvonulásáról, az ünneplő tömegről a kiállításon működő Lifka-féle mozgóképszínház filmfelvételt készített.²⁸ A kiállítás területén 56 építményt emeltek. Ebből 34 kiállítási célokat szolgált. A többi a látogatók kiszolgálására építettek: cukrászdákat, sörcsarnokokat, vendéglőt, bioszkópot, zenepavilont, színekört, dohányárudákat, postát.

A szerencsésen megoldott alaprajzi elrendezés imponáló térhatást eredményezett. A kiállítás két főutcából állt. A bejáratól nyugatra induló széles főutat az iparcarnok látványos épülete zárta le. Az út két oldalán helyezték el a Zsolnay gyár, a közlekedési, a közoktatási, a borászati, az erdészeti és bányászati csarnokokat. Ezen a területen állt Frigyes főherceg bellyei, magyaróvári, véghelesi uradalmait és Biedermann Rezső szentegáti uradalmát bemutató pavilon is.

A főutca közepén észak felé ágaztak el a sugárszerű mellékutcák, melyeket ugyancsak látványos pavilonok zártak le. A szerteágazó utcák egyikének végén állt a művészeti csarnok, mellette a háziipari csarnok nyert elhelyezést. Egy másik mellékutca végén állították fel a textilipari pavilont. Méreteik miatt egy-egy mellékutca szinte teljes hosszát elfoglalta a mezőgazdasági és a bútorcarnok. Több kisebb-nagyobb magánpavilon is elhelyezést nyert a kiállítás mellékutcaiban. Így mutatta be termékeit például Ruepprecht János pécsi harangöntő, Brázay Kálmán budapesti nagykereskedő, (a pavilonját felkeresők apró kis reklámszappanokat kaptak), vagy Kertész Tódor fővárosi torna-, sportcikk kereskedő.

A másik főutca, a bejáratól északra húzódott. Két oldalán a gépcarnokok nyertek elhelyezést, míg lezárását az ünnepélyek csarnokával oldották meg. Mögötte építették fel a kiállítás Lauber Dezső által tervezett sportlétesítményét. A 27 ezer koronába kerülő, két hold területet (ezt a területet engedte át a pécsi megyéspüspök) elfoglaló létesítmény Lauber Viktor kivitelezésében készült el. A lelátón több ezer ember számára biztosítottak ülőhelyet. A sporttelepen három teniszpályát létesítettek. A versenypálya 180 méter hosszú volt, körben salakkal és makadámmal borított futópályát építettek. Középen terült el a futballpálya. A telepet légszesszel világították. Az öltözőket – külön a férfiak és külön a nők részére – a lelátó alatt helyezték el. A sportolók részére minden kényelmet biztosítottak, vízvezeték- és gyógyszerházzal látták el.²⁹

A kiállítás ideje alatt tenisz-, vívó-, atlétikai versenyeket, díjlovaglási küzdelmet rendeztek. A teniszversenyeken nők is indultak³⁰ a kiállítás egész területét parkosították, padokat helyeztek el a sétautak mentén. Közvetlenül a bejáratnál lévő té-

²⁷ B. Horváth Csilla... i.m. 2001. 74. p.

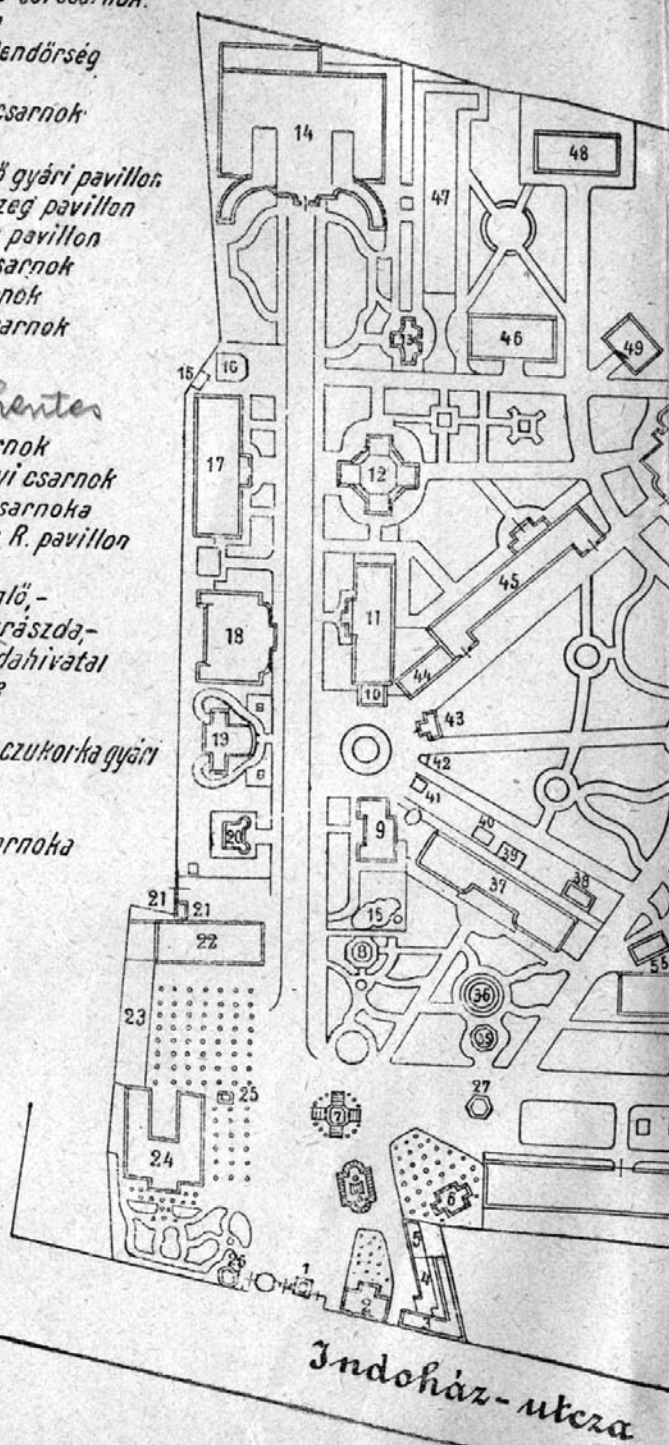
²⁸ Lenkei... i.m. 1922. 249. p. A film sajnos elveszett.

²⁹ Kiállítási Kalauz I. 1907. 41. p.

³⁰ Pécsi Közlöny, 1907. június 22.

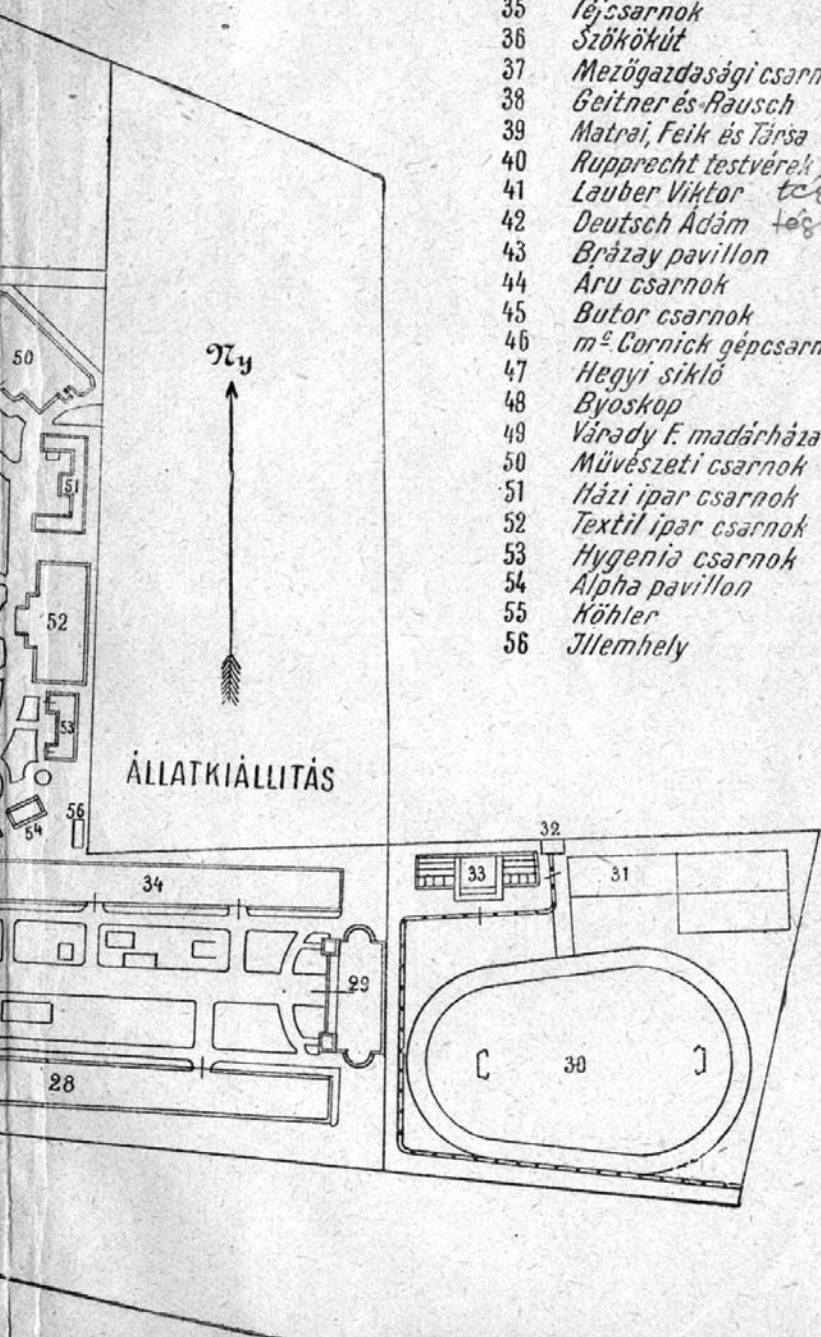
- 1 Főbejárat.
- 2 Scholcz A. és Fia sörcsarnok.
- 3 Kiállítási iroda
- 4 Tűzoltóság és Rendőrség
- 5 Bazár
- 6 Hirschfeld sörcsarnok
- 7 Zene pavillon
- 8 Littke L. pezsgő gyári pavillon
- 9 Frigyes főherceg pavillon
- 10 Kertész Teodor pavillon
- 11 Közlekedési csarnok
- 12 Erdészeti csarnok
- 13 Bányászati csarnok
- 14 Ipar csarnok
- 15 Illemhely
- 16 Geidl János *hentes*
- 17 Borászati csarnok
- 18 Közoktatásügyi csarnok
- 19 Zsolnay gyár csarnoka
- 20 br. Biedermann R. pavillon
- 21 Illemhely
- 22 Szinkőr, vendéglő, -
- 23 } *kavéház, cukrászda,*
- 24 } *pósta és távirtdahivatal*
- 25 } *Dohány tőzsde*
- 26 Ruhatár
- 27 Benczenleitner cukorka gyári pavillon
- 28 Gépcsarnok
- 29 Ünnepelemek csarnoka
- 30 Versenypálya

Bálya udeaz

Indoház-utca

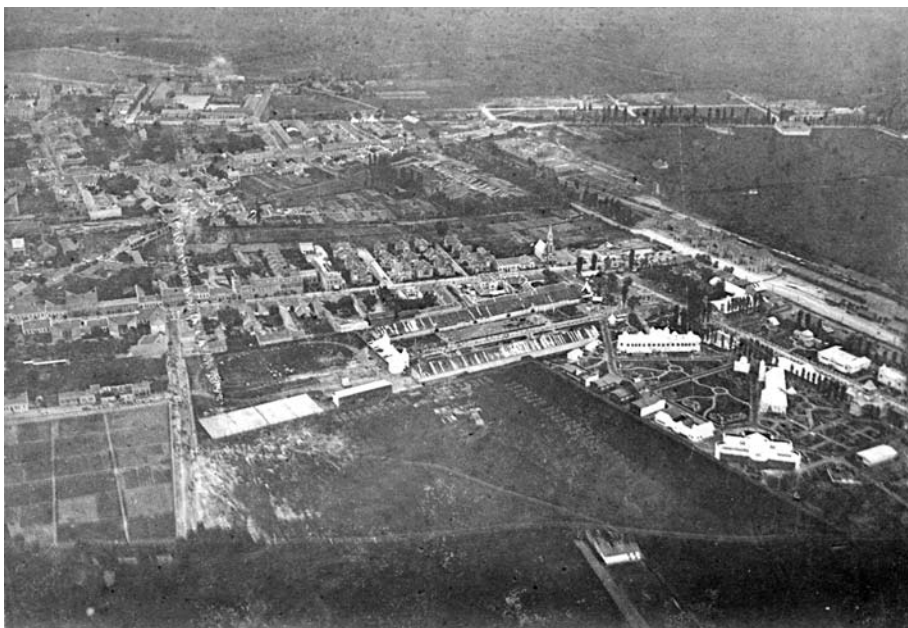
1:2000.

- 31 Lawn Tenis pálya
- 32 Illemhely
- 33 Tribün
- 34 Gépcsarnok
- 35 Tejcsarnok
- 36 Szökőkút
- 37 Mezőgazdasági csarnok
- 38 Geitner és Rausch *szep. pav.*
- 39 Matrai, Feik és Társa
- 40 Rupprecht testvérek
- 41 Lauber Viktor *teglacsarnok*
- 42 Deutsch Adám *teglacsarnok*
- 43 Brazay pavillon
- 44 Aru csarnok
- 45 Butor csarnok
- 46 m^e Cornick gépcsarnok
- 47 Hegyi síkló
- 48 Byoskop
- 49 Várady F. madárháza
- 50 Művészeti csarnok
- 51 Házi ipar csarnok
- 52 Textil ipar csarnok
- 53 Hygenia csarnok
- 54 Alpha pavillon
- 55 Köhler
- 56 Illemhely

Indóház utca

A kiállítás területe léghajóról fotózva

ren állították fel a zenepavilont. Ott adott minden nap Fricsay Richard vezényletével este 6 órától hangversenyt a honvédszenekar.

A rendezők célja, hogy az ország iparában, mezőgazdaságában elért eredmények bemutatásra kerüljenek, a pécsi országos kiállításon teljesült. Az érdeklődés a kiállítók részéről óriási volt. A résztvevők pontos számát ma már nem lehet megállapítani, de némi támpontot adhat a kiállítók létszámának megbecsüléséhez az elismerésben részesülők száma: 1916-an kaptak valamilyen elismerést.³¹

A kiállított ipari termékek teljes keresztmetszetét adták a magyarországi termelésnek.³² A kiállításon jelen voltak gyártmányaikkal a legjelentősebb hazai gyárak: Hofherr és Schranz Gépgyár, Első Magyar Gazdasági Gépgyár Rt, Nicholson gépgyár, a Magyar Vagon és Gépgyár (Győr), Ganz és Társa vasöntő és gépgyár, Ganz-féle villamossági rt, Pozsonyi kábelgyár, Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. A gépgyárak számos terméket bemutattak, de többségük az ország agrár jellegéhez igazodva mezőgazdasági gépeket állított ki pl. lokomobilokat, cséplőgépeket, tolóhengeres vetőgépeket, malomipari berendezéseket. A Ganz és társa vasöntő és gépgyár gőz- és elektromos vasutak számára készített vasúti kocsikat is bemutatott. Bemutatkozott a Herz Ármin és Fiai szalámigyár, Pécsről a Littke-féle pezsgógyár, Scholz Antal és fia és Hirschfeld S. sörgyárak, Angszter orgonagyára és természetesen a Zsolnay Kerámia Gyár.

A borászati csarnokban 163 kiállító mutatkozott be, az ország valamennyi borvidékéről mutattak be borokat, termelők és kereskedők egyaránt.

Az erdészeti csarnokban nyert bemutatást az erdészeti csoport mellett a vadászati is. A pavilon stílszerűen nyers kérges tölgy és nyírfából épült, 15 ezer korona értékben. Mind a pavilonhoz, mind a berendezéshez szükséges famennyiséget, valamint a parkosításhoz szükséges több ezer fenyőfát a nagybirtokosok, a földművelésügyi-, a vallás- és közoktatási miniszter, Pécs város, ingyen bocsátották rendelkezésre. Bemutatták az erdőgazdálkodást, különböző faipari termékeket. A vajszlói vallásalapítványi uradalom „dongapavilont” épített, különböző méretű akós hordók oldal és fenékdongáiból. Az építmény nemcsak látványos, de költséges is volt. Értéke mintegy 18 ezer koronát tett ki. Az erdészeti csarnokban állította ki Engel Adolf és fiai pécsi cég is faipari termékeit. A vadászati részben az elmaradhatatlan trófeák mellett vadgazdálkodással kapcsolatos kiállítási rész is volt: etetők, keltető ládák, fácánszállító kosarak, befogó hálók.

A bányászati csarnokban az ország valamennyi jelentős kőszénbányája bemutatkozott szénmintákkal, bányatérképekkel, fejtési modellekkel.

A közoktatásügyi pavilonban a látogató megtalálhatott minden szemléltetőeszközt, tanfelszerelést, különböző preparátumokat, ásványgyűjteményeket. Bemutatták a polgári iskola normál felszerelését. A kiállítók között tanítók, tanárok éppúgy voltak, mint könyvkiadók, műszergyártó vállalatok. A Magyar Földrajzi Intézet Rt. pedig térképekkel, atlaszokkal, földgömbökkel szerepelt.

³¹ A Pécsi Országos Kiállítás bíráló bizottságai által megállapított bírálati eredmények. Pécs, 1907.

³² Kiállítási kalauz II. 1907. 16–101. pp.

A főbejárat látványa a kiállítás felől

Az Iparcsarnok

Újságírok az épülő Mezőgazdasági-csarnok előtt

A Mezőgazdasági-csarnok

A Zsolnay-csarnok

A Közoktatásügyi-csarnok

A Művészeti-csarnok

A Hygienia-csarnok

Az Erdészeti-csarnok

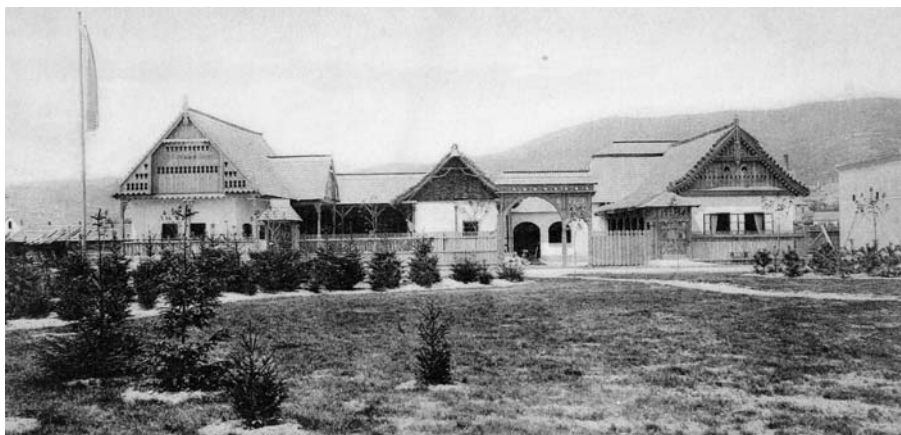
A Biedermann-csarnok

A Zenepavilon

A Littke-pavilon

A Házipari kiállítás csarnoka

Borászati-csarnok

A Feiwel Lipót utóda, iskolapad- és iradabúrtorgár (Budapest) például szabályozható gyermek- és különböző iskolapad rendszereket állított ki. Az ünnepélyek csarnoka adott otthont a kiállítás ideje alatt Pécssett rendezett kongresszusoknak, konferenciáknak, különböző tanácskozásoknak. Az öt hónap alatt 16 ilyen

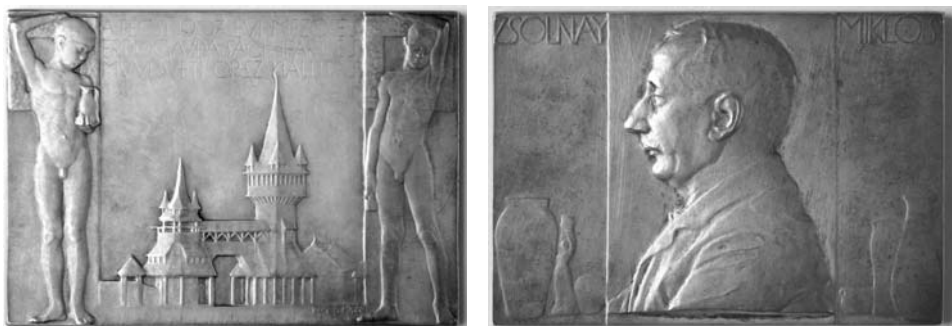

rendezvény volt.³³ Május közepén tartották a felsőkereskedelmi iskolai tanárok közgyűlését. Június elején a Dunántúli Közművelődési Egyesület közgyűlése zajlott, melynek szónoka Rákosi Jenő volt. A jelentősebb események közé tartozott a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetségének kongresszusa, a városok polgármestereinek és helyetteseiknek az összejövetele, ahol a közigazgatás modernizálása volt a téma.³⁴ A pécsi kiállítás idején szervezték meg a városban az országos erdészeti kongresszust, a az országos polgári iskolai tanárok, a katolikus országos tanügyi tanács közgyűlését. Június végén került sor a Múzeumok és Könyvtárak Egyesületének közgyűlésére. A jelentősebbek közül meg kell még említeni az országos gazda-, és az országos borászati kongresszust.

A különböző gyűlések, kongresszusok résztvevői mellett nagyon sokan érkeztek a városba vonaton, az ország minden tájáról. A MÁV félárú kedvezményt adott a vásárra utazóknak. Hétféteken különjáratokon érkeztek a látogatók. A Dél Baranya 1907. július 7-i számában arról számolt be, hogy „...a város utcáin beláthatatlan sokadalom hullámozott, fogat fogat után hangos robogással, automobil, kerékpár űzte, hajtotta egymást. [...] A kiállítás területén valóságos néparadat özönlött szét. A csarnokok állandóan tömve voltak, s az utakon ezrével és ezrével hullámozott a tömeg.”

Az 1907-es kiállítás a megindult fejlődést demonstrálta a gazdaság, ipar, mezőgazdaság és művészet minden ágában. A szervezés magas színvonalú, a látvány lenyűgöző, a kiállítás ideje alatt tartott programok sokszínűek voltak. A látogatók száma nem hivatalos számítások szerint elérte az egy milliőt. Ez majdnem kétszerese volt az addig vidéken rendezett kiállításoknak.³⁵

1907. október 15-én ünnepi harangzúgás közepette zárta be kapuit a kiállítás. A közel öt hónapig tartó rendezvénysorozatról egyöntetűen megállapították: a siker óriási volt. Zsolnay Miklós megkapta a legnagyobb városi kitüntetést, a város díszpolgárává választották, érdemeit a kiállítás szervezésében országosan a Ferenc József Rend középkeresztje a csillaggal kitüntetéssel ismerték el.³⁶

Beck Ö Fülöp: Zsolnay Miklós plakett, vert ezüst, anvers/revers

³³ Kiállítási kalauz II. 1907. 11–16. p.

³⁴ Lenkei... i.m. 1922. 251. p.

³⁵ Bezerédy... i.m. 1996. 50. p.; Lenkei... i.m. 1922. 253. p.; B. Horváth... i.m. 2001. 76. p.

³⁶ B. Horváth... i.m. 2001. 77. p.

BIRÓ JÓZSEF

A PÉCSI ÉS PÉCS KÖRNYÉKI BÁNYÁSZ ÉRTELMISÉG SZERVEZŐDÉSE ÉS TEVÉKENYSÉGE AZ OMBKE KERETÉBEN

A magyar bányászat, amely már a középkorban is Európában a fejlettebbek közé tartozott, elsősorban az érc- és aranybányászat révén, és a 19. században nagyot lépett előre a szénbányászat területén is. Nőtt a bányák technikai felszereltsége és ezekhez egyre több magasan képzett bányászra volt szükség. Az igényt a Mária Terézia által 1770-ben alapított Selmecebányai Bányászati Akadémia elégítette ki, melynek már 1725-től voltak előzményei, és amellyel Sallay Árpád részletesen foglalkozott.¹ A hagyományos bányászati összefogásból és az iskola szellemiségéből következően az ott végzetek később a munka során is kapcsolatba maradtak kollégáikkal. Kicsérélték szakmai tapasztalataikat. Olvasták és írták a Bányászati és Kohászati lapokat, amelyet már 1868-ban megalakított az egyetem egyik tanára, oktatója, **Pécs Antal**.

Az OMBKE megalakulása, működése a második világháborúig

A 19. század utolsó harmadában az általános fejlődés oda vezetett, hogy igény mutatkozott egy országos bányász értelmiségi szerveződésre. Selmecebányán magyar bányatisztek, tanárok és akadémiai hallgatók alakították meg a Selmeci Magyar Olvasó Társaságot, majd 1887-ben megalakult a Bányászati és Kohászati Irodalom pártoló Egyesület. Ennek 1892. június 27-én történő átalakításával – a Bányászati és Erdészeti Akadémiai új épület felavatásakor – megszületett az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (OMBKE).²

Az alapítók és támogatók között már az egyesület megalakulásakor megtalálhatók a Pécs környéki feketeszen-bányászat legnagyobb vállalatának, a Dunagőzhajózási Társaságnak (DGT) képviselői, **Wiesner Rajmár** bányai igazgató, **Koch Ferenc** pécsi bányatulajdonos és **Kosztella János** bányamérnök.

Az Egyesület helyi „osztálya” csak kicsit később, egy 1898. szeptember 9–10-én Pécsbányatelepen tartott bányászati kongresszus alkalmából, országosan másodikként jött létre. A kongresszus második napján jelentette be a megalakulás tényét **Glanzer Gyula**, aki a helyi szerveződés első elnöke lett.³ A kongresszus eseményeiről a Bányászati és Kohászati Lapokban részletesen beszámolt Rayman János.⁴

A pécsvidéki osztály 11 taggal alakult meg. Létszáma 1917-ig 28 főre növekedett. Voltak rendes és rendkívüli (szakmán kívüli) tagjai. Ilyen volt például

---

¹ Sallay Árpád: A szakestély, selmeci diákhagyományok Pécssett = Pécsi Szemle, 2003 tavasz, 48–51. p.

² ombke.net.hu

³ Vedródi Antal: Az OMBKE, Mecseki szervezetének tevékenysége szaklapunk tükrében 1898-tól napjainkig = BKL Bányászat 131. évfolyam, 1998. 6. szám, 526–533. p.

⁴ Rayman János: Emlékezés a Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület 100 éve Pécssett tartott közgyűlésére = BKL Bányászat 131. évfolyam, 1998. 6. szám. 522–525. p.

A Bányászati és Erdészeti Akadémia új épületének átadását, egyben az OMBKE megalakulását ünneplők Selmecbányán, 1892. június 27-én

Zsolnay Miklós porcelángyáros. A bányatulajdonosokon és bányamérnökökön kívül az osztályba belépett a pécsi szolgabíró, a DGT főkönyvelője és a széneladási vezetője, de tag lett még a város rendőrkapitánya és Baranya vármegye főispánja is. A tagság foglalkozott a balesetbiztosításnak a bányamunkásokra történő kiterjesztésének kérdésével, a bányakatasztrófák okaival, a bányatörvény javaslatokkal és a szakszervezetre vonatkozó kérdésekkel.

Az első világháború, és a szerb megszállás után 1922-ben szerveződtek újjá. Ekkor az OMBKE ismét Pécsen tartotta közgyűlését, amelyen 173 fő vett részt, akik élvezhették a DGT gáláns vendégszeretetét. A vállalat a közgyűlés rendelkezésére bocsátotta a Hella nevű gőzösét. Mohácson megtekintették a szénrakodót, majd a hajójút alatt gazdag vendéglátásban volt részük.

A tagság létszáma megszorodott. Az 51 főnyi tagságból 17 főt rendkívüli tagként tartottak nyilván. Az osztály vezetői az alakulástól a második világháborúig a következők voltak: Elnök: Glanzer Gyula (1908–1902), Maléter Gyula (1902–1906), Mattyasovszky Jakab (1906–1911), Gianone Virgil (1922–1926), Blascheck Aladár (1926–1932). Tiszteletbeli elnök: Balsay (Blascheck) Aladár (1932–1933). Ügyvezető elnök: Kerényi István (1932–1933), Balsay Aladár (1933–1935), Szabolcs Rezső (1935–1938), Kerényi István (1938–1943), Gröbel Emil (1943– ?). Titkár: Oczwirk Ede (1908–1903), Heindl Géza (1902–1906), Schulhof Gábor (1906–1911), dr. Her-

ceg József (1922–1926), Ozanicz Gyula (1926–1929), Straka Vilmos (1929–1932), Gröbel Emil (1933–1935), Fényes Pál (1935–1938), Horváthy Lóránd (1938–1939), Mihalics Imre (1939–1941), Boldizsár Tibor (1941–1944), Bauer Károly (1944– ?).⁵

Az osztály évente általában több vezetőségi ülést és egy közgyűlést tartott. A szervezeti ügyeken kívül a közgyűléseken szakmai előadások is napirenden voltak. Elhangzottak előadások az elektromos nemesacélgyártásról, a villamosításról, a DGT újhegyi erőművéről. A harmincéves jubileumot 1928. június 28-án díszközgyűléssel ünnepelték, amelyre harminc vendéget hívtak.

1929-ben dr. Vitális Sándor tartott előadást az Észak-Mecseken végzett földtani megfigyelésekről. Érdeklődésre tartott számot a benzinbiztonsági lámpáról elhangzott beszámoló is, mivel Magyarországon a vasasi szénbányánál alkalmaztak először benzinbiztonsági lámpát.⁶ A közgyűléseket különböző helyeken rendezték, de jelentőségét mutatja, hogy kezdetben a pécsi városháza gyűléstermét használták. Később az iparkamara helyiségében, majd pedig a DGT pécsbánya-telepi tisztii kaszinójában tartották összejöveteleiket. Az 1930-as évektől pedig a Nádor szálló különterme volt a közgyűlések helyszíne.

A második világháború alatti utolsó gyűlésüket a szokásoknak megfelelően 1944. január 27-én tartották. A tárgyalások befejeztével **Wietórisz Róbert** bányamérnöknek *A fejtési szakmányok* c. előadását hallgatták meg. A baranyai szénbányászat 1944. november 29-én került az előrenyomuló szovjet csapatok ellenőrzése alá. A szervezett OMBKE munka hosszú időre ellehetetlenült, bár a Bányászati és Kohászati Lapok megjelenése szinte folyamatos volt.

Szervezeti élet a 1945 után

Az országos szervezet már 1945. május 6-án újra indult. 1948. június 13-án az OMBKE betagozódott a Műszaki és Természettudományos Egyesületek Szövetségébe (MTESZ). Ennek ellenére csak az 1950-es években kezdődött meg a Mecsekben az újjászerveződés. Ez is mint minden civil szerveződés, itt helyben, még hosszú évekig gyanús csoportosulásnak tűnt, annál is inkább, mivel tagjai többnyire a mérnöktársadalomhoz tartoztak, akik ellen, mint ismeretes, még koholt perek indításától sem riadtak vissza. Így kerültek többek között börtönbe a korábbiakban említett nagy tudású, több nyelvet beszélő Wietórisz Róbert és a sokoldalú **Rihmer László** bányamérnökök is.⁷ Az elkülönült bányavállalatok szerint szerveződtek újjá az OMBKE helyi csoportoknak nevezett szervezeti egységei.⁸

A pécsi csoport a Pécsi Szénbányászati Vállalaton belül alakult újjá. A Bányászati Lapokban mintegy húsz híradás foglalkozott a csoport tevékenységének bemutatásával. Olyan gyakorlat alakult ki, hogy a választott elnök a vállalat vezetője volt, a tényleges munkát a szintén választott bányamérnök titkár végezte. A titkára hárult a helyi és esetenként az országos szakmai rendezvények szervezése. Az országos jelentőségű rendezvények közül az alábbiak emelhetők ki: 1953. feb-

⁵ Vedrődi... i.m. 1998.

⁶ Babics András: A Pécs-vidéki kőszénbányászat története. Budapest, 1952. 41. p.

⁷ Biró József: Rihmer László bányamérnök, geológus, jogász, a pécsi mamut feltárója = Pécsi Szemle 2002. ősz; Blasszauer Róbert: A pécsi „Sahti per” = Pécsi Szemle 2006. tél. 60–80. p.

⁸ Vedrődi... i.m. 1998.

ruár 14. Liász Ankét Budapesti helyszínnel; 1954. augusztus 27–28. Bányavillamosítási Ankét Pécssett. 1963. augusztus 8–10.; Országos Bányamérő Ankét Pécssett. 1963. november 22–23. Országos Kőzetmozgás Mérési Konferencia Pécssett.

A szervezet vezetői ebben az időszakban: Elnök: Kiss Nagy József (1951–1952), Vereczkei Lajos (1952–1957), Pataki Mihály (1958–1964). Titkár: Karvaly József (1951–1952), dr. Koncsag Károly (1952–1953), dr. Radó Aladár (1953–1964).

Az egyesületi élet már nem csak az éves közgyűlésekre korlátozódott, hanem gyakori, negyedévenként, majd később havonkénti klubdélutánok szervezésében jelent meg. Napirendjükön aktuális műszaki kérdésekről hangzottak el vita-indító előadások, amelyeket a titkár által vezetett vita követett, ahol a tagság beosztástól függetlenül véleményt nyilváníthatott a felvetett kérdésekről. A szakmai tevékenység szakmák szerint munkabizottságokban kapott az aktuális feladatokhoz kapcsolódó lendületet.

Megszervezték, hogy a *Bányászati Lapok* 1958. szeptemberi száma 144 oldalon, pécsi célszámként jelent meg. Ez hosszú ideig a mecseki műszaki élet főbb vonalait alapmunkaként jellemezte. Voltak ezen kívül szakülések is, amelyeken egy-egy fontos kérdést, külföldön járt tagok tanulmányúti beszámolóit vitatták meg. Szerveztek családi összejöveteleket, esetenként pedig külföldi vendégekkel történő találkozókat. Ilyen volt pl. 1958. májusában egy belga–magyarbányász találkozó.

A nagymányoki csoport az akkor még különálló észak-mecseki bányavállalat keretében, 1953-ban alakult meg. Előadásokkal színezett klubdélutánokat tartottak. Elnökük Móra István lett. A csoport önállósága megszűnt, amikor a termelő területet a Komlói Szénbánya Vállalatba beolvastották.

Komlón 1906-ban alakult először egy OMBKE albizottság. Működése a szervezeti változások ellenére nagyjából folyamatos volt.⁹ A komlói csoport háború utáni újjáalakulása az OMBKE komlói tagjainak kezdeményezésére történt 1954. október 28-án, melyről a *Bányászati Lapok* 1956. évi 11–12. komlói különszámában is olvasható egy tudósítás W.R. aláírással. A csoport tisztségviselői 1954 és 1963 között: Elnök: Vizi László (1954–1956), Piegli János (1956–1963). Titkár: Wietórisz Róbert (1954–1960), dr. Ormos Károly (1960–1963).¹⁰

A csoport átlagosan 20–30 fő részvételével működött. A legnagyobb taglétszám ebben az időben 80 fő volt. A vállalat támogatta a szerveződést. Klubhelyiséget, százszemélyes előadótermet és könyvtárszobát bocsátott a rendelkezésükre. A rendszeres előadások változatos műszaki, fejlesztési témákat tárgyaltak. Számos vendég előadót is meghívtak klubdélutánjaikra. A *Bányászati Lapok* említett célszáma 1956-ban 128 oldalon csak a komlói bányafejlesztés terveivel foglalkozott. A pécsi és komlói bányavállalatok 1963. július 1-i összevonása után megalakult a Mecseki Szénbányászati Tröszt. Ehhez a szervezési rendhez kapcsolódóan összevonták a pécsi és komlói csoportokat egy OMBKE mecseki (szénbányászati) csoport elnevezéssel.

⁹ Krisztián Béla: Az egyesületi élet fejlődése a Mecseki Szénbányáknál = BKL Bányászat, 1990. 123. évf. 7–8. 550–551. p.

¹⁰ Vedródi... i.m. 1998.

Az OMBKE mecseki (szénbányászati) csoport létszámának alakulása nehezen követhető, de már egy-két év után több száz főre tehető. 1971-ben a taglétszám elérte a 325 főt. A tagság a Mecseki Szénbányáknál, a pécsi Kerületi Bányaműszaki felügyelőség és az aknamélyítő vállalat mérnökeiből, műszaki dolgozóiból állt össze. Üzemenként választott összekötők voltak, akik mozgósították a tagságot és más műszaki érdeklődőket az előadásokra, klubdelutánokra. Esetenként az üzemi csoportok is kezdeményeztek közérdeklődésre számot tartó témákban, kísérletekben helyszíni vitákat, bemutatókat. Az országos vezetőség 1967. évi választmányi ülését 300 fő részvételével április 28–29-én Pécsen tartotta. A taglétszám folyamatosan emelkedett. 1975-ben 360, 1977-ben 402 főt jelentettek. Az összevont szénbányász csoport vezetői ebben az időszakban: Elnök: Pataki Mihály (1964–1967), Garamvölgyi János (1968–1982). Ügyvezető elnök: Dr. Radó Aladár (1981–1983), Mérei Emil (1982–1987), Csethe András (1987–1994). Titkár: dr. Radó Aladár (1964–1981), Csethe András (1981–1985), Gajdócsi János (1986–1994)

A szervezeti élet élénk volt. Sok rendezvény foglalkozott a műszaki fejlesztés lehetőségeivel, a különböző bányaveszélyek elhárításával. **Dr. Radó Aladár** kama-toztatta szerteágazó külföldi kapcsolatait. Vendégelőadókat hívott szellőztetési és gázlecsapolási témakörökben. E kapcsolatokra építve tanulmányi kirándulásokat szervezett a vállalat támogatásával, és csekély térítési díj mellett, csehszlovák, lengyel és keletnémet bányászati területekre. A kirándulások emlékezetes szakmai és kulturális élményeket adtak a résztvevők számára.

Új szervezési színfoltot jelentettek a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság műszaki és propaganda hónap elnevezésű rendezvényei, amelynek keretében könyvkiállítást, műszaki-, és bányagazdasági ankétokat szerveztek. Közös rendezvények voltak más helyi szakmai szervezetekkel. A mecseki bányászat fejlesztési programja – a liász program – felkeltette a nyugati cégek érdeklődését és számos gyártmányismertetőt tartottak.

Ebben az időszakban a *Bányászati és Kohászati Lapok*, *Bányászat* két lap-száma csak a mecseki szénbányászat kérdéseivel foglalkozott. Az 1982. évi novemberi szám hatvan oldalon 11 szakcikkben elemezte a 200 éves mecseki szénbányászat fejlődését és műszaki gazdasági kérdéseit.¹¹ Az 1990. július-agusztusi számban pedig száz oldalon húsz cikk mutatta be a vállalat műszaki, gazdasági helyzetét, a liász program megghiúsulásának okait. A szervezet évenként a Borbála-naphoz kötve hagyományörző szakestélyt¹² és farsangi bányászbált rendezett.¹³ A mecseki szervezetek (Mecseki és Mecsekaljai Csoport) közreműködésével tartott nemzetközi, vagy országos jellegű rendezvények: 1968. május 30–június 1. Mélybányászati konferencia.; 1970. június 11–12. Robbantástechnikai konferencia; 1971. november 23–25. Föld alatti kőzetfúrás konferencia; 1972. május 25–26. Aknaszállítási és szellőztetési, automatizálási ankét; 1972. október 5–6. Országos bányamentő értekezlet; 1976. szeptember 29–30. Szilikózisveszély a

¹¹ Vedródi... i.m. 1998.

¹² Sallay Árpád: A szakestély. Selmeci diák hagyományok Pécsen = Pécsi Szemle, 2003. tavasz, 48–51. p.

¹³ Biró József: A bányászbálokról = Megawatt, a PannonPower Holding Rt. két havonta megjelenő lapja, 2003/1. 15. p.

bányászatban; 1976. november 18–19. Vibráció és zajártalom a bányászatban; 1977. október 5–7. Nemzetközi ritkafém-konferencia; 1979. október 3–5. Országos szellőztetési ankét; 1980. március 21. Mecseki aknamélyítő nap; 1981. május 29. Mecseki aknamélyítő nap; 1981. október, Nemzetközi brikett-szeminárium; 1982. június 1–3. Bányabiztonsági kutatások gyakorlati alkalmazása; 1983. szeptember 29–30. Kőzethorgonyzási szeminárium; 1984. február 23–34. Új környezetben a vezetés; 1985. május 30–31. XXIV. bányamérő konferencia; 1985. szeptember 30. Nemzetközi robbantás-technikai konferencia; 1986. október 10. Bányagazdasági konferencia; 1987. április 16–17. IV. bányászati ifjúsági szakmai napok; 1987. május 28–29. Kőzetfúrás szeminárium; 1990. október 29–31. IV. bányaegészségügyi és bányászati munkalélektani konferencia; 1991. október 15. Veszélyes radioaktív hulladékok tárolási lehetőségei.

Időközben megalakult a vállalatnál a Liász-klub, amellyel a remélt fejlesztéseket új szemlélettel közelítve széleskörű támogatást kívánt nyerni programjához. Bevonta a fizikai dolgozókat és a gazdasági élet szereplőit is köreibe. Ugyanakkor a műszaki és gazdasági kérdések mellett klubhelyiségeiben teret adott a kultúra különböző ágainak (irodalom, képzőművészet, zene, sakk, tarokk, tenisz). Az OMBKE nem vonult vissza, hanem közös programokat szervezett a Liász Klubbal. A tagok kettős tagsággal is rendelkezettek.

Eredményesen működött még a bányamérő szakcsoport, mely több önálló klubestet is szervezett és rendszeresen részt vettek a bányaméréssel és kőzetmozgás-mérésekkel kapcsolatos országos ankétokon, melyeknek helyszíne többször is Pécs volt.

A liász program fokozatos elhalásával csökkent a lelkesedés és lendület. Ettől kezdve a szénbányászat visszafejlődésével párhuzamosan az OMBKE tagság létszáma is csökkent. 1985 után is csoportos kirándulások szerveződtek Selmecbányára, Besztercebányára, Erdélybe, Leobenbe (1985) és Angerbe (1989).

1972 októberétől a létrehozták Szászváron üzemi alcsoportjukat, mivel a távolság miatt nehezen tudtak a szénbányászati rendezvényekhez csatlakozni. Elnöke Papp István, titkára Kasper János lett. Összejöveteleiket az üzem műszaki klubjában tartották.

A szénbányászati csoport 1994. május 24-én egyesült a mecsekaljai (ércbányászati) csoporttal miután mind az uránbányászat, mind pedig a szénbányászat felszámolása megkezdődött.

A Mecsekaljai (ércbányászati) csoport lényegében az uránbányáknál dolgozó műszakiakat fogta össze.¹⁴ Ennél fogva a titkosság miatt kevés tudósítás jelent meg működésükről. 1958-ban 36 fős tagsággal alakultak meg. Megalakulásának szorgalmazója **Móser Károly** okl. bányamérnök, a vállalat akkori főmérnöke és **Molnár Károly** okl. bányamérnök voltak. 1963-ban már 135 tag felvételéről számoltak be. 1991-re ez a létszám 91-re csökkent. A csoport vezetői a szénbányászattal történő egyesülésig:

¹⁴ Vedrődi... i.m. 1998.

Elnök: Takács Vilmos (1958–1960), Sziklai József (1960–1965), Mátrai Árpád (1965–1986), Szomolányi Gyula (1986–1990), Varga Mihály (1990–1994). Titkár: Molnár Károly (1958–1960), Sallay Árpád (1960–1962), dr. Tisza István (1962–1965), Sallay Árpád (1965–1986), Varga Mihály (1986–1990), Rózsa Leó (1990–1992), Balogh Tibor (1992–1994).

Átlagosan havi egy alkalommal tartottak szakmai összejöveteleket, amelyeken a fúrás, robbantás, rezgési- és zajártalommal foglalkoztak. Az előadások és vitatémák vonatkozásában napirenden voltak még az aknaszállítás, a közetmozgás és környezetvédelem. Rendszeresek lettek a tanulmányi kirándulások is. Ilyenek voltak pl. a Bakonyi Bauxitbányánál tett látogatás, valamint a Kassai Egyetem Műszaki Karával fennálló kapcsolat keretében történt tapasztalatcserék. A hagyományos bányászbalokat és a szakestélyeket a szénbányász csoporttal együtt tartották.

Az OMBKE mecseki szervezet az egyesülés után

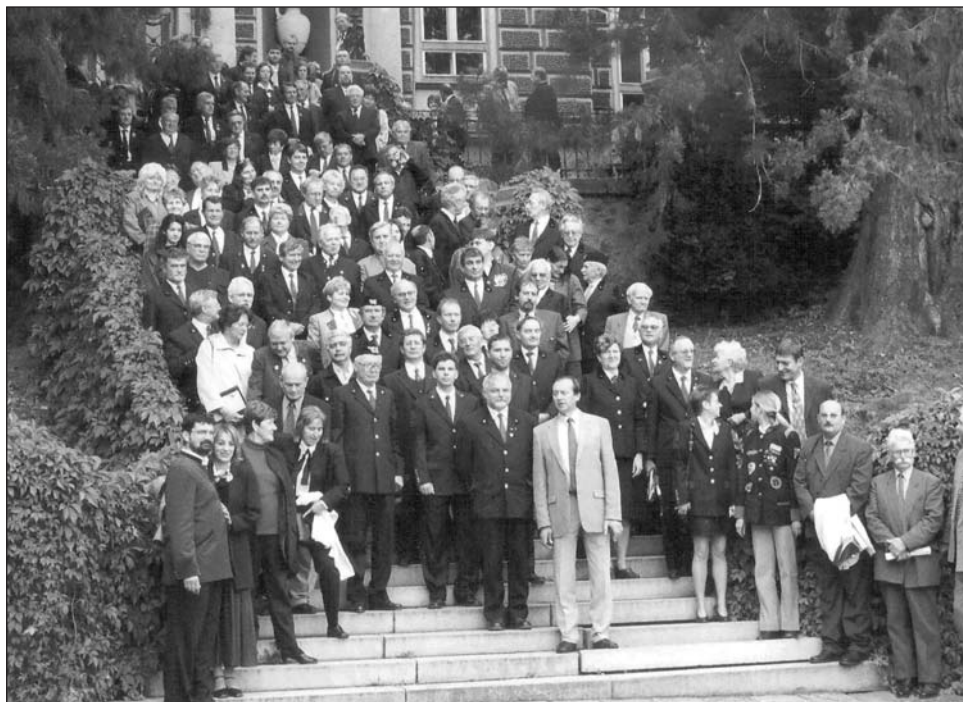
A közös taglétszám napjainkig 130–160 fő között ingadozott. A tagok többsége elérte a nyugdíjas kort. A bányabezárások szomorú tényvé váltak. Az egyesület területi vezetőinek ehhez a helyzethez kellett alkalmazkodni, a szakma aktív magját összefogni. Az összefogás bázisai továbbra is a volt nagyvállalatok maradványai, ill. utódszervezetei maradtak. A szenes területen az erőmű-bánya integrációba bekerült a Pécsi Hőerőmű termelő egységeként a Kőszénbánya, amelynek komlói és pécsi telephelyei is voltak, valamint a bányavagyon hasznosítására létrehozott Mecseki Bányavagyonhasznosító Rt. (MBVH). Urános területen pedig a Mecsekérc Rt. foglalkoztatta a századforduló körül a még dolgozó szakembereket.

Az évi két-három alkalommal többnyire létszámcsökkenésekkel és bányabezárásokkal kapcsolatos kérdésekről szóló előadásokat felváltva tartották a szénbányászati, illetve az uránbányászati helyszíneken. A maradó tagság aktivitása nem csökkent. A kerekasztal beszélgetésekkel összekötött előadásokon a nyugdíjasok érdeklődő részvételére mindig számíthatott a rendezőség.

Ebben az időszakban nagyrendezvénynek számított *Az uránipar megszűntetésének környezetvédelmi kérdései* szakmai konferencia és az 1998 szeptember 17–18-án a mecseki szervezet százéves évfordulója alkalmából megrendezett műszaki konferencia.¹⁵ 2002. augusztus 29–30-án a Pécsi Erőmű Rt és a Bányavagyonhasznosító Rt-vel közösen *Búcsúzik a mecseki szénbányászat* című szakmai konferencia. Ennek az emlékülésnek az anyaga a Pécsi Erőmű jóvoltából könyv formában is megjelent. A Bányászati és Kohászati Lapok Bányászat 2003. évi 3. száma a mecseki szénbányászat bezárása körüli műszaki kérdésekkel foglalkozott. Szerzői az egyesület tagjai soraiból kerültek ki. A 2003. év emlékezetes eseménye volt még a Pécsen rendezett országos bányamérő konferencia. Az új évezredben minden évben küldöttség ment Selmezbányára a régi alma mater hagyományaira épült városi „szalamander” ünnepekre és felvonult az ott szeptember első felében tartott, egyre népszerűbb felvonuláson. Az OMBKE mecseki szervezet vezetői az egyesülést követően:

¹⁵ Biró József–Lafferton Győző: Egyesületi élet az OMBKE Mecseki Szervezetében az ezredforduló körül = BKL Bányászat, 2003. 136. évf. 3. szám. 236–239. p.

A résztvevők 2002-ben az egykori Selmecebányai Bányászati Akadémia előtt a „szalamander” ünnepségeken és az egyesület 110. évi megalakulásnak ünneplésén

Elnök: Csethe András (1994–1997), Varga Mihály (1997–2000), Lafferton Győző (2000–2004), Balázs László (2004–). Titkár: Gajdócsi János (1994–1997), Soós Péter (1997–2000), dr. Biró József (2000–2004), Berta József (2004–)

Már a 2000 utáni első ciklusban felvetődött, hogy nem lehet tartós az olyan támogatás, amely csak a volt nagyvállalatok utódszervezeteire támaszkodik, ezért szorosabb kapcsolatokat kell találni az MTESZ társszervezetei, a bányászat újabb, kisebb egységei és mindazon irányba, ahol a fiatal bányamérnökök – szélesebb tudásbázisuk kapcsán – elhelyezkedtek. Ez a törekvés a 2004-ben kezdődő ciklus vezetőségében már erőteljesen érvényesült. Javítani kívánták kapcsolatukat a sok tekintetben közös képzési múltú (Selmecebányai Akadémia, Soproni Egyetem) erdőmérnökökkel. Ennek többek között egyik legújabb megjelenési formája a 2007. február 23-ra, a Palatinus Hotelben megtartott közös bál.¹⁶

A leírtakból látszik, hogy az OMBKE mecseki szerveződései az elmúlt több mint száz év alatt összefogták a bányász értelmiséget, gondoskodtak arról, hogy szervezett formában megismerjék a korszerű technológiákat és eljárásokat. Ápolták a szakma és az alma mater hagyományait. Megőrizték azt a bányász kultúrát, amely biztosíték volt arra, hogy a gazdaság nyersanyag igényeinek a kielégítéséhez a térség lehetőségeinek arányában járuljanak hozzá.

¹⁶ Dunántúl Napló, 2007. február 17. Hírek A–Z-ig.

ROMVÁRY FERENC

A SZÁZÉVES ZSOLNAY-SZOBOR TÖRTÉNETE

1907. október 13-án fényes ünnepség közepette leplezték le az 1900. március 23-án, hetvenkét éves korában elhunyt Zsolnay Vilmosnak, a város díszpolgárának emléksobrát a Rákóczi út és az egykori Indóház, ma Szabadság út kereszteződésében. A kormányt Kossuth Ferenc kereskedelmi és iparügyi miniszter és Szerényi József államtitkár képviselte, megjelent gróf Zichy Gyula pécsi püspök, Baranya vármegye és Pécs sz. kir. város teljes tisztikara, a különböző intézmények képviselői, a Zsolnay család, valamint az érdeklődők ezrei. A szoboravatás ünnepélyes ceremóniája az 1907-es Pécsi Országos Ipari és Mezőgazdasági Kiállítás nagyszabású rendezvénysorozatának mintegy a csattanóját jelentette. „A magyar műipar legnagyobb úttörője, a magyar művészeti kerámiai ipar megteremtője: Zsolnay Vilmos emléksobrának Pécssett, 1907. évi október hó 13-án történő leleplezési ünnepélyére – névre szólóan – a szobor-bizottság nevében tisztelettel meghívjuk. Erreth János főispán, mint a szobor-bizottság elnöke, Nendtvich Andor polgármester, és Kindl József a pécsi kereskedelmi és iparkamara elnöke, mint a szobor-bizottság alelnökei, valamint Dr. Tróber Aladár főjegyző, mint a szobor-bizottság titkára. A Zsolnay-szobor leleplezési ünnepélyének sorrendje: Dél előtt 9 órakor a Zsolnay-szobor körül az ünnepélyen résztvevő vendégek gyülekezése. Dél előtt ½10 órakor a leleplezés. 1. Hymnus. Éneklé a Pécsi Dalárda és a Pécsi Daloskör együttes kara. 2. Erreth János főispán, szoborbizottsági elnök üdvözlő beszéde. 3. Ünnepi beszéd, tartja Dr. Záray Károly, a pécsi kereskedelmi és iparkamara titkára. 4. „Üdvözlét” alkalmi költemény. Írta és szavalja Szávay Gyula a debreczeni kereskedelmi és iparkamara titkára. 5. A szobor átadása a város polgármesterének. 6. A szobor megkoszorúzása. 7. Szózat. Éneklé a Pécsi Dalárda és a Pécsi Polgári Daloskör együttes kara. Délután 1 órakor díszebéd. Öltözék a meghívottak részére: díszmagyar vagy szalonruha.”

Tanulságos dolog nyomon követni az emlékmű történetét a gondolat születésétől a szobor felavatásáig, mert hű képet nyerünk a század elején uralkodó – mai áthallásoktól sem mentes – közállapotokról, az emléksobrászatban is összecsapó érdekellentétekről. Bizonyítja azt is, hogy a busás jövedelmet biztosító megbízatásoknál az anyagiak mennyire fölébe kerülnek a művészi szempontoknak. A szobor anyagi fedezetét egyébként közadakozás biztosította. Ezen a jogcímen, ennek ürügyén azonban egyszeriben túl sok gazdája lett a szobornak. Sokan érezték magukat feljogosítottak arra, hogy művészi kérdésekben is hallassák szavukat, és ezt a vélt jogot a zsűrivel és a művésszel szemben egyaránt érvényesítsék.

Zsolnay Vilmos tudós, művész, kereskedő, „fazekas”, 1828. április 19-én született Pécssett. A bécsi politechnikum elvégzése után kereskedő lett. 1853-ban átvette apja főtéri divat és norinbergi (rövidáru, játék-) áru üzletét, melyet többemeletes áruházzá fejlesztett. 1864-ben betársult fivére kis terrakotta- és fazekasműhelyébe, majd egy év múlva átvette tőle annak vezetését. Hogy tőkáját növelje,

A Zsolnay-szobor avatásakor, 1907. október 13-án készült felvétel

vasutat épített, részt vett erdőkitermelő és fafeldolgozó vállalkozásokban. 1868-ban engedélyt kért az Első Pécsi Czement Chamott és Tűzbiztos Agyagáru Gyár alapítására. 20–25 munkással dolgoztatott ekkor. Önképzéssel szerezte meg az üzem vezetéséhez szükséges szakmai tudást, kitartóan tanulmányozta a környék agyagfajtáit. Kezdetben csak helyi igényeket elégített ki használati edényeivel. Az első kiemelkedő eredményt az 1873-as bécsi viláagiállítás bronzérme jelentette. Az 1878-as párizsi viláagiállítás magas tűzön kiégetett zománcokkal díszített porcelánfajansz – Zsolnay-féle keménycserép-dísztárgyait aranyéremmel tüntették ki. 1880-ban eladta a városi üzletet, hogy minden energiáját a gyárnak szentelhesse. 1893-ban Wartha Vincével végzett közös kísérletezés eredményeként megszületett a híres, fémfényű eozinmáz, melyet Zsolnay tovább tökéletesített. Az építészeti kerámiában is újat alkotott a pyrogránit megteremtésével. Megkezdte a kályhagyártást, a fal- és padlóburkoló-csempék, a porcelán szigetelők gyártását. 35 év alatt a kis műhely ezer főt foglalkoztató korszerű nagyüzemmé fejlődött. Zsolnay Vilmos idején a magyar kerámiaművészet világszínvonalat ért el.

1900. március 23-án délután, a halálhírt követően, a Pécsi Kereskedelmi- és Iparkamara rendkívüli közgyűlést tartott. Littke József kamarai elnök javasolta, hogy Zsolnay Vilmos emlékére felállítandó szobormű érdekében mozgalom indíttassék.

„Tisztelt Közülés! A kérlelhetetlen halál kiragadta sorainkból kamaránk büszkeségét, a világhírű mestert, Zsolnay Vilmost! Sokkal közelebbről érte kamaránkat a veszteség, de sokkal közelebbről is ismerte a megboldogultat a tisztelt Közülés, semhogy a jelen szomorú alkalommal kiváló beltagunk életét, működésének hatását elősorolni tudnám, vagy ezt szükségesnek tartanám.

Midőn e lesújtó gyász hírről értesültem, azonnal intézkedtem, hogy mély gyászunk külső kifejezéseként a gyászlobogó kamaránk épületére kitűzessék, a gyászba borult családnál azonnal személyesen condoleáltam, de egyúttal indítva éreztem magamat arra, hogy a magyar műipart ért rendkívüli veszteség alkalmával, a midőn a magyar ipar egyik úttörő munkása a halhatatlanságba költözött, a teendő kivételes intézkedések megbeszélése céljából a tisztelt Kamarát rendkívüli közülésre is egybehívjam.

Indítványozom, hogy: a kamara külön gyászjelentésben adja hírül az őt és a magyar ipart ért súlyos veszteséget, s a kamara gyászjelentése a társ kamaráknak is megküldessék, hogy továbbá feledhetetlen emlékéül beltagjának koporsójára a kamara titkárának vezetése alatt küldöttségileg helyezze el az elismerés és részvét babérkoszorúját, s a gyászoló család előtt részvétiratban adjon mélyen érzett fájdalomnak kifejezést.

Nézetem szerint azonban az elhunyt rendkívüli érdemeivel szemben, mindezzel még eleget nem teszünk. Egy oly kiváló egyént vesztettünk el, akinek hervadhatatlan érdemei már életében is méltánylást és elismerést találtak, több ízben Fel-séges Urunk, a külföldi uralkodók, az egész világ, de városunk részéről is, mely világhírnevet szerzett szülöttjét díszpolgárává választotta. Akkor, a midőn Zsolnay Vilmosnak már életében ilyen elismerésekben volt része, méltónak találom, hogy a mint első iparos volt hazánknak, legyen ő az első iparos is holta után, a kinek em-

FELHIVÁS

ZSOLNAY VILMOSNAK

A KERAMIA KÖLTŐI IHLETŰ NAGYMESTERÉNEK PÉCSETT FELÁLLITANDÓ

EMLÉKSZOBRA ÉRDEKÉBEN.

Alig kísérte ki és helyezte el a résztvevők óriási sokasága a magyar műipar zseniális uttörőjét és életének alkonyáig fáradhatatlan munkását, Zsolnay Vilmost, a világhírnévre szert tett lángeszű magyar műiparost, a kerámiának költői ihletű nagy mesterét az örök nyugalom helyére, a magyar műipart ért súlyos veszteség érzetével együttesen élénk visszhangot keltett máris mindenfelé a pécsi kereskedelmi és iparkamara rendkívüli gyászközülésén kifejezésre jutott ama kegyeletes eszme, hogy az első magyar iparosnak halhatatlan emléke szülővárosában, Pécsen, a melynek agyagából alkotta meg a szerény téglaféltől kifejlődött lángelme a magyar műiparnak csodásnál csodásabb remekét, nekünk és utódainknak kegyeletes emlékül és buzdításul, szobor-műben láthatólag és maradandólag megörökíttessék.

Zsolnay Vilmos működésének köre nem csupán Pécs szűk határai közé szorítkozott. A pécsi ötornyú jelvénytől ellátott műipari termékeinek az egész világ piacává lett. Minden műipari alkotása egy-egy bájos formájú, varázslatos szépségű, elragadó színezésű költemény, mely csodás hatást keltett mindenütt, a hova csak eljutott s dicsőséget szerzett nemcsak neki magának, de általa egyuttal az egész magyar műiparnak.

A kinek műveiben az anyagiság az eszményiséggel oly gyönyörű harmoniában összeolvadt; a ki az évek hosszu során át a munkások ezreinek adott foglalkozást és kenyeret; a ki példányképe volt a lángeszű művésznek és az egyszerű kézművesnek: az nem térhetett meg alkotójához a nélkül, hogy örök emléket ne hagyjon azok között, a kiket dicsőségének, hírnevének osztályosaivá tett.

Ezt tudva, fordulunk azon tiszteletteljes kérelmünkkel a magyar ipar minden telkes barátjához, hogy vegye ki teljességhez mérten részét a magyar ipar dicsőségének megőrkítésében.

Zsolnay Vilmosnak Pécsen felállítandó szobra nemcsak az ő szobra lesz, nemcsak Pécs város díze lesz, hanem az egész magyar iparé. Talentuuna elismerést szerzett az egész világon; illő és méltó, hogy emlékének itt a hazában, szülővárosában (működése helyén) kegyelettal adózzunk. A kik adományaikkal az alulírt szobor-bizottságot kegyeletes törekvésében támogatják, az emberbecsülés és a munkabecsülés nemes munkájában működőek közre.

A szives adakozók kegyeskedjenek adományaikat a nálunk nyilvántartott gyűjtő-ivekkel együtt mielőbb, de legkésőbb ez évi szeptember hó 15-éig a pécsi kereskedelmi és iparkamara címére elküldeni, mely a beérkezett adományokat esetről-esetre a „Pécsi Napló” és a „Pécsi Figyelő” napilapokban, a gyűjtés eredményét pedig külön kiadandó jelentésben közzéteszi.

Hazafiui üdvözléssel

a szobor-bizottság:

BÁRÓ FEJÉRVÁRY IMRE

BARANYAVÁRMEGYE ÉS PÉCS SZ. KIR. VÁROS FŐSPÁNJA,
BIZOTTSÁGI ELNÖK.

LITKE JÓZSEF

A PÉCSI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA ELNÖKE,
BIZOTTSÁGI ALELNÖK.

MAJOROSSY IMRE

PÉCS SZ. KIR. VÁROS POLGÁRMESTERE,
BIZOTTSÁGI ALELNÖK.

Dr. ZÁRAY KÁROLY

A PÉCSI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA TITKÁRA,
BIZOTTSÁGI JOZVÓ.

léke láthatóan és maradandóan megörökíttessék. Indítványozom: határozza el a tisztelt Közülés, hogy Zsolnay Vilmos emlékére felállítandó szobormű érdekében mozgalom indíttassék, s erre a célra a kamara 2000 koronával indítsa meg a gyűjtést, Pécs szab. kir. város pedig a közülésből kifolyólag megkéressék ez eszmének erkölcsi és anyagi támogatására. A szoborügyben a további teendők ellátásával az elnökség bízassék meg, úgy szintén azzal is, hogy az elhunyt emléke a kamara üléstermében is méltóképp megörökíttessék.

Végül indítványozom, hogy körünkből immár örökre elköltözött világhírű beltagunk munkatársa és fia: Zsolnay Miklós úr e kamara levelező-tagjává megválasztassék, s egyúttal megkérem a t. Kamarai Tag Urakat, hogy úgy az elhunyt temetésén, mint a lelki üdvéért tartandó gyászmisén lehetőleg teljes számban részt venni szíveskedjenek.”

A rendkívüli közülés elnök indítványát egész terjedelmében egyhangú helyesléssel határozattá emelte.

Pécs első megnyilatkozása az volt, hogy a közgyűlési teremben helyeztesse el a város díszpolgárának, Zsolnay Vilmosnak az arcmásá.

A *Budapesti Napló* március 25-i számában lelkendezve adta hírül, hogy „szobra lesz a mesterembernek, s ő lesz az első kézműves ezen a magyar földön, akit megmintáztat a közvélemény. Rendszeresen csak nagy királyoknak, nagy lantosoknak és apró politikusoknak juttatnak monumentumot, az előbbieknél közadakozásból, az utóbbiaknak hivatalos költségen. Rangot jelent a szobor, s ha nagy tömegek adományozzák hozzá a bronz-anyagot fillérek formájában, akkor jelentősége magasabb minden más emberi dicséretnél.”

Április 1-jén a *Magyar Ipar* c. szakfolyóirat közli Tóth Béla *Pesti Hírlapban* megjelent Esti levelét: „Ha Zsolnay Vilmosnak szobrot állítanak, legyen alakja mellett egy magyar díszedény és egy telegráfrótot szigetelő porcellán. E két jelben ott lesz az ő egész szép és jó élete.”

A *Pécsi Napló* tudósítójának április 1-jén megjelent sajátos helyzetjelentése a megvalósítás gyorsaságát hangsúlyozta, és nyilvánvalóan bizonyos helyi érdekek sugallatára született: „Mikor Zsolnay Vilmos halálának híre elterjedt az elmúlt hét egy ködös reggelén Pécs városában, még azon nap délutánján Littke József helyesen ismerve fel szép hivatását, a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara rendkívüli közgyűlésén, mely kizárólag a nagy halott emlékének volt szentelve, azon indítvánnyal lépett a plenáris gyűlés elé, hogy Zsolnay Vilmosnak Pécs közönsége méltó emléket emeljen. Ismételjük, hogy kereskedőink és iparosaink ezen elsőrendű fórumának elnöke csakis hivatásának helyes felismerésével tette meg ezen élénk visszhangot keltett indítványt, mely nem csupán Pécssett, de az egész országban közhelyessé válva találkozott. [...] Meggyőződésünk, hogy ezen eszme, mely önként pattant ki a pécsi közönség érzelmi világából, mielőbb valóra válik, és ha úgy lesz, ahogy mi reméljük, Zsolnay Vilmos halálának első évfordulójának legméltóbb emlékünnepe lesz, ha akkorra leleplezzük szobrát! És ez megvalósítható. Megvalósítható annál is inkább, mert Zsolnay-emlékéhez méltó és megfelelő szobrot csakis úgy emelhetünk, ha a szobor abból az anyagból készül, melyet az ő el-

méje szült meg. Csak pyrogránitból képzeljük el az ő emléksobrát, még akkor is, ha ennek élete rövidebb lenne mint a bronz vagy márvány szoboré! A szobor létesítésének eszméje spontán volt: gyorsan kell az eszmét megvalósítani.

A pécsi származású Horvay János hamarjában két vázlatot is készített, és tüstént megfogalmazódott a sommás ítélet, íme, felesleges a pályázat. A *Pécsi Napló* április 15-én, Horvai (sic!) János főcím alatt megjelent írása, melyet L-ei Zs-nd (Lenkei Zsigmond) jegyzett, hírt ad arról, hogy „Horvay (Hoppel) János pécsi születésű fiatal szobrász mindenkit megelőzve már két vázlatot is készített, melyen megelevenedik Zsolnay egész egyénisége, valója, visszasugárzik lelkének nagysága, a ritka ember hatalmas, úttörő, alkotó és teremtő képessége. [...] A szobor ma még csak Pécs lakóinak elméjében él, Horvai (sic!) már a kivitel munkáján fáradott. Ő befejezte már, amit mi még csak akarunk. Alig hantoltuk el a nagyot, ércemlékében újra feltámasztja az ifjú. [...] Széles karimájú, olasz kalapban áll előttünk Zsolnay Vilmos. Hosszú munkás zubbony fedi testét. Bal kezében a mi dicsőségünket, egy fayence-vázát tart, jobbjával pedig oktatóván, tanítva int munkásai felé. Komoly arcából a tudás, a tetterő s alkotás sugárzik. [...] Itt felesleges a pályázat kiírása, amikor olyat kapunk pályázat nélkül, melynél jobbat nem is akarunk. Egy zseniális művel állunk szemben.”

Az április 19-én megjelenő *Pécsi Figyelő* azonban határozottan szembeszállt ezzel a véleménnyel: „Hát ez az ügy még nagyon korai, nagyon fiatal, elannyira, hogy magára a szobor kivitelére és kivívójére nem is lehet gondolnunk. Várjunk legalábbis addig, míg a szoborbizottság megalakul és megkezdí működését. Hiszen még azt sem tudjuk, hol lesz felállítva, miből lesz a szobor elkészítve, mennyit lehet rá szálni, szóval még nagyon korai és nagyon elhibázott dolog lenne egy-egy odadobott vázlatból a végleges szobrot elképzelni. [...] Nehéz lesz bennünket kielégíteni, még akkor is, ha egy kiforrottabb szobrásznak is adják oda a szobor elkészítését. [...] Mi egy minden tekintetben megfelelő alkotást szeretnénk. [...] Mindegy volna nekünk, akárki csinálta, bár mi még nem vagyunk ott, hogy névtelen jó dolgokkal megelégedjünk, nekünk még mindig 'név' kell elsősorban is; már csak azért is, hogy legyen mibe kapaszkodnunk. [...] De ettől eltekintve Horvay különben is nagyon kiforrotlan, nagyon fiatal még, annyira ifjú, hogy egy ilyen komolyabb megbízásnál szóba sem jöhet.” (Horvay ekkor 27 éves volt.) A két 'odadobott' vázlat kapcsán megjegyezte, hogy az elsőből kevés változtatással lehetne elfogadható dolgot csinálni, a másodiknál azonban az eszközök túl illusztratívák, az alak ugyanis zömök, nehézkes, valóságos agyagember. Közzé adták egyes meg nem nevezett véleményformálók álláspontját is, ezek szerint Horvay szobortervei kiforrotlanok.

Zseniális művel állunk szemben – vagy pedig odavetett vázlat. A két alapvetően eltérő vélemény előrevetítette annak árnyát, hogy nagy harc várható még szoborügyben. Horvay egyenes megbízásának tervét végül is a miatt kellett elejteni, mert akadt vállalkozó művész, aki ingyen, tiszteletdíj nélkül vállalta a szobor elkészítését! A szoborbizottság ezt követően – kényszerűségből – nyilvános pályázatot hirdetett meg.

*Jelige: Kerámia
(Radnay Béla)*

Április 17-én végül a városi közgyűlés is magáévá tette és 1900/76/10 354 sz. alatt határozatba foglalta a kamara Zsolnay-emlékszobor felállítására tett javaslatát, és ugyancsak 2000 koronát szavazott meg a költségekre. A közgyűlés javasolta, hogy a gyűjtést az egész országra terjesszék ki. Egyúttal szoborbizottság felállítása mellett döntöttek.

Június 7-én 35 taggal megalakították a szoborbizottságot, melynek elnöke dr. báró Fejérváry Imre főispán, alelnöke Majorossy Imre polgármester és Littke József, a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara elnöke lett. A szobor-bizottság tagjai: Aidinger János, Bánffay Simon, Bolgár Kálmán, Cserta Antal, Dobszay Antal, Dragonescu Dömjén, Dischka Győző, Daempf Imre, jánosi Engel József, Erreth János, Graumann János, Gyimóthy Gyula, Harth Ferenc, Inczedy Dénes, dr. Jobszt László, Károly Ignác, Kindl József, Krasznay Mihály, Krasznay Miklós, Kammerer Ferenc, Littke József, Mágenheim József, Piacsek Gyula, dr. Perls Ármín, Pleininger Ferenc, Schapringer Gusztáv, Salamon József, Szeredy József, dr. Szuly János, Tamássy Ferenc, Ullmann Károly, dr. Záray Károly. Gyűjtést határoznak el, három hónapi időtartammal. A július 28-án kelt belügyminiszteri leirat engedélyezte is az országos hatókörű gyűjtés beindítását.

A *Pécsi Napló* június 17-i számában felhívást tettek közzé Zsolnay Vilmosnak, kerámia költői ihletű, nagymesterének Pécssett felállítandó emlékszobra ügyében. „A szoborbizottság a magyar ipar minden lelkes barátjához fordul azzal a kéréssel, hogy vegye ki tehetségéhez mérten részét a magyar ipar dicsőségének megörökítésében, mivel Zsolnay Vilmos nemcsak magának szerzett dicsőséget, de általa egyúttal a magyar műiparnak is. Zsolnay Vilmosnak Pécssett felállított szobra nemcsak az ő szobra lesz, hanem az egész magyar iparé. Talentuma elis-

*Jelige: Grès I.
(Holló Barnabás)*

*Jelige: Pécs
(Kiss György)*

*Jelige: Szeretet
(Apáti Abt Sándor)*

merést szerzett az egész világon; illő és méltó, hogy emlékének itt a hazában, szülővárosában (működése helyén) kegyelettel adózzunk.”

A Szobor-bizottság 2. sz. jegyzőkönyve szerint 1900. december 3-án a gyűjtés addigi eredménye 20 158,48 korona volt. Megfogalmazódott annak igénye, hogy fel kell szólítani azokat, akik gyűjtőíveiket még nem adták le. Határidő: 1901. február 1. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium leirata szerint csak úgy áll módjukban támogatást nyújtani, ha biztosítékot kap arra nézve, hogy a szobormű megrendelésében és elfogadásában a művészet feltételei és érdekei fognak érvényesülni, és művészeti szakértőket fognak kiküldeni. A bizottság ezt elfogadja, de fenntartja magának a döntés jogát – áll a jegyzőkönyvben. Egyúttal szűkebb végrehajtó bizottságot választottak Fejérváry, Majorossy és Littke személyében.

December 6-án a Szoborbizottság szótöbbséggel általános pályázat kiírása mellett döntött. A pályázati feltételek kidolgozására, a helyszín kiválasztására háromhetes határidőt állapítottak meg.

December 17-én a szűkebb albizottság keretében került sor a pályázat és a helyszín kiválasztásának megbeszélésére, helyszíni szemle eredményeként javasolta a Belvárosi országút–Indóház utca (ma Rákóczi út–Szabadság út) tengelyvonalának keresztezési pontján lévő térrészt. Az indoklás szerint, mert a kiválasztott helyszín élénk forgalmi utak központját képezi, itt a város ipari, kereskedelmi és forgalmi élete állandóan megnyilvánul, s nem utolsó sorban szépészeti szempontok is e mellett szólnak. Zsolnay Miklós vállalta a szobormű talapatának elkészítését a Zsolnay-gyár költségén, ha és amennyiben a kiválasztandó művész a grès-t kívánja felhasználni. Elkészült a pályázati tervezet, melyet a *Műcsarnok* és a *Méternöki és Építészeti Heti Közlöny* c. lapokban kívánnak közzétenni.

*Jelige: A munka nemesít
(Farkas Miklós)*

*Jelige: Siklós
(Telcs Ede)*

*Jelige: Agyag[bűvölő]
(Horvay János)*

December 23-án az albizottság megtárgyalta és elfogadta a kijelölt helyszínt, valamint a pályázati tervet, egyben 80 m² nagyságú terület átadását kérték a várostól.

1901. január 21-én támogatásként 1000 korona érkezett a Vallás- és Közoktatási Minisztériumból, melynek delegált szakértőjeként Fadrusz Jánost nevezték meg. A gyűjtésből addig befolyt összeg 26 651,31 koronára emelkedett.

Áprilisban 16 művész 17 pályaművet küldött be, és azt a vigadó nagytermében állították ki. A zsűri elnöke, Fadrusz azonban időközben visszalépett azon indoklással, hogy egyik tanítványa szerepel a pályázók között, így magát érdekeltnek tartja. A zsűri tehát április 14-én szobrász-zsűror nélkül hozta meg döntését. (A zsűrinek azonban tagja maradt a pályázatban érintett Schulek Frigyes.) A tisztagú zsűri tagja volt: báró Fejérváry Imre, Majorossy Imre, Littke József, dr. Daróczy Aladár, Horváth Antal, Piacsek Gyula, Rauch János, Schlauch Imre, Sikorski Tádé és Zsonay Miklós, valamint Schulek Frigyes (?) a minisztérium képviseletében és Alpár Ignác, a Mérnök- és Építészegylet küldöttjeként.

A jeligés pályázatok szerzősége nem minden esetben oldható fel. 1. Kerámia (Radnai Béla), 2. Grès I. (Holló Barnabás), 5. Pécs (Kiss György), 6. Baranya (?), 7. Szeretet (Apáti Abt Sándor), 8. A munka nemesít (Farkas Miklós), 9. Zsolnay vizsgálja az agyagot (?), 10. Mecsek (?), 11. Majolika (Horvay János), 12. Agyag [bűvölő] (Horvay?), 13. Siklós (Telcs Ede), 14. Kékszínű (?), 15. (Holló Barnabás), 16. Erasmus (?), 17. Előre (?).

A zsűri titkos szavazásának eredménye: 8 szavazatot kapott A munka nemesít (Farkas), hét-hét szavazatot a Grès II. (Holló) és a Majolika (Horvay), ötöt az Agyag (?), négyet a Kerámia (Radnai), kettőt-kettőt a Siklós (Telcs), és a Baranya

(?), egyet pedig a Mecsek (?). Mivel a szavazás nem hozott döntést, vagy inkább nem nyerte el igazából egyik terv sem a Bizottság prominens képviselőit, így újabb titkos szavazásra került sor. Farkas nyolc, Holló és Horvay hat-hat, Radnai öt és az Agyag jeligés tervezet egy szavazatot kapott. A megismételt döntést követően azonban eredményt kellett hirdetni. Egyértelmű nem volt a válasz arra a kérdésre, hogy van-e kivételre feltétlen alkalmas mű. Így tehát az I. díjat nem adták ki, 600 koronás II. díjat kapott Farkas Miklós (indoklásként feljegyezték, több művészi invencióval rendelkezik. A szobormű alapzatának tervezője Gyalus László volt), 400 koronás III. díjat Holló Barnabás, míg Horvay tervét 300 koronás megvétellel díjazták. Apáti Abt, Telcs és Radnai tervezetét Zsolnay Miklós a Bizottság részére megvásárolta. Az elsőt a Pécsi Kereskedelmi- és Iparkamarának (Apáti Abt), a másodikat (Telcs) a Pécsi Ipartestületnek, a harmadikat (Radnai) a Pécsi Polgári Casinónak adták át. A kivittel való megbízás tekintetében a zsűri egyúttal azt javasolta, hogy újabb pályázat kiírásának mellőzésével a díjazottak egyikét bízzák meg, mindenestre álló szobor kikötéssel. A nem díjazott és meg nem vett jeligés pályázat leírását tartalmazó leveleket pedig elégették.

A *Pécsi Napló* ismertette az *Esti Újság* A fazekas szobra c. cikkét: „Április 14-én a bírálóbizottság döntött, az első díjat nem adták ki. Ez megfelel a mi pályázati hagyományainknak. Ez mellékes, ez régi dolog, mind a többi azonban új, kedves és tanulságos. Íme, Magyarországon szobrot kap egy fazekasmester. A szobor nem lesz nagy, nem is áll az ország szívében, Budapesten. De azért a szobor szobor lesz, ha kicsi lesz is, ha Pécssett hirdeti is dicsőségét annak, akinek emelték, és bölcs kegyeletét azoknak, akik emelték.”

A *Pécsi Napló* hírt ad arról, hogy a Zsolnay-szoborpályázat ügye foglalkoztatja ma a fővárosi lapokat. Idézi a *Pesti Hírlapot*: A magyar szobrászok újabb sérelme. „Helytelen elv az egyenes megbízás, mely a vetélkedésnek, a közös dolgozásnak rideg kizárása; itt, ebben az országban, ahol annyi a tehetséges, de munkához alig jutó képfaragó [...] A néha három, néha négy közismert neves művész között folyik minden konkurrencia. [...] Most, hogy ismét egy kisebbszerű vidéki szobor is ama tekintélyek egyikének kezébe került, vetélkedés nélkül, és nem egy kiváló talentum mellőzésével; ideje megmondani, hogy ez az állapot egészségtelen; és természetes oka lesz annak a szégyennek, hogy jeles művészeink között előbb-utóbb akadni fog olyan, aki kivándorol.” A *Budapesti Hírlap* felhívta a figyelmet Horvayra, aki másfél évvel ezelőtt már két kis vázlatot készített.

1901. április 16-án a zsűri döntését a Magyar Képzőművészek Szobrász Szakosztálya tiltakozással fogadta és megvétőzte. A Zsolnay-szoborbizottság egy szakbizottság felállítását javasolta, amely kiválasztaná a díjazott, vagy megvétellel jutalmazott művészek közül azt, akit a bemutatott mintától eltérő szobormű elkészítésére alkalmasnak talál. Erre a felkérésre azonban a zsűri nemleges választ adott. A szoborbizottság ezt követően javasolta, hogy Székely Bertalan festőművész és Szana Tamás kritikus kéressék fel, továbbá a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egy harmadik (szobrász) szakértőt nevezzen meg. A minisztérium Zala Györgyöt delegálta a zsűribe. A szoborbizottság egyúttal a szobrász szakosztály pa-

naszbeadványát egyhangúlag elutasította, azzal az indokkal, hogy a meghívott zsűritagok nem jöttek el és a pályázat amúgy is nemleges lett.

Zala György betegsége hivatkozva táviratilag lemondta részvételét, egyben három-négy művész közötti szűkebb pályázat kiírását javasolta.

A *Pécsi Napló* május 19-i száma tényként közölte, hogy a Zsolnay-szobrot Schulek Frigyes és Stróbl Alajos készíti. Ugyanazon a napon a *Pécsi Figyelő* hírül adta, hogy a Zsolnay-szoborbizottság ülésén felolvasták a zsűri felülbírlására felkért Szana Tamás műkritikus, Székely Bertalan és Ligeti Miklós művészek szakvéleményét a pályázat eredményéről. Szerintük a pályaművek nem nyújtanak reményt, hogy bármelyiktől új módozatokkal méltó szobor lenne várható.

A Zala helyébe lépő Ligeti garanciát látott egynémely pályaműben arra nézve, hogy kis alakítgatással megvalósítható lenne, Telcs, Horvay és Radnai művét említve. Véleménye szerint bármelyik munka megvalósítható lenne némi alakítgatással. Legcélszerűbb volna, ha ez a három művész, valamint Farkas Miklós és Holló Barnabás egy szűkebb pályázaton venne részt. Javasolta továbbá, hogy kidolgozottabb mintát küldjenek, és 250 koronával jutalmazza munkájukat. De hozzáfűzte, egy igazán jó szobor érdekében ajánlatos volna azt is megengedni, hogy a felkért művészekon kívül bármely magyar szobrász anyagi kárpótlás nélkül részt vehessen a pályázaton.

Székely és Szana szerint a megvett és díjazott pályamunkákban bemutatott művészi tulajdonságok egyike sem biztató, nem nyújtanak reményt arra, hogy a megbízás, vagy szűkebb pályázat esetén módosításokkal bármelyik pályázó művész is olyan újabb művet alkothatna, melyet mint Zsolnay emlékének méltó hirdetőjét minden habozás nélkül fel lehetne Pécs városa kiszemelt helyén állítani. Szerintük az lenne a legcélravezetőbb, ha a bizottság a szobor elkészítésére olyan, már közismeretű névvel bíró művészt szólítana fel, kinek addigi művei biztosítékot nyújtanak arra, hogy a mai művészeti színvonalnak megfelelő emlékművet alkothat, hű képmását álló alakban a legegyszerűbb, de nemes felfogással. „Felkérendő lenne a megbízandó szobrász, hogy a talapzat kivitele céljából oly neves építésszel lépjen összeköttetésbe, aki a talapzat anyagául szolgáló grès természetével teljesen ismerős, és azt művészeti célokra sikeresen felhasználni képes.” Székely és Szana egyértelműen Stróbl Alajos és Schulek Frigyes jelölését sugallták.

A bizottság végül is Szana és Székely véleménye alapján azt az újabb javaslatot fogadta el egyhangúlag, hogy a szobor kivitelével Stróbl Alajos szobrászt, míg a talapzat elkészítésével Schulek Frigyes műépítést bízzák meg.

Május 24-én a szoborbizottság Stróbl Alajost, a kiváló hírnevű művészt és Schulek Frigyeset, a grès legkiválóbb szakértőjét, azzal a feltétellel bízta meg a Zsolnay emlékszobor-együttes megoldásával, hogy három hónapon belül, szeptemberig, a mintát bemutassák. A két művész elfogadta az egyenes megbízást, a határidőt azonban állandóan módosították, azt is megígérve, hogy a későbbi időpontban már ötöd nagyságú mintát mutatnak be. Hozzávetőlegesen 26 ezer koronában jelölték meg a költségeket. Közben a szobrász szakosztály nevében Zala György levélben közölte, tudomásul vették kérésük elutasítását, de mégis azt kér-

ték, hogy Ligetin kívül még egy szobrász véleménye hallgattassék meg, a pályázati felhívásban ugyanis két szobrász szakértő szerepelt. A bizottság a zsűri eljárását szabályszerűnek ismerte el, így nem tartotta szükségesnek a második szobrász véleményének meghallgatását. Annál is inkább, mert Stróbl és Schulek már elfogadta a megbízatást, bár mindketten késésben vannak. Stróbl a Bizottság ismételt sürgetésére 1902. május 1-jei határidőt jelölte meg a tervezet bemutatására. Bár a minta a csúsztatott határidőre elkészült, a kijelölt időre nem érkezett meg. Schulek egészségi állapotára hivatkozva még néhány hónapnyi halasztást kért levélben a talapzati terv elkészítésére, közben személyesen is megjelent Pécsen, és augusztus 1-re kérte a határidő meghosszabbítását.

A *Pécsi Napló* 1902 márciusában arról tudósította olvasóit, hogy „a szoborbizottság megbízta Daróczy Aladár országgyűlési képviselő urat, hogy látogassa meg Stróbl Alajost a műtermében, és nézze meg, mennyire van a szobor tervezetével. Daróczy arról győződött meg, hogy Stróbl a tervezeten dolgozik, s rövid idő múlva készen is lesz vele. A tervezet Zsolnayt álló helyzetben ábrázolja, nagykarimájú kalapjával a fején, balját egy oszlopon pihenteti, jobb kezével pedig gyengéden kabátja szélét fogja a mell táján. Stróbl a tervezet bemutatása alkalmával akként nyilatkozott, hogy május 1-re Pécsre küldi. E tervnek még múlt év október havában itt kellett volna lennie. Stróbl azonban annyira el volt foglalva nagyobb munkákkal, hogy a legjobb akarat mellett sem készíthette el a tervet.”

1902. június 20. *Pécsi Napló*: „Schulek, tekintettel betegeskedésére, a talapzat tervének elkészítésére halasztást kért. A szoborbizottság rövidesen összeül, hogy érdemben döntsön. Remélhetőleg meg fog nyilatkozni azon közóhaj, hogy most már minden további késedelem nélkül létesüljön az a szobor! A közönség közadakozásból hamarosan előteremtette a szobor költségeit, mert a szobor mielőbbi létesítésével akarta elhunyt nagy jelesünk iránt érzett tiszteletét és szeretetét dokumentálni.”

Július 5-én az addigi gyűjtés 26 937,97 koronát eredményezett. A Bizottság felhívást bocsátott ki a még kint levő gyűjtőívek beszedésére.

Augusztus 6-án Schulek bemutatta előzetes tervét. Stróbl azonban más irányú elfoglaltságra hivatkozva visszalépett. Nagyszabású megbízatásokkal van elhalmozva (Szent István lovasszobra Budán, a Mátyás-templom mögött), így a Zsolnay-szobor kivitelét nem vállalhatja. Maga helyébe a fiatal Horvayt javasolta. Stróbl döntésében minden bizonnyal közrejátszott a negatív sajtókampány, mely személyét is érintette. A *Pesti Hírlap* az eredménytelen pályázat után felkért Stróbl visszalépését tényszerűen kommentálva hírül adta: „Stróbl tanár azonban az előzmények után nem hajlandó elvállalni ezt a megbízatást, s ezen határozatáról a magyar képzőművészek egyesületét és a pécsi szoborbizottság elnökét értesítette.”

Időközben Farkas Miklós mint II. díjas is kérte levélben a kiviteli megbízatást, épp úgy mint a III. díjas Holló, aki Schulek felkérésére már egy 1/5-ös modellt is elkészített. Ebben a patthelyzetben a rendelkezési jog visszaszállt a végrehajtó bizottságra, mely meghallgatva Schulek véleményét, szűkebb pályázatra szólította fel Farkast, Hollót és Horvayt, szeptember 15-i határidővel, megjelölve a szobor

végleges helyét a mai Rákóczi út–Szabadság út tengelyvonalának metszésében. Schulek Frigyes talapzattervezetét azzal a megkötéssel fogadták el, hogy a szobor érdekében, vagy a rendelkezésre álló összeg miatt a végrehajtó bizottság javaslatára azon változtasson. Ezzel a döntéssel nem a szoborhoz készült a posztamens, hanem fordítva, a talapzathoz kellett igazodjon a szobrot mintázó művész. A szobor nagyságát 2,75 m-ben határozták meg, kikötötték, hogy bronzból legyen és a szobrot a kész talapzattal egybehangoltan kell megtervezni. Elfogadás esetén a két vesztet 200–200 koronával díjazták. Időközben a bizottsági tagok közül Littke József, Bánffay Simon, Dischka Győző, Hartl Ferenc, Inczedy Dénes, Ratkovics Ferenc és Ullmann Károly is elhalálozott. A zsűri tagjai ekkor, elnök: báró Fejérváry Imre, alelnök: Majorossy Imre, tagok: Kindl József, jánosi Engel József, Lenkei Lajos, Rauch János, Schlauch Imre, dr. Daróczy Aladár, Erreth János, Bolgár Kálmán, Horváth Antal, Piacsek Gyula, Sikorsky Tádé, Zsolnay Miklós, valamint Schulek Frigyes, mint az Országos Képzőművészeti Tanács tagja (mely szervezet időközben alakult meg), akit a szobor létesítése és felállítása körül gyakorlandó felüggellett is megbízták, továbbá a szobrász útbaigazításával! A három pályamű egyikét sem találták kivitelre alkalmasnak. Az újabb terv elkészítésére azonban már csak Horvay János kapott megbízatást, azzal a kikötéssel, hogy figyelembe kell vennie a szűkebb zsűribizottság (Schulek, Zsolnay Miklós, Daróczy) észrevételeit. A döntést a *Művészet* c. folyóirat így kommentálta: „A Zsolnay Vilmosnak Pécsen felállítandó szobrára kiírt pályázatnak az lett az eredménye, hogy a szoborbizottság megbízta Horvay Jánost, hogy pályázatra beküldött munkáját dolgozza át.”

1903. március 7-én Horvay három szobormintát mutatott be. A zsűri ezeket sem találta feltétel nélkül elfogadhatónak, „bár a művész igyekezete egy jobb vázlat készítésére a beküldött munkákból kitűnik. Különösen észlelhető ez azon a vázlaton, mely Zsolnayt fején kalappal ábrázolja, s mely vázlat, ha az észlelt hiányok: így különösen a mellnek némi horpadtsága, az előlépő lábnak merevsége és azon hiány, hogy a testnek körvonalai a ruhán át kellőleg nem domborodnak ki – kiigazítatnak, a kivitel alapjául is elfogadhatóvá válik.” Javasolták továbbá, hogy Horvay a kalapos vázlat alapján készítsen egy félnagyágú (1,38) teljesen kidolgozott modellt. El nem fogadás esetén kap érte 1500 koronát, elfogadásnál a 8000-es tiszteletdíjából 2000-et kap előlegként. Nagyminta elfogadásakor 3000-et, öntés után kapja az újabb 3000-et. Horvay a költségekre 10 000 koronát kért, ezt az összeget azonban a bizottság nem szavazta meg. Schulek tiszteletdíja 15 000 korona (talapzatterv, 1/5-ös modell, felüggellett gyakorlása, talapzat és szobor bírálata).

Március 7-én mérleg készült az addig befolyt összegekről, mely 27 144, 67 koronát tett ki. A végrehajtó bizottság ülésén részt vett Schulek Frigyes is. Zsolnay Miklós bejelentette, hogy a szükséglet és fedezet között mutatkozó kb. 7 ezer korona hiányt a tényleges szükségletnek megfelelően, maximum azonban 10 ezer korona erejéig a sajátjából fedezi. A szoborbizottság ezzel egyidejűleg a gyűjtés folytatása mellett döntött. Horvay számára a határidőt 1903. július 1-jére tűzte ki.

Az április 5-én megtartott bizottsági ülésen Zsolnay Miklós megerősítette az 1900. december 17-i ülésen tett felajánlását, miszerint a Zsolnay-gyár gondoskodik

a szobor talapzatának elkészítéséről (mintaformák leöntése, belső klinker téglá, megfelelő kerámia anyag készítése), így a gyűjtésből származó teljes összeg magára a szoborra fordítható. Nyilatkozatban kötelezte magát arra vonatkozólag, hogy „az alapozási munkákra és lépcsőkre előirányzott 3000 korona, valamint Schulek tiszteletdíjából a talapzat vázlatainak, segédmintáinak s nagy modelljeinek elkészítésére előirányzott 5000 korona költséget is magára vállalja. Szóval a talapzat létesítésével és felállításával kapcsolatos összes költségeket.” Sőt, ezen költségeken felül egyéb szükségletek céljára elsődlegesen újabb 2000 koronát felajánl.

Horvay kérte a Bizottságot, hogy az öntés (7000 korona), valamint a szállítás és felállítás (1000 korona) bonyolításával is őt bízzák meg. Egyúttal sérelmesnek tartja a város ajánlatát (nyilvánvaló hogy Schulek aránytalanul nagyobb díjazására gondolt) és azt kérte, hogy együttes díjazását 16-ról 17 ezerre emeljék fel. A bizottság Horvay első kérését elutasította, a művész tiszteletdíját azonban ezer koronával megemelte. A módosított költségvetés szerint Horvay tiszteletdíja 9000 korona; öntés, szállítás 7000 korona; felállítás 1000 korona; leleplezés 1000 korona; Schulek tiszteletdíja pedig 10 000 korona. (A + 5000 koronát Zsolnay Miklós magára vállalta.) Horvay levélben értesítette a bizottságot, hogy a háromtagú zsűri szerint a másfeles életnagyságú szoboralak magasságát háromméteresre kell emelni, tehát ennek következményeként neki új gipszmintát kell készíteni. Az új szemle időpontját szeptember 6-ra tűzték ki.

1904 szeptemberében az elnöki jelentés szerint Schulek költségvetése még mindig nem készült el, nem küldte el a talapzatmintát, és a tiszteletdíj ügyében sem válaszolt. A bizottság levélben szólítja fel Schuleket, hogy a talapzat végleges mintáját és a részletes költségvetést, a szoborrésszel egyetértőleg egybeállítandó, október 15-ig igazolja vissza. A Zsolnay-szobor nagybizottság, mint arról a *Pécsi Napló* 1904. szeptember 3-i számában részletesen beszámolt, helyzetjelentést készített a szobor-ügy állásáról: „Horvay János szobrász a szoborművel elkészült, melyre nézve a szoborbizottságtól kapott utasítást, de amint most a szoborbizottság elnökét értesítette, Schulek Frigyes tanár megtekintette a mintát és azt az általa tervezett, de még el nem készített talapzathoz kicsinynek találta, és azt kívánta, hogy a szobor nagysága 3 méter legyen. Horvay már most ennek a nagyságbeli különbözethez megfelelően nagyobb tiszteletdíjat kér, és arra figyelmeztet, hogy ez által az öntési költségek is emelkedni fognak. [...] Schulek Frigyes tanárhoz pedig fölszólítás fog intézteni, nyilatkozzék október hó 15-ig, valjon hajlandó-e elfogadni a szoborbizottság által nyert megbízatást, hogy a gré-anyagból (sic!) készítenő szobor talapzatának mintáját elkészítse, hogy teljesíti-e a felügyeletet a mintázásnál, öntésnél és a szobor fölállításánál, elkészíti-e a szobrászszal együtt a teljes költségvetést, és ezért elfogad-e 10 000 korona tiszteletdíjat, mert az építésmester mindezekre nézve ez ideig, bár a megbízás óta csaknem két év letelt, nem nyilatkozott, újabb mintát nem készített, költségvetést nem küldött, halasztást nem kért és magáról életjelt nem adott. [...] Határozattá emeltetett az is, hogy Horvay Jánosnak most már három hónapos határidőn belül végleges és előírás szerint való mintát kell bemutatni.”

Horvay János október 6-án bemutatott félnagyágú tervét a bizottság, a figyelemreméltó művészi kvalitások hangsúlyozása mellett a következő fenntartással fogadta el: kifogásolták, hogy az állás, a végtagok elhelyezése, a tekintet s az edény körül mintázásbeli hiányosságok észlelhetők.

A gyűjtés egyenlege ekkor 30 466,07 korona (ebből a városnál van a 2000 koronás ígervény, valamint a *Pécsi Napló* 160,32 korona gyűjtése a Baranyamegyei Hitelintézetnél).

Szeptember 27-én jelentés készült a Horvaynál megtartott szemle eredményéről. Megállapították, hogy a szoboralak nagysága nem felel meg az előírt feltételeknek. Az alak mérete 263 cm (plinthosszal 276 cm), kalap nélkül 260 cm (plinthosszal 273 cm). A méretbeli eltérés ellenére a tervet további fejlesztésre elfogadták. Schulek a talapzat végleges tervezetére vonatkozó megbízást elvállalta és a felajánlott tiszteletdíjat elfogadta.

December 12-én a szűkebb bizottság budapesti műtermében megtekintette Horvay tervét és azt gipsz-, illetve bronzöntésre alkalmasnak találta. Az időközben elkészült gipszöntvény láttán Schulek Frigyes és Zsolnay Miklós újabb kifogásokat emelt. Szemközt nézve most már kellő stabilitással bír, oldalról és hátulról azonban a sziluettet és a redőzetet tekintve olyan hiányok mutatkoznak, melyek kiigazításra szorulnak.

Schulek időközben elkészítette a talapzat egyötöd nagyságú gipszmintáját, és azt a Zsolnay-gyárban felállította. A Szoborbizottság megállapította, hogy az ötagozatú, s a kerámia megkülönböztetett ágazatait szimbolikusan ábrázoló öt bronzból kiviendő mellékalakkal ékesített talapzat a legmagasabb művészi követelményeket is kielégítő remek alkotás.

A bizottsági jegyzőkönyvekben csak két esetben található utalás a Zsolnay-gyár tervezőművésze, Apáti Abt Sándor által mintázott mellékalakokra. Egy korábbi, 1903-as bizottsági ülésen ugyanis Zsolnay Miklós a talapzat létesítésével és felállításával kapcsolatos összes költséget magára vállalta. Így az öt mellékalak története nem került be az annalesekbe, mecénás és a gyári alkalmazásban levő művész belső ügye maradt a szobrok megszületésének a nyilvánosságot kizáró folyamata. Kétségtelen, hogy Zsolnay Miklós egyéni döntése volt a kísérő alakok megjelenítése, melynek művészi és anyagi konzekvenciáit is magára vállalta. A Zsolnay Adattárban őrzött pausz-rajzon egy megelőző fázis látható, az ötosztású talapzaton ülő szoboralakok helyett még egy-egy gömbben végződő kúpdísz szerepel. A kalapos főalak is egy korábbi állapotot tükröz. Az utókor ítélete szerint szerencsésnek mondható a világhírű keramikusnak mind az öt tevékenységi körére utaló, mellékszereplőkkel történő együttes megjelenítése. A 29. bizottsági ülés jegyzőkönyv megállapítása szerint az Abt Sándor által mintázott mellékalakok közül az eredeti nagyságban bemutatott két minta a magasabb művészi követelményeket teljesen kielégítik.

1905. február 16-án Fejérváry Imre lemondott elnöki tisztről. Egyúttal felhívta a bizottság figyelmét arra, hogy az egész munkálatot felölelő részletes költ-

A talapzat öt sarkán egy-egy gömbben végződő csúcscsúsz, a kalapos „fazekas” munkaköpenyben.
(pausz, tusrajz, Zsolnay Adattár)

ségvetés még mindig nem áll rendelkezésre. A Zsolnay-szoborbizottság új elnökének Nendtvich Andor helyettes polgármestert választották meg.

Március 2-án a szűkebb bizottság a gipszmintát Harasztinál megtekintette. Megállapították, a lábállások helytelenek, a szobor előre dől. Célszerűnek látnák, ha a főalakot újra megmintázná a művész, és pedig az eredetileg tervezett nagyságban, vagyis 275-ös szobormagassággal. Továbbá tekintettel arra, hogy a szobor maga máris oly alkotást képez, célszerűnek látszik az előbb jelzett munkálatokat Horvayval végeztetni. A többletmunkáért további 2000 korona tiszteletdíjat javasolt a bizottság Horvaynak. Abban az esetben azonban, ha az új minta sem felel meg az előírtaknak, a szerződés érvényét veszti. Az újabb határidő 2005. június 15. A *Pécsi Napló* tudósítója szerint „...a mintának legnagyobb erénye az archúság és az alak fensége, de a teljes kivitelben oly testtartási hibákat észlelt a bizottság, melyek szükségessé teszik ezen tektonikailag kifejezve, anatómiai hibák kijavítását, amire a szobrász készségesen vállalkozott. [...] A zsűri úgy találta, hogy Horvay szoborműve nagyjából igen sikerült alkotás és telve van szimpatikus vonásokkal, [...] és az észlelt kifogások mind olyan természetűek, amelyek arra vezendők vissza, hogy a szobor Horvaynak a budai várkertben lévő szűk műtermében készült, ahol ezen anatómiai hibák nem voltak észrevehetőek. Mivel pedig a hatalmas talapzat a szoborral az Indóház utca vonalába esik, és így már a pályaudvarról látható lesz.” A *Pécsi Közlöny* nyersebben fogalmazott: „Koncedáljuk Schulek Frigyes tanár azon nézetét, hogy a szobor még mindig hibás, azt még nem lehet elfogadni. Nagyon is szembeötlő anatómiai hiba van rajta, a jobb láb lehetetlen helyzetben áll, olyan, mintha ki lett volna ficamodva. Aztán a ruházat is lehetetlen

A Zsolnay-szobor a gyár udvarán, 1906-ban

ráncokat vet, ami persze előbb nem volt hibás, csak most, miután az alak pozícióján változtatott a művész, aki megfélekedezett arról, hogy ezzel együtt más részek is módosítást igényelnek.”

1905 decemberében a szűkebb bizottság Horvay műtermében az új agyagmintát megtekintette, „s miután a szoboralakot minden oldalról kellő stabilitással bírónak, anatómiai hibáktól mentesnek, az egész szoborművet minden alkatrészeivel együtt jónak, s minden előzőleg észlelt hibát kiküszöböltnek látta, a szoboralakot gipsz-, illetve bronzöntésre alkalmasnak tartotta.” Két árajánlat közül végül Haraszti József öntési vállalkozóét fogadták el.

1906. január 3-án a Haraszti-féle öntőde udvarán újból megtekintették, most már kifogástalannak, és a gipszöntvényt végre ércbe öntésre alkalmasnak találták. A szoboralak Budapesten, a Haraszti-féle öntődében rövidesen elkészült, és májusban ideiglenesen a Zsolnay-gyár udvarán felállították. A 275+14 cm magas szoboralak ágyúbronzból készül (92% vörösréz, 8% ón).

A január 3-i nagybizottsági ülésen Zsolnay Miklós bejelentette, hogy a mellékalakok részben már elkészültek. Schulek közben kisebb változtatást is eszközölt a talapzat tervezetén, hogy a kerámia munkanemeit megszemélyesítő ülő mel-

lékalakok, melyek összhatásukban Zsolnay főalakjában jutnak kifejezésre, jobban kiemelkedjenek.

A talapzat alapját képező süttő-haraszti mézskőt Hohldampf Sándor cége szállította 8708,49 korona értékben.

A gyűjtés egyenlege 1906 decemberében 31 920,54 korona volt.

1907. szeptember 14-ére a Zsolnay-szobor teljes egészében elkészült, október 1-jén a talapzat műszaki átadása is megtörtént, folytak az előkészületek a leleplezési ünnepségekre. Az optimista *Pécsi Napló* januárban még azt írta, „bizonyos, hogy meg lesz a Zsolnay-szobor a Pécsi Országos Ipari és Mezőgazdasági Kiállítás megnyitására!”

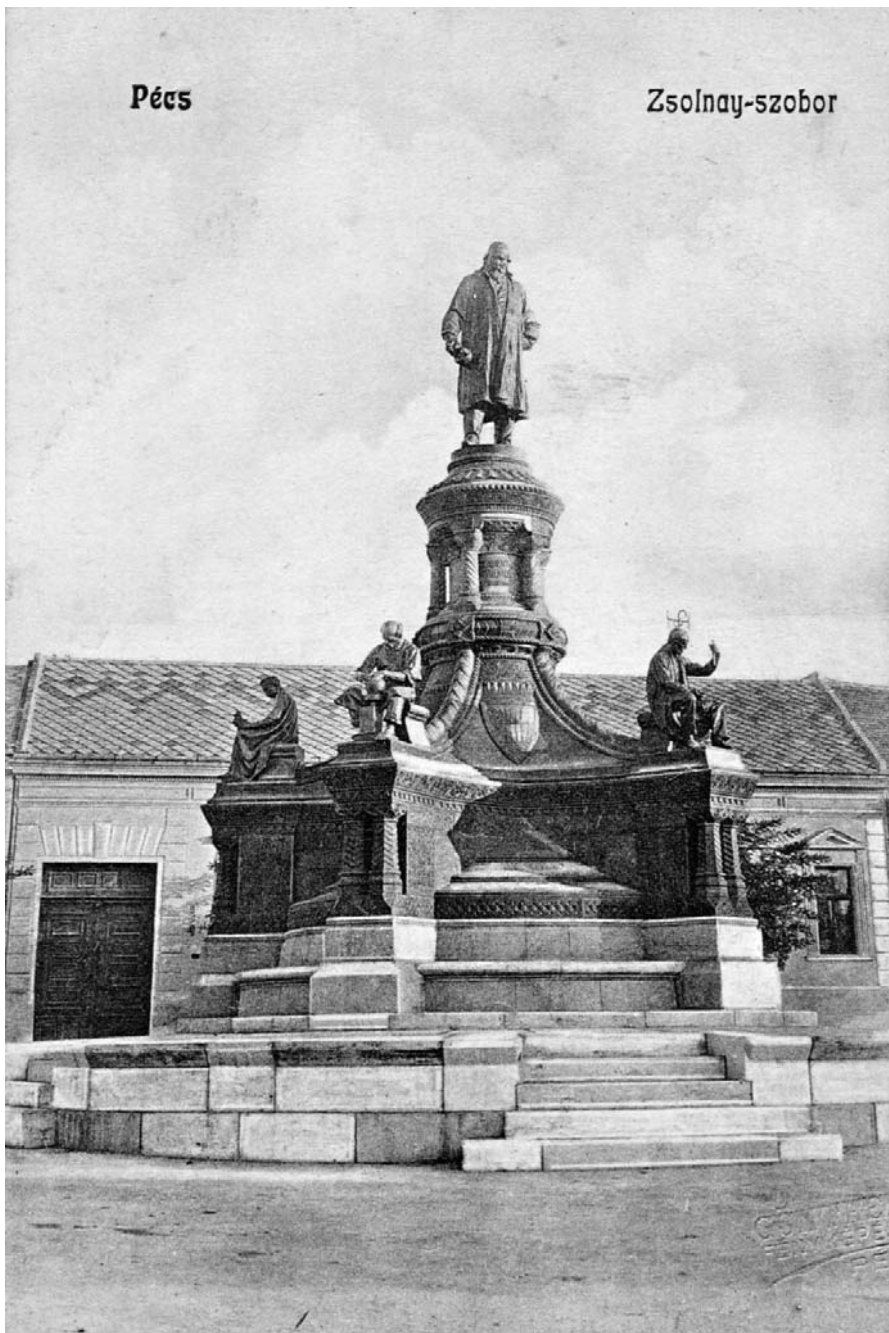
Október 24-én a pénztári egyenleg szerint az összes gyűjtés az időközi kamatokkal együtt 32 127,66 koronára rúgott. A helyi sajtó egyébként folyamatosan tájékoztatott a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarához beérkező adományokról.

A Zsolnay-emlékszobrot a főpályaudvarról induló ötszáz-méteres sugárút emelkedő végén, négy (a Majláth utca megszűnése után a ma már csak torzóban meglévő útszakasz miatt három) ferdén összemetsző út csomópontjában állították fel. A távolhatás viszonylag nagy tömeget igényelt, egyúttal azonban figyelembe kellett venni a közelnézésből eredő léptékarányokat is. A szabálytalan útelágazás fókuszába egy szabályos ötszög alaprajzú forma került, az egyes szárnyakra pedig egy-egy ülő figura. Az ötös szám szimbolikusan is utal Pécsre, az öttemplom – *Quinque Basilicae, Quinque Ecclesiae, Fünfkirchen* – városára, egyúttal a Zsolnay-gyár emblémájára is emlékeztet. A mellékalakok a kerámia öt tevékenységi körét, a fazekasságot, a vegyészetet, a festészetet, a szobrászatot és az építészetet (az ipart a fazekas mesterség, a tudományt a vegyészetet, a művészetet pedig a szobrászat, a festészet és az építészeti) jelképezik. A főalak a kezében kis kerámia korsót tart, így a mellékalakoknak jutott az a szerep, hogy kiegészítsék a főszereplőre vonatkozó ismereteket, utalva annak sokirányú tevékenységére. Zsolnay Vilmost idős korban, hétköznapi munkaköpenyében ábrázolja a szobrász, jobb lábát elől kitámasztja, a súlypont így a két lábra együttesen nehezedik. A szoboralak erényeként említendő az arcmás hűsége. Fedetlen fejét kissé oldalt biccenti, a kézben tartott tárgyat szemléli. Gondolkodó és meditatív, nyugodt és fenséges, egy befelé forduló ember áll előttünk, lényre erő sugall. A szobor sziluett-hatása minden irányból harmonikus, és az emlékmű a körköröségének jegyében valamelyik mellékalak mindig a néző felé fordul.

A kerámia öt rokon szakterületét öt férfialak személyesíti meg. Közös jellemzőjük, hogy az állva ábrázolt, kezében korsót tartó főalakkal ellentétben egyöntetűen ülő testhelyzetben jelenítődnek meg, ezzel is érzékeltetve, hogy csupán kiegészítő mellékszereplők. Apáti Abt Sándor kor szerinti megosztásban, ifjútól az aggastyánig, mesterségük felismerhető jegyeivel ábrázolta a kerámia számos érintőleges szakmájának a képviselőit. Szemben állva a főalakkal az óra járásával egyezően balról-jobbra a fazekasság, a szobrászat, az építészeti, a festészet és a vegyészeti allegorikus figurája látható. A *fazekas* mezítlábas nagybajuszú idős mesterember, jobb lábával a korongot forgatja, ingujja és nadrágszára felgyűrve, köténye a térd alá hajlik. A korongon fületlen cserépedény, melyet jobb kezével kí-

Pécs

Zsolnay-szobor

A Zsolnay-szobor a huszas években

vülről, bal kezével belülről formál. A *szobrász* idős művész, földig érő köpenyben, figyelmesen szemléli a bal térdén nyugvó, két kezével tartott mellszobrot. Az *épitész* a bal térdén nyugvó, a tekercsből kibomló építészeti tervrajzot vizsgálja. A *festészet* ifjú megszemélyesítőjét sálszerű művésznykkendővel, földig érő köpenyben ábrázolja, jobb karja a térdén pihen, bal kezében térdének támasztott tálat vizsgál elmélyülten. A *vegyész* középkorú tudós, kigombolt köpenyben, felemelt bal kezében kémcsövet, jobb kezében pedig csészét tart.

A bronzszobrokat viaszvesztéses technikával öntötték, az egyes elemeket csapokkal rögzítették egymáshoz.

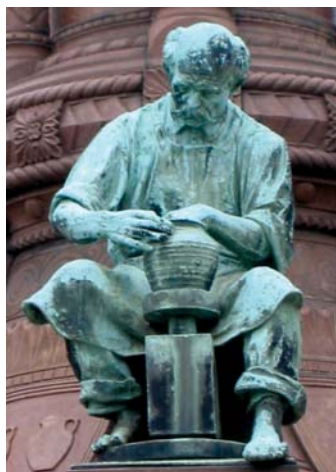
A talapzat kerámiából készült, abból az anyagból, mely Zsolnay Vilmos nevét világhíressé tette. Az utódok, fia, Zsolnay Miklós, és két veje, Mattyasovszky Jakab és Sikorszki Tádé, méltóképpen Zsolnay Vilmos szelleméhez, időt és fáradságot nem kímélve fáradoztak azon, hogy az újszerű feladathoz méltó, új anyagot állítsanak elő. Kísérletezésük nyomán megszületett az ún. *plutonit*, mely a *grès* és a *pyrogránit* között áll. Gránitkemény, de szemcsés összetételű, így könnyen megmunkálható. A szobortalapzat anyagával szemben támasztott alapvető követelmény volt, hogy szilárd legyen, kemény és időtálló, ne legyen kőszerű, színe patinázódás után is alkalmazkodjék a bronzszoborhoz, a világosbarna szín ne csak felületi legyen, hogy egy esetleges csorbulás következtében ne legyen elütő a töréselfület. A Zsolnay Vilmostal és Miklóssal is szoros munkakapcsolatban álló Schulek Frigyes minden bizonnyal Zsolnay Miklós választása volt. Schulek az előtte álló kihívásról az *Építő Ipar* 1908. évfolyamában megjelent, A Zsolnay-szobor műszaki ismertetése c. tanulmányában így ír: „A nagy keramikus egyéniségének bennünk élő emlékezetére arra kötelezett, hogy emlékművének építészeti főrészt az ő halhatatlan szelleme értelmében keramikus anyagból állítsuk elő. Az eszme igen vonzóan mutatkozott, mert a legszilárdabb, a legjobban időtálló anyagfajtái nagy választékban állottak rendelkezésünkre. Itt a kiválasztás és a kezelés módjainak kérdései toltak előtérbe. Honnan vegyünk műszaki és művészeti útmutatást az új fajtájú, nagyobb-szabású emlékműnek anyagszerű megalkotására? Kőszerűen tudunk tervezni és építeni; kőanyagokat tudunk utánozni is. De keramikus anyagból nem kőutánezatot, hanem keramikusan megjelenőt és olyanul könnyen felismerhetőt akarunk, olyat kell előállítanunk! A keramikus anyagról tudjuk, hogy rendkívül előnyös tulajdonságai mellett vannak szeszélyei is. Nagy monumentális emlékművet még nem állítottak elő belőle. Körülnézve a világban minták után, azt látjuk és halljuk, hogy ilyenek nincsenek, azért tehát a magunk kezdeményezésére vagyunk utalva.” Ennyit az anyagválasztásról. Schulek a térhatás és a tömeghatás együttes viszonylatában határozta meg a főalak és az öt mellékfigura egymáshoz viszonyított arányát. „A jelképes mellékalakok tehát mint egyéniségének kiegészítői szélesbítik, magasbítják a mérsékelt nagyságú főalaknak a jelentőségét a nélkül, hogy ezt magát a nagy alépitményre való tekintettel, érvényre juttatás kedvéért, óriás mértékre fokozni kellene. A mellékalakoknak e hatását főképpen két optika körülménytől vártam. A kisebb mellékalakokkal összehasonlítva feltűnik az ezek közül kiemelt főalaknak nagyobb volta; az alépitmény pedig az előbbre állított alakok mögött háttérbe szorulva veszít nagyságának viszonylatos

A Zsolnay-szobor a kilencvenes években

hatásából. Ezt mind fokozza a bronzalakoknak elosztása, színének összeszővődése, gazdagító hatása.”

Hengeres és hatszögletű neoromán stílusjegyeket magánviselő oszlopokra épülő architektúra képezi a posztamenst, mely az anyagban rejlő lehetőségeket szem előtt tartva rovátkált, gazdag felületi megmunkálással készült. Részben tömör, részben pedig bordázattal merevített lemezekből lett összeállítva. A kerámia anyagának ismert tulajdonságai, – Schulek Frigyes megfogalmazása szerint – „a zsugorodás és elnyúlás (deformatio), valamint az anyagnak megmunkálásra alkalmatlan keménysége fő szerepet játszott a tervező képzetében, és ennek folytán az volt a főtörekvése, hogy a hosszú vonalakat, sima felületeket lehetőleg elkerülje,

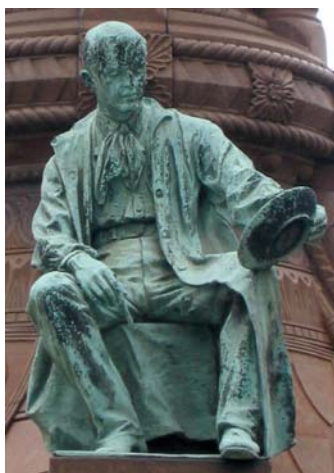
Fazekasság

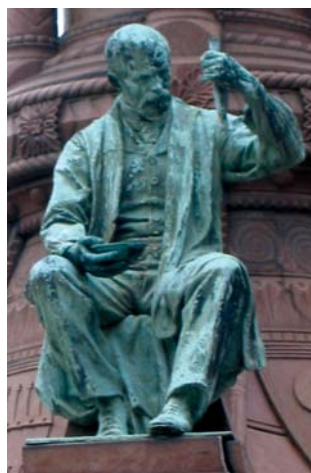
Építészet

Szobrászat

Festészet

Vegyészet

hogy osztottságukban a változó méretkülönbsözetek az összetételben elrejtözhesenek stb. Az újonnan megállapított anyag összetétele és a gyártásnak egyéb ügyes műszaki fogásai tetemesen enyhítették a föltételezett hátrányos bizonytalanságokat, határozott mértékre korlátozta a zsugorodást, elkerülte az elnyúlásokat, és megmunkálhatóvá, csiszolhatóvá tette a kiégetett műdarabokat.” „A gyár elő is állított egy plutonitnak nevezett anyagot, melyet az ún. grès és a pyrogránit közé lehessen sorozni, amennyiben mind e kettőnek tulajdonságaiból meg vannak benne azok, amelyek kitűzött célunknak megfelelnek. Az olvadó pontig hevített és hegedt anyag eléri a gránitkeménységet, de szemcsés voltánál fogva még megdolgozható, és ebben különbözik a tűzben teljesen megolvadt és erősen zsugorodó porcelánszerű grès-től. Megmunkálása sokkal nehezebb, mint a homokszerű pyrogránité, melynek törésfelülete rendszertelen darabos, az előbbié pedig kagylós, amilyent a kelheimi mészkőlapunkban ismerünk.”

Az emlékmű felirata: Zsolnay Vilmos 1828–1900. Alatta az öttornyos Zsolnay-embléma, körben pedig a fazekasság, az építészet, a művészet és a vegyészeti allegorikus címerpajzsa. Széles aljazaton ülő lábazat, a lépcsőzet és az ülőpadok fehér süttöi-haraszti kemény mészkőből faragottak.

1907-ben még konflisok, szekerek és legfeljebb csak stráfkocsik közlekedtek a városban. A pécsi villamos 1913 óta kanyarodott el a szobor előtt a főpályaudvar irányába, több mint fél évszázadig, a villamosközlekedés 1960-ban történt felszámolásáig. A menetrendszerű autóbusz-közlekedés a harmincas években indult csak be. A város lakosainak száma azóta megháromszorozódott, a forgalom pedig megsokszorozódott. A 20. század második felének hatalmas autóbusz, teherautó és személygépkocsi forgalma elsődlegesen a Zsolnay-szobor mellett, hangsúlyosan a várost átszelő főúton és mellette a főpályaudvar felé kanyarodva bonyolódik. Így a megnövekedett forgalom okozta rezonancia, a gépjárművek kipufogógáza, valamint a föld alatti vizek által előidézett tektonikai változások és az ebből eredő talajmozgások a Zsolnay-szobor kőtalapzatát, valamint a posztamens állagát is erősen megviselték. A rendszeres karbantartás hiányában a fugák hiányzó tömítésének helyén történő beázások a belső mag vizesedését idézték elő, a fugák közébe beszivárgott folyadék pedig fagyott állapotban az egyes elemeket szétfeszítették. A belső nedvesség egyértelmű jeleként volt értelmezhető a fugákból kibújó növényzet megjelenése, a sókivirágzás, a penészedés és a mohanövekedés. A szobor belső magja tehát megdőlt, ennek következtében az egymás mellé illesztett kerámia burkoló elemek szép lassan töredezni kezdtek. A savas levegő pedig kikezdte a bronz szoboralakok felületét.

2003-ban az Önkormányzat határozott az immáron életveszélyessé váló Zsolnay-szobor felújításáról. A lehulló elemek és a rongálók elleni védekezésül deszkapalánkkal vették körül, fa védőtetővel látták el az emlékművet. Állapotának tételes felmérése Pécs Város Önkormányzatának megbízásából 2005. augusztus 24-én a Zsolnay Örökség Kezelő Kht. szervezésében, szakértők bevonásával készült. A helyszíni bejáráson részt vett kerámiarestaurátor, szobrász, építész, mélyépítő, továbbá képviseltette magát a Zsolnay Porcelánmanufaktúra, az Önkormány-

MAGYAR ÜVEG- ÉS AGYAGUJSÁG

A MAGYARORSZÁGI ÜVEG-, AGYAG-, PORCELLÁN- ÉS KERAMIA-IPAR SZAKKÖZLÖNYE
A MÁRVÁNY-, KŐ- ÉS TÉGLAIIPAR MINDEN ÁGÁT FELŐLELO SZAKLAP
ÜVEG- ÉS PORCELLÁNKERESKEDŐK LAPJA

ALAPITOTTA TÓTH IGNÁ CZ

Előfizetési ár:		MEGJELENIK MINDEN HÓ 1. ÉS 15-ÉN.		SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: Budapest, VII., Rákóczi-ut 54.
Negyed évre	4 korona	Főszerkesztő: ZSOLNAY MIKLÓS	Felölő szerkesztő: ILLÉS JÓZSEF	
Fél évre	8 "	HIRDETÉSI ÁRAK: egész oldal 80 korona, fél oldal 40 korona, negyed oldal 20 korona. — Nagyobb megrendeléseknél árengedmény.		
Egész évre	16 "			

ZSOLNAY VILMOS.

Zsolnay Vilmos szobra ott áll már Pécs egyik legszebb terén, hirdelve a magyar ipar dicsőségét és a magyar közönség háláját. A leleplezés ünnepe méltó volt az ünnepelt emlékéhez és az ünneplőkhez egyaránt. Eljött az egész ország és lerakta hódolatának koszoruját és az ünneplők közé állunk most mi is, a legjogosultabbak arra, hogy Zsolnay Vilmos nagyságát hirdessük. Átadjuk ime koszorunkat és egyben hálás köszönetünket fejezzük ki azoknak, akik egy virágszállal hozzájárultak.

Közel husz éve történt, 1890 márczius derekán. Ő Felsőge a német császár kezdeményezésére egybeült az első nemzetközi munkásvédelmi konferencia Berlinben. Harmadmagammal képviseltem azon a magyar államot.

A németek nagy császársja többször fogadta a konferencia tagjait. Az első fogadtatás egy udvari ebéd alakjában történt, utána rendkívül érdekes cerclével.

A császár többek között engem is kitiintett hosszabb megszólítással. Iparfelügyelő voltam, ipari tárgyokról beszélt velem. Egyszerre hirtelen reá tért magyar ipari vonatkozásokra: »Önöknek Magyarországon egy nagyhirű majolika-gyárak van Pécsen? — ugymond.

— Igen, Felsőge, a Zsolnay-czég.

— Igen, igen, csak nem tudtam a nevét kiejteni.

E kis, közel husz év előtt lefolyt párbeszéd a Zsolnay Vilmos egyik legnagyobb dicsérete.

A német császár emeli ki a pécsi gyár hírnevét és készítményeinek kiválóságát.

Pedig mi volt még husz év előtt ez a gyár, hová fejlődött azóta? Fejlődése — kiváló munkatársainak közreműködése mellett — első sorban Zsolnay Vilmos érdeme. Aki egy személyben összpontosította az iparost és a művészt.

Azt, szinte határtalan szerénységével, egyszerűségével és szorgalmával. Ezt igazi nagy koncepcziójával.

A kettőt vitte bele hires gyártmányaiba, — ez volt az ő nagygyvá növekedésének titka.

Szterényi József.

Zsolnay Vilmos az iparművészet történetének egyik korszakalkotó alakja. Hasonló Bernard Palissyhoz, a tizenhatodik század nagy keramikusához, amennyiben közös vonásokat találunk mindkettőjük működésében. Palissy és Zsolnay voltak a legelsőek, akik felismerték az anyag nemes voltát és ennek a legmagasabb fokig való fejlesztését tűzték czélul. Az eredmény mindkettőnél a magas hőfok által elért művészetben nyilvánult meg. Ok voltak továbbá a legelsőek, akik a szines, mázas agyagot az építészetben oly nagy sikerrel alkalmazták.

Közös vonásuk azonfelül, hogy a művészi részre kisebb súlyt fektettek. Így például Zsolnay is, mint tudjuk, nem volt annyira a formák mestere. Mert a plasztikát rendszerint leányától, Teréztől vette kölcsön.

Amellett azonban tagadhatlan az a tény, hogy Zsolnay szinkalája dusabb, művészi színhatásában és árnyalataiban teljesebb a Palissyénál.

Olyan művész volt ez a mi Zsolnaynk, akiről — ha más nemzet fiának születik — könyveket irtak volna már érdemei méltatására.

Radics Jenő.

Nevezetes ember volt Zsolnay Vilmos. Igazi művész, de emellett gyakorlati érzéssel megáldva. Szerény volt élete fogytáig és mindig büszkén beszélt küzdelmes ifjkoráról: mely kezdete volt ritka pályafutásának. Hitetlenül állt saját termékeivel szemben és emellett bálványozta őket.

Dr. Wartha Vincze.

A pécsi fazekas pályája az egyetlen igazi ösvény, amelyen iparunknak haladnia kellene: nemzeti czállal dolgozni és nagygyvá teremtani azt, aminek ma még csak csirája van meg. Zsolnay Vilmos sikereinek titkát nemcsak nagy tudásában, ritka izlésében és páratlan szorgalmában látom, hanem abban, hogy lelkesedett az iparért, belefektette lelkét az alkotásába, röviden szólva, szerelmes volt a művészetébe és iparba.

Gelléri Mór.

zat, valamint a Pécsi Városüzemelési és Vagyonkezelő képviselője. Az emlékmű állapotát a szakértők kosaras emelő-kocsi segítségével mérték fel. A szakértői csoport megállapította, hogy a talapzaton keletkezett sérülések elsősorban a szobor konstrukciójának megbomlásából, az alapok déli oldalának süllyedéséből adódtak. A kimozdulás oly mértékű, amely az építmény teljes statikai megerősítését teszi szükségessé. Megállapították továbbá, hogy a bronzfigurák közül az öt mellékalak viszonylagosan jó állapotban van, a bronzszobrok mindössze esztétikai felújításra, tisztításra, a keletkezett patina-réteg eltávolítására szorulnak. A főalak plinthozának repedése bizonyult az egyetlen számottevő rongálódásnak, a szakértői szemlebizottság megállapítása szerint csupán a felület tisztítása látszott indokoltnak. Mindazonáltal a munkálatok szakszerű elvégzésére a műteremben való helyreállítást javasolták. A plutonit szobortalapzat külső burka részben tömör műdarabokból, részben kellő vastagságú és hátsó bordázattal erősített borító lemezekből áll, melynek befelé táguló üreges a szerkezete, ezzel biztosítva a meszes habarcs rögzülését a felépítmény belsejét képező mészhabarcsba rakott tömör téglafalazathoz. Az építmény kerámia-elemei közül jó néhány az idők folyamán súlyosan megsérült, így ezek vagy pótlásra vagy restaurálásra szorulnak. Megállapították, hogy a hetvenes években a Zsolnay Porcelángyár által elvégzett felújítás során az elem pótlások eredetitől eltérő technológia alkalmazásával történtek, így ezek voltak a leginkább rossz állapotban. A szükségszerűen pótlandó elemek mellett a legtöbb sérült elem azonban még megmenthető, „mindössze” szakszerű restaurálásra szorul, illetve a teljes kerámia felületen egy alapos tisztítást és hidrofobizálást kell elvégezni. Az alapmegerősítéssel kapcsolatban azok a módszerek javasoltak, melyek a szobormű teljes lebontása nélkül alkalmazhatók. Ez a kompromisszumot eredményező felismerés döntő jelentőségűnek bizonyult, ugyanis a szétbontást javasoló, az elemek újragyártása mellett érvelők évekkel meghosszabbították volna a munkálatokat, a többszörösére növelve a költségeket. A legnagyobb nehézséget az a sajnálatos tény okozta, hogy az emlékmű korabeli dokumentumai nem fellelhetők, így helyszíni vizsgálatok alapján kellett a szükséges beavatkozások meghatározásához elkerülhetetlen feladatokat megállapítani. A süttői-haraszti kemény mészkőből készült kőtalapzat egyes elemei kisebb hányadban pótlásra szorulnak, illetve nagyobb részben helyben végzendő restaurálási munkát igényelnek.

2006. november 14-én került sor a budapesti illetőségű fém- és kőrestaurátor által történő állapotfelmérésre. A kerámiarestaurátor személye már korábban kiválasztódott, mely korábbi szakvéleményére alapozódott. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal felügyelete mellett a PVV Zrt. mint fővállalkozó irányításával, hosszas előkészítő fázis után 2007 májusában kerülhetett sor a tényleges helyreállító munka megkezdésére. A kerámia elemek restaurálását Várbíró Erzsébet, a sérült elemek pótlását a Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt., a bronz szoboralakok állagmegóvását Séd Gábor fémrestaurátor és Szabó Kálmán ötvös, míg a kőelemek javítását Osgyáni Vilmos kőszobrász-restaurátor, pótlását Illa Gábor végezte. A kivitelezés műszaki vezetője Áspán László volt.

Mint az várható volt, a kőalapzat, a kerámia posztamens és a bronzalakok hármasságában a legnagyobb szakmai kihívást a plutonit-elemek helyben való megtartása, konzerválása, restaurálása, minimális pótlása jelentette. Számszerűsítve: összesen 381 különböző vastagságú és tömörségű műdarabból áll össze a burkolat. 242 elem volt épnek tekinthető, 139 a sérült. Kb. 150 elmozdult elemet kellett a helyéről kiemelni, 108-at restaurálni, 20 egész és 3 részelemet újra gyártani. Ebből 17 volt azok száma, amely a hetvenes évek nem kellő szakszerűséggel végzett pótlásaként vált eltávolítandóvá. 2007 májusában alapos mosással indult a munka, majd a tételes hibafelmérést követte a tényleges restaurálás, a pótlólag leggyártott elemekkel történő kiegészítés, az eltávolított elemek visszahelyezése, végzetül a fűgázás az eredetihez hasonló, porcelánőrleménnyel kevert csokoládébarna tömítő anyaggal. A határidő szorítása, a technológiai kihívásokkal történő szembesülés és a vállalás újszerűsége egyaránt számottevő szerepet játszott a feladat sokismeretes megoldásának hátterében. Bizton állítható, a kerámiarestaurátor sikerrel birkózott meg a helyreállítás munkálataival. De figyelmeztet arra is, hogy a végleges helyreállítás után a százéves emlékmű állagának védelme további rendszeres karbantartást igényel.

2007. május 17-én a műemlékvédelemben használatos technológiát alkalmazva, speciális szórófej segítségével, vízzel és finom szemcséjű szóróanyaggal, dolomitőrleménnyel, 5–8 bar közötti nyomással lemosták a bronzszobrokat. Az eljárás mechanikus, tehát nem vegyi módszer igénybevételével történik. Majd a munkálatok befejeztével a tűzoltóság darus kocsija leemelte a szobrokat a talapzatról és elszállították azokat a fémrestaurátorok Budakeszin lévő műtermébe. A főalak plinthoszában a szobor talapzatának enyhe megdőlésének következtében szakadások nyíródások keletkeztek, valamint egynémely helyen ismeretlen eredetű lövésnyomok voltak észlelhetők. A kipufogógázoknak köszönhetően elsősorban a kénsav sói jelennek meg a felületen. A főalak szennyezett patináját eltávolították, és ezt követően a szobrot inhibáló patinával látták el, amely vegyi védőréteget képez a felületen. A főalak rögzítése 5 cm átmérőjű, 1 m hosszúságú rovátkált kovácsoltvas tartórúddal történt úgy, hogy a téglabelső magba egy 10 cm átmérőjű kerámia hengert építettek be, és ebbe süllyesztették a szobor plinthoszához erősített kovácsoltvas rudat. Majd a körben elhelyezett furatokon keresztül öntötték ki tömítő anyaggal. A mellékalakok esetében a rögzítés bronz- és acélcsapokkal történt, a csapokat a furatokba töltött még forró ólomba csúsztatva. Az egymásra épült elemek közti lukakat meszes habarccsal rögzítették egymáshoz.

A kemény mészkeő lábázat törött elemeinek pótlása, illetve restaurálása megközelítőleg sem jelentett akkora kihívást, mint a plutonit burkoló-elemek helyreállítása. Kicserélték eredeti haraszi mészkeővel a töredezett, fel nem újítható elemeket, míg a többi gondos kezek restaurálták, a későbbi mőke javításokat eltávolították és a hiányzó részeket speciális mészkeő-pótló anyaggal kiegészítették.

A tömör téglabelső és a burkoló plutonit elemek víztelenítése érdekében a szobortalapzat és a lábázat találkozásánál elektromos szigetelést építettek be.

A helyreállított Zsolnay-szobor avatását a pontosan az 1907-es avatás százéves évfordulójának a napjára, 2007. október 13-ára tűzték ki.

A Zsolnay-emlékmű helyreállításának végösszege a 2005 novemberében tervezett 135 millió helyett, kerekítve 80 millió forintba került. Ebből 65 milliót a város biztosított, míg 15 millió a kamara gyűjtéséből jött össze. Száz éve a Pécsi Kereskedelmi- és Iparkamara, Littke József kamarai elnök kezdeményezésére országos gyűjtés indult a híres „fazekas” pécsi köztéri szobrának felállítása érdekében, és ezt a nemes hagyományt elevenítette fel dr. Síkfői Tamás, a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara titkára, aki 2005-ben kezdeményezte és eredményesen szervezte a Zsolnay-szobor helyreállítására történő gyűjtést, elmozdítva a holtpontról az immáron elodázhatatlan döntést.

A Zsolnay-emlék száz évvel ezelőtti és a jelen történései között számos párhuzamos tendenciát fedezhetünk fel. Mindkét esetben évek múltak el, míg az elhatározás, illetve a kényszerű feladatvállalás után megszületett a döntés. A múlt század elején a nekikészülődés fél évtizedet vett igénybe, a tényleges munka elvégzésére minimális idő állt csak rendelkezésre. 2002 óta, amikor is bizonyossá vált, hogy a helyreállítás elodázhatatlan, fél évtized telt el a megvalósításig. A Zsolnay-gyárnak száz évvel ezelőtt, az egyéb gyári kötelezettségek mellett is szinte megoldhatatlan feladatot jelentett a kulcsszereplő Schulek késedelmes, halogató taktikája. Így alig egy év alatt kellett a kerámia-elemeket legyártani. Az avatást emiatt fél évvel el is kellett halasztani. Minden bizonnyal az építész-tervező által felidézett időzavarnak tudható be, hogy a frissen kikisérletezett plutonit nevű anyagból készült elemek szemmel láthatóan jelentős színbeli eltéréseket, anyagbeli egyenetlenséget mutatnak. 2007-ben mindössze fél év alatt kellett a kerámiadíszeket restaurálni-pótolni-kiegészíteni, egyszerűen az emlékművet helyreállítani.

A szoboravatás után megváltozik a korábbi forgalmi rend. Körforgalmat alakítanak ki Molnár István (Viaproduct Kht.) tervezésében, a PVV Zrt. szervezésében és anyagi vállalásával. Visszaállítják az eredeti járószintet, fokozatosan, mintegy harminc centiméterrel az emlékmű szintjére mélyítve a odavezető utakat. A szobor alapzatának gyűrűjét díszburkolattal másfél méterre kiszélesítik. Ezt követi a 7 m széles körgyűrűként a tulajdonképpeni úttest. Kelet felől kis kitéréssel lehet továbbhajtani, a szobrot megkerülve a Főpályaudvar irányába fordulni, illetve a szobrot körbejárva visszakanyarodni. Nyugat felől a szobor előtt lehet a Főpályaudvar felé hajtani, kis kanyarodással tovább haladni, illetve a szobrot megkerülve visszafordulni. Délről jöve kelet felé a szobor előtt, nyugati irányba a szobrot jobbról kell megkerülni, illetve a szobrot körbejárva visszakanyarodni. A csomópont rendőrlámpát nem igényel, az egyenes irányú haladást kissé lelassítja ugyan, a balra kanyarodást viszont megkönnyíti. Zebra kerül a Váradi Antal utca vonalában, többletként a volt Fészek Áruház, illetve a Természettudományi Múzeum épülete előtt, kis járószigetekkel könnyítve a forgalom közbeni átjárást.

Felhívás Zsolnay Vilmos emlékszobra érdekében

A Zsolnay név az elmúlt évszázadban összeforrt Péccsel, Zsolnay Vilmost városunk nagy szülöttjeként tartjuk számon, munkássága jelképpé vált. Az elmúlt száz év azonban nem múlt el nyomtalanul a szobor felett, és sürgős felújításra szorul.

Az emlékmű felállítására a XX. század elején a pécsiek imponáló összefogásával zajlott. A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara - egyik alapítója, Zsolnay Vilmos halálakor - 1900. március 23-án rendkívüli közgyűlést tartott, és emlék szobor állításáról döntött. A közadakozást a kamara szervezte, és az összegyűlt 20.000,- korona tette lehetővé, hogy a Pécsi Országos Kiállítás évében, 1907. október 13-án leleplezzék a szobor együttest.

A kamara elnöksége ezért úgy döntött, ismét közadakozást indít el, és egyúttműködve az önkormányzatokkal és a civil szférával kezdeményezi a szobor restaurálását.

Arra kérjük a város s a megye lakosságát, hogy a pécsieknek oly kedves szobor helyreállításában közösen vegyünk részt, és a helyreállított szobor legyen ismét a pécsi szellemiség, az értéktérítő munka és az összefogás jelképe.

A kamara kiemelten közhasznú köztestület, s mint ilyen, többek között ipartörténeti emlékek védelmére kiemelt közhasznú támogatás gyűjtésére jogosult.

Kérjük Önt, amennyiben egyetért a céllal, úgy a www.pecsikamara.hu, a www.pecs.hu és minden fontos városi web oldalról letölthető formanyomtatvány kitöltésével és visszajuttatásával, valamint adományának az erre a célra nyitott bankszámlára történő befizetésével jelezze közreműködési szándékát. A formanyomtatvány hozzáférhető kamara ügyfélszolgálatain, (Pécsett a Majorossy Imre út 36. alatti székházban) és a nagyobb pénzügyintézetknél is.

Az Ön támogatásának segítségével a szobor 100 éves fennállásakor, 2007. október 13-én sor kerülhet újraavatására, és így 2010-ben Európa Kulturális Fővárosában már a megújult szobor együttes méltón képviseli értékeinket. Elvárjuk Önt is az ünnepségre.

Megköszönve megtisztelő figyelmét, üdvözléssel:

Dr. Kékes Ferenc
a Baranya Megyei Közgyűlés Elnöke

Dr. Toller László
Pécs M.J. Város Polgármestere

Dr. Kéri István
a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara Elnöke

Dr. Síkfői Tamás
a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara Titkára

HÁRS ÉVA

A ZSOLNAY MÚZEUM TÖRTÉNETE

Napjainkban városunk „Európa kulturális fővárosa” rangjának megfelelően törekszik felmutatni a múlt kiemelkedő kulturális eredményeit és velünk élő értékeit. Örökségünk egyik ilyen jelentős szereplője a Zsolnay-gyár, amelyhez kapcsolódva a közeljövőben kulturális negyed létesül. A gyár történetéről, művészi sikereiről, s a Zsolnay családról több tudományos és ismertető könyv, tanulmány jelent meg, aukciók, nemzetközi kiállítások hívták fel a figyelmet a már-már elfelejtett, s a múltból újra felfedezett Zsolnay díszművekre. Külföldön, majd hazánkban is jelentős, értékes magángyűjtemények születtek. Látogatható, állandó múzeumi kiállítással azonban egyedül csak Pécs büszkélkedhet, annál is inkább, mivel ennek elődjét egykor a Zsolnay család hozta létre a gyár legféltettebb, legértékesebbnek tartott díszkerámiáiból. Ma talán már nincs is olyan pécsi polgár, aki életében legalább egyszer ne látogatta volna meg ezt a gazdag gyűjteményt. Éppen ezért – úgy vélem – érdemes megismertetni e múzeum mintegy százéves történetét, felkutatva a korabeli hiteles dokumentumokat. Ehhez segítségül hívható a Janus Pannonius Múzeum Irattárában, Zsolnay Adattárában és a Baranya Megyei Levéltárban őrzött nagyszámú iratanyag, valamint saját emlékezetem, mely immár több mint fél évszázada szoros szálakkal kötődik e különleges és értékes gyűjteményhez.

A Zsolnay Múzeum létrejöttének dokumentálására elsőként Mattyasovszky Zsolnay Margit vállalkozott, aki édesanyjának, Mattyasovszky Zsolnay Teréznek eredeti kéziratából idézte fel a gyár legkorábbi időszakáról szóló gondolatait. Ezt folytatva a saját személyes emlékeit jegyezte le, amikor beszámolt az 1928-ban létrehozott gyári múzeum előkészületeiről, majd a megvalósult kiállításról. 1974-ben adta át a Janus Pannonius Múzeum Zsolnay Adattára részére e sűrűn gépelt 18 oldalnyi szöveget, melynek bevezető sorait az alábbiakban olvashatjuk: „A Zsolnay Múzeum alapját Nagyatyánk vetette meg, amikor 'mintaraktár' címen megőrizte százféle technikájának egy-egy különösen érdekes, vagy szép darabját. Sajnos halálával megszűnt ez a rendszer, sőt az idők folyamán az általa összegyűjtött anyag is nagyrészt szétszóródott, elvándorolt az Iparművészeti Múzeumba, a Szent György Céhbe, az Iparművészeti Társulatba stb. Javarészt innen kerültek ki az 1903-ban a Pécs Városi Majorossy Imre Múzeumnak átadott tárgyak is. Az első világháború után ellepték a gyárat német és olasz kereskedők és dúskáltak az úgynevezett alsó raktárban volt régi kincsekben. „A továbbiakban édesanyja, Mattyasovszkyné Zsolnay Teréz sorait idézi: „mégis létrejött egy szép nagy múzeum, Atyánk szeretetteljes emlékműve. Ám – mivel én tudom – milyen sok szép, sajtóságos, csodálatra méltó, sokféle mű hiányzik Atyánk korai (első) idejéből, nem állhatom meg, hogy az elveszettek felett ne sajnálkozzam. Hiányzik néhány mű a finoman kivitelezett, precíz zsánerekből. Mégis, ez kevésbé jelentős, mint az, hogy egészen szegényes az első évek csodálatos Scharffeuer technikájának anyaga. Hiányzanak azok a vázák és tálak, amelyeken reliefként emelkednek ki a színes

mázak és díszítések. Ez a technika a maga egyszerű, erőteljes hatásában oly szép és finom volt, hogy nem igényelt aranyozást, s az arany hiánya miatt nem érte veszteség a szépségét és jellegzetességét. Az aranyat csak később alkalmazták, amikor a máz-színek laposabbak és finomabbak, úgymond cártabbak lettek. Habár van a korai időkből egy kollekciónk a Klein amorettekből és emblémákkal díszített tálaból és tányérok, de ezek csak elefántcsont, vagy világos barna alapmázon készült kobalt rajzok. Azonban alig maradt néhány tökéletes darab a csodálatosan színes és erőteljesen díszített dekoratív művekből. Így hiányzik azoknak a különlegességeknek a teljes áttekinthetősége, amelyet Atyánk alkotott.”

Mattyasovszkyné Zsolnay Teréz sorai után ismét leánya, M. Zsolnay Margit írása következik: „Szerencsére Nagyatyánk eosinjaira vonatkozólag a fentebb vázoltak nem állnak fenn. Az eosinokat egy a lakáshoz tartozó toronyhelyiségben gyűjtötte össze, ahonnan nem kerültek forgalomba. Ebből a gyűjteményből csak az hiányzik, amit két bátyám kapott nászajándékba. Tibor bátyám tulajdonának egy részét jogtalanul elkobozták, ez – hála Pereszlei Mária muzeológus erélyes fellépésének – az Iparművészeti Múzeumba került. A másik rész a kitelepítéskor eltűnt. Zsolt bátyám vitrinjének tartalma szétoszlott három gyermeke között és áldozatul esett a budapesti ostromnak és egyéb háborús veszteségeknek.

A múzeumlétesítés gondolatával nagybátyánk, Zsolnay Miklós is foglalkozott, de mivel ezt egészen nagyvonalúan akarta megoldani s külön e célra építendő épületben elhelyezni, a kivitel mindig újra és újra halasztást szenvedett, míg végül az első világháború, a város szerb megszállása, majd a súlyos gazdasági válság a megvalósításnak a gondolatát is kizárta.”¹

1903-ban azonban, amint azt Mattyasovszky Zsolnay Margit fentebbi sorai-ban említette, a Pécsi Városi Múzeumban mégis létrejött egy Zsolnay emlékszoba, amelynek gazdag anyagát Zsolnay Miklós bocsátotta rendelkezésre. A Városi Múzeum 1904 novemberében nyílt meg s az előkészületek idején a város polgármestere, Majorossy Imre támogatást kérő levéllel fordult Zsolnay Miklóshoz. A kor szokásai szerint kissé cirkalmas fogalmazvány fennmaradt szövegének lényeges gondolatai a következők:

„Nagyságos Uram!

A kegyelet megtestesítése és a jelen nemzedéket a múltak megdicsőültjeivel összekötő nemes érzések állandó ébrentartása s ápolása, lévén a múzeumok hivatása, lelkesedéssel karoltam föl egy ilyen nagyfontosságú intézménynek városunkban tervezett létesítését. Nem csupán azért, mert a művelt külföldi városok példája szerint erkölcsi kötelessége ez minden kultúrváros elnevezésre számot tartó városnak, hanem az okból főleg, mert városunk épp a jelzett magasztos érzelmek hagyományos megőrzésének és a múltak kiemelkedő alakjainak állandó tiszteletben tartásából és emléküik ápolásából merített erejének köszönheti kiváltképpen azt, hogy fejlődésének mai fokát elérhette. [...] A vidéki múzeumok berendezésénél [...] nagyon természetes, hogy nekünk elsősorban kötelességünk [...] szemlélhetővé tenni,

¹ JPM Zsolnay Adattár, ltsz. Ad. 798. 1–74.

ami történelmi múltunkkal és fejlődésünkkel kapcsolatos. Ily irány mellett csak igen érthetőnek fogja találni Nagyságod, hogy a város közönsége igaz hálaérzetének megfelelőleg emlékezetem elsősorban felejthetetlen édes Atyjának nagy alkotásaira, mint mondhatni fő büszkeségünkre utal engem, minek folytán forró óhajtásom lenne a felejthetetlen nagy alkotó nemes és eredményes munkásságát szemléltetőleg megörökíteni az első kísérletezésekben jelentkező csírától kezdve későbbi világhírű fejlődésének ösztönző feltüntetésével. Ez lenne – iparfejlődési történelmünknek – a múzeum keretében, a nemzedékeket is lelkesítő munkára, teremtésre utaló 'szózata'. E célra a kellő helyiségről már gondoskodtam annak következtében, hogy Nagyságod kegyes volt e tekintetben előzetes – bizalmas kérdésekre tervemet helyesléssel fogadni. Ezen tervnek megvalósítása érdekében az édes apának méltó fiához, mint e város kulturális tényezőinek egyik kimagasló oszlopához teljes bizalommal fordulok ama kéréssel, hogy kegyeskedjék kijelenteni, mikor és minő módozatok mellett kívánja Nagyságod [...] tervemet megvalósítani. Szíves támogatásáért a város közönsége nevében előre is mély köszönetemet nyilvánítom – annak kijelentése mellett, hogy a megállapodásokat annak idején a bizottsági közgyűlésnek is be fogom jelenteni, maradtam Nagyságodnak őszinte nagyrabecsülője,
 Kir. tan. polgármester”²

A levélre Zsolnay Miklós válasza:

„Nagyságos Majorossy Imre Úrnak

Kir. Tanácsos, Pécs szab. kir. Város polgármestere Pécssett

Folyó évi szeptember hó 14-én, 21602. szám alatt kelt nagyrabecsült és megtisztelő megkeresését, melyet Pécs városi múzeum ügyében hozzám intézni kegyeskedett, örömmel vettem. Azt a nemes lelkesedést, melyet Nagyságod a Pécs városi múzeum létesítése és gyarapítása érdekében lankadatlan buzgósággal kifejt, részemről mindenkor készséggel támogatni fogom. Azon kiválóan kitűnítő szándékát, hogy a múzeumnak szánt helyiségekben külön egy »Zsolnay Vilmos szoba« létesíttessék – melyben szeretett édes atyám egy életet felölelő munkásságának eredményeként, örök időkre, chronologikus sorrendben a gyár alapításától kezdődőleg édes atyám 1900. évben történt elhunytáig összeállított gyűjtemény helyeztessék el – tudomásul vettem. Mint már előszóval Nagyságodnak kijelentettem, ezen szép intenciójának a legnagyobb készséggel kívánok megfelelni; egyrészt, hogy a város közönsége iránti hálámat leróhassam, de másrészt azért is, hogy a gyár fejlődésének nyomait – mely városunk fejlődésével is összefügg – a jövő kor részére megóvva láthassam. Ezen, a gyár fejlődésének történelmét magyarázó gyűjtemény összeállításához már részben hozzá is fogtam és a most rendelkezésre álló helyiség tekintetbe vételével mintegy 20 000 korona értéket képviselő gyűjteményt leszek bátor a városi múzeumnak örök időkre ajándékként átadni. Csak azt a jogot kérem részemre fenntartani, hogy szükség esetén

² BML Pécsi Városi Múzeum iratai. Ikt. 21602/1903 (1154). Kiadatott 1903. szept. 16. Láttamozta dr. Tichy. A. címzésre utaló szöveg: „levél Nagyságos Zsolnay Miklós gyáros, törvényhatósági bizottsági tag úrnak, Helyben.”

egyik, vagy másik tárgyat rövid időre, elismervény ellenében a gyűjteményből kivehessem, vagy hasonértékűvel kicserélhessem. Mihelyt Nagyságod értesíteni fog, hogy a Zsolnay szoba szekrényei és állványai készek, a gyűjtemény átadását azonnal eszközölni fogom. Fogadja Nagyságod ismételt köszönetemet, hogy alkalmat nyújtott a pécsi városi múzeum ily megtisztelő módon való gyarapításához hozzájárulhatnom és nagyrabecsülésem kifejezése mellett maradok Nagyságodnak őszinte és készséges szolgálja, Zsolnay Miklós.”³

A levélhez mellékelve gondos tervek is érkeztek a dísz tárgyak elhelyezésére szolgáló üveges szekrényekről és állványokról, illusztrálva a különböző méretű vázák, tálak és korsók szép rajzaival. A levelet és a rajzot a polgármester eljuttatta Marosi Arnold gimnáziumi tanárhoz – aki a készülő kiállítás érdekében szorgoskodott – azzal a felhívással, hogy a mérnöki hivatallal nyolc napon belül készíttessen költségvetést a már készen meglévő múzeumi szekrényeknek Zsolnay Miklós tervei szerinti átalakítására.⁴ Marosi és a mérnökök személyesen megvizsgálva a szekrényeket, megállapították, hogy „azok között a mellékelt rajznak megfelelően átalakíthatók nincsenek”, valamint, hogy „a Zsolnay szoba bútorzata csak újonnan létesíthető”, s ez a munka a költségvetés szerint 1000 koronát igényelne.⁵ A polgármester ezután Wosinszky Mór múzeumi és könyvtári országos felügyelőt kérte az 1000 korona állami segélyként történő kiutalására, tekintettel arra, hogy a „megkívánt pénzüsszeg rendelkezésére nem áll”. Levelében hosszasan beszámolt Zsolnay Miklós örök időkre szóló adományáról, annak 20 000 koronát kitevő értékéről s mellékelte Zsolnay Miklós ajándékozó levelét, valamint az ahhoz csatolt tervrajzokat.⁶ Wosinszky – valószínűleg a kért összeg kiutalásához szükséges adminisztrációs teendők közben – elfeledkezett a tervrajzokról. Emiatt a polgármester emlékeztető levélben sürgette azok visszaküldését. Megérkezésüket bizonyítja, hogy az egyik – a levéltárban megőrzött – rajzon Wosinszky Mór láttaozása szerepel.⁷

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének, illetve Wosinszky Mórnak döntését Pécs Város 1904. február 22-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve ismertette. Eszerint a Főfelügyelőség „a múzeumban tervezett Zsolnay szoba berendezéséhez szükséges szekrényeknek és állványoknak 1000 korona körül mozgó beszerzési költségét 1904. évi költségvetése terhére átvállalta.”⁸ Időközben a város törvényhatósági bizottságának közgyűlése Zsolnay Miklósnak „nagylelkű elhatározá-

³ BML Pécsi Városi Múzeum iratai. Ikt. 1154/903 (2. sz.). Bélyegzett: Pécs sz. kir. város tanácsa 2698 sz. Érkezett 1903. nov. 12. Láttamozta dr. Tichy. Utasítás szövege: Közgyűlésnek is betérjesztendő, szekrények létesítése mellőzhető. Melléklet 1 db./ K.

⁴ BML Pécsi Városi Múzeum iratai 1154/903. Pécs sz. kir. város polgármesterétől, 26198/1903 sz. Kelt 1903. nov. 22. Intézkedő dr. Tichy. Ikt. 2250/1903.

⁵ BML Pécsi Városi Múzeum iratai. Ikt. 28653. Érkezett 1903. dec. 11. 1154/1903. A levél aláírója: Katona János oszt. f.

⁶ BML Pécsi Városi Múzeum iratai 1154, 1903 Pécs szab. kir. város polgármesterétől. Ikt. 28653/1903 sz. Bélyegző: 1903. dec. 18. Címzett: „Wosinszky Mór Úrnak, apátplébános, múzeumi és könyvtári országos felügyelő, Szegzárd.” A levelet sürgős jelzéssel, tértivevénnyel, ajánlottan küldték el.

⁷ BML Pécsi Városi Múzeum iratai, 402/1904. jan. 11. Pécs szab. kir. város polgármesterétől.

⁸ BML Pécsi Városi Múzeum iratai, Ikt. 12/3712 sz. Pécs szab. kir. város köztörvényhatósági bizottságának 1904. évi február hó 22-én tartott rendes közgyűléséről felvett jegyzőkönyv kivonata.

sáért, illetőleg nagyértékű adományáért” köszönetet szavazott meg, s erről Zsolnay Miklóst 1904. január 11-én levélben értesítette.

A Pécsi Városi Múzeum, s az ott berendezett Zsolnay kerámia kiállítás 1904. november 27-én ünnepélyes keretek között megnyílt. A Zsolnay-gyár tevékenységét bemutató nagyszerű gyűjtemény-együttest, az 1873-tól 1900-ig készült legkiválóbb dísz tárgyakat, Zsolnay Miklós nagy szakértelemmel válogatta össze. Ez a kiállítás először engedett betekintést Pécs múzeumba látogató polgárainak Zsolnay Vilmos tehetségéről, a gyár nemzetközi sikereinek legértékesebb dokumentumairól. Megtörtént tehát az első lépés ahhoz, amit Majorossy Imre polgármester sorai meggyőződéssel sugalltak, miszerint a múzeumi Zsolnay-kiállítás „iparfejlődési történelmünknek nemzedékeket is lelkesítő, teremtésre utaló szózata” lehetne (és talán lehetne példa akár napjainkban is).

A Zsolnay emlékszoba sorsa az elkövetkező két évtizedben az I. világháború okozta nehézségeket élte át. Látogatottsága a múzeum egyéb termeivel azonosan, a hiányos adatok szerint 1905–1907 között évente átlag 4000 fő volt, s mindösszesen 31 110 fő.⁹ 1914-től a múzeum államsegélyt nem kapott. A Zsolnay-gyár sem segíthetett nehéz helyzetén, hiszen hasonlóan gondokkal küzdött (az aktív korú dolgozóit katonai szolgálatra rendelték, s a termelés visszaesése miatt jövedelme alig tudta biztosítani a gyár fennmaradását). A múzeum épületében katonákat szállásoltak el, így a látogatást 1915-ben néhány hónapig kénytelenek voltak szüneteltetni. A város szerb megszállása idején a kiállítást 1919-ben lebontották, és a gyűjtemények nagy részét a Szent Ferenc Rendházban rejtették el. 1921-ben a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége nevében Bibó István miniszteri biztosnak a múzeum igazgatójához írt, szeptember 6-i levelében a következő sorokat olvashatjuk: „Abból az örvendetes alkalomból, hogy Pécs és Baranya vármegye az idegen megszállás alól felszabadult, kérem mielőbb szíves jelentését a vezetése alatt álló múzeum állapotáról. Főleg arról óhajtanék tájékozódni, nem fosztották-e ki a múzeumot a szerbek, vagy nem érte-e egyéb kár a megszállás alatt?” A gyűjteményt, mint fentebb említettük, elrejtették, közöttük a Zsolnay díszműveket is. Szőnyi Ottó múzeumigazgató Bibónak írt válaszában a lehetséges megnyitásról is szólt: „Jelentem ezúttal, hogy a múzeumot aligha nyithatom meg október hóban, mert az elrejtett tárgyak visszahelyezése több időt igényel, mint gondoltam. E munkálat folyik.”¹⁰ A kiállítás – a Zsolnay szobával együtt – csak 1922-ben kerülhetett újra a közönség elé. Ám a múzeumi élet korábbi lendülete csak lassan tért vissza. Míg 1922-ben mindössze 1136 főről, 1925-ben már 14 387 látogatóról szólnak a jelentések.¹¹

Zsolnay Vilmos 1828. április 19-i születésének századik évfordulójára – a Városi Múzeumban lévő Zsolnay Vilmos-szobától függetlenül – a gyár területén

⁹ Sarkadi Eszter: 75 éves a Pécsi Múzeum 371. old. „A múzeumi gyűjteményanyag számának növekedése 1905–1907 között”. A JPM Évkönyve XXIV. 1980.

¹⁰ Bibó István levele a Városi Múzeum Igazgatóságának. lkt. 517/1921. szept. 6., valamint Szőnyi István múzeumigazgató válasza 8/1921 szept. 30. (Bibó István /1877–1935/ etnológus, filozófus, könyvtár igazgató. 1920-ban a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőiségének megszervezésével bízták meg.)

¹¹ Sarkadi Eszter... i.m. 1980. Jelentés az 1922–29 közötti időszakról. JPM irattár 1930/68

1928-ban elkészült a Zsolnay Múzeum. Létrehozásának munkálatairól, a berendezett múzeumról ismét Mattyasovszky Zsolnay Margit személyes emlékezetének sorait idézzük:¹²

„Amikor nagyatyánk 100 éves születési évfordulója közelgett és a városi törvényhatósági bizottság elhatározta ennek méltó megünneplését, valamennyien úgy éreztük, hogy ezt a régi tervet, helyesebben mondva mindannyiunk régi vágyát, végre meg kell valósítani. Építkezésre se pénzünk, se időnk nem volt, végül is a gyárvezető családtagok úgy határoztak, hogy a lakásunkkal összefüggő három helyiségből álló raktárat, valamint az ehhez csatlakozó használaton kívül álló három műhelyet (régii festészet) kiüríti s ezekben rendezzük be a múzeumot – lehetőleg különös költség nélkül, mert anyagi helyzetünk semmilyen megterhelést nem bírt. Ezek után a középső nagy helyiségben felállított polcokra összehordtunk mindent, ami a raktárakban még fellelhető volt.

Márta sógornőmmel ketten mostuk a sok ezer darabot, majd hozzávetőlegesen osztályoztuk a tárgyakat és Édesanyánk adatai alapján elkezdtuk a kiállítás rendezését. Kezdtük a muzeális minták után készült díszkancsókon, apró majolika tárgyakon és folytattuk időrendi sorrendben végig a remek porcelán-fajansz, elefántcsont máz és pompás magastüzű zománcok teljes kifejlődéséig, az 1873-as évtől az 1880-as évekig, mikorra meghozta a párizsi kiállítás a világhírnevet, s ennek folyományaként a hazai elismerést. Az egész olyan káprázatosan szép lett, hogy ez után már nem törődve az anyagi nehézségekkel, megindult a polcok zárt szekrénné váló átalakítása, festése, mázolósa stb.

Közben folytattuk a rendezést a következő helyiségben egész az 1890-es évek elején készült díszedények kiállításáig, addig az időpontig, amikor az eosin felfedezésével megszűnt a magastüzű zománc technika továbbfejlesztése, sőt ezzel a technikával nem is készült más, mint étkészlet. A harmadik teremben helyeztük el nagyatyánk csodás eosinjait. Innen vissza kellett menni a bejárati nagyterembe, ahol László¹³ az épületkerámiákat állította fel: Máriafalvi oltár, vajdahunyadi kályhapadkák, az Iparművészeti Múzeum díszítményei stb. Középpütt egy dobogóra helyezte a különféle épületdíszeket, s ez előtt a dobogó előtt állt nagyatyánk mellszobra Stróbl Alajostól, s a szobor talapzat előtt egy nagy váza, amelyben majdnem mindig ott virított egy nagy csokor abból a kertből, melynek minden fáját ő maga ültette.

A következő 20 méter hosszú terem felső részében Miklós bátyánk idejéből származó eosin és sok újféle technikával készült edény volt látható, 1900-tól 1914–1915-ig. A háború és a szerb megszállás alatt már nem készült semmi említésre méltó. Amikor 1921-ben megörököltük a gyárat, azt csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehetett fenntartani. [...] Az üzem átállt a porcelán gyártására. László irányítása mellett ismét tökéletes szépségű dolgok készültek. Ezeket állítottuk ki a hosszú terem alsó, nagyobb részében. Finom kivitelű eosinok, művészi étkészletek, máz alatt festett porcelán szobrok és vázák, lámpatestek stb. Végül az utolsó kis helyiségben az idegen kerámiák nyertek elhelyezést. Elsősorban a perzsa és

¹² Zsolnay Múzeum. (Kézirat) JPM Zsolnay Adattár, ltsz. Ad. 798.1–74

¹³ Mattyasovszky Zsolnay László festőművész (Zsolnay Vilmos unokája), 1925–1928 között részt vett a gyár művészeti munkájának irányításában, bevezette a máz alatti porcelánfestést.

Gyári múzeum I. terem, 1873–1882

Gyári múzeum II. terem, 1883–1892

Gyári múzeum III. terem, 1893–1900

Gyári múzeum IV. terem, építészeti kerámia

Gyári múzeum V. terem, porcelán dísz tárgyak, 1926–1928

Gyári múzeum VI. terem, idegen kerámiák gyűjteménye

ó-török csempék, melyekből László, az ő finom művészi érzékével, falra szerelhető pannókat állított össze, majd indiai, kínai, japán edények, régi magyar kerámiák következtek stb. stb.

Nem mondtam még, hogy a múzeum főbejáratához egy az irodateraszról nyíló előtérből lépcsők vezettek fel, melyek oldalán falicsempékből összeállított pannók voltak a falra szerelve, és az Iparművészeti Múzeum lépcsőkoriátjának egyes darabjai is itt voltak elhelyezve. Kinn a teraszon az iroda falába voltak befa-lazva a görögkeleti szenteket ábrázoló freskószerű képek, melyek a Lenêtre fran-cia építész által tervezett sinaiai templom számára készültek. A másik bejárat laká-sunk könyvtárszobájából nyílt. Az irodákba vezető keskeny lépcsők mellett a koriát és a fal közé szerelt, finom művű „öttornyos” vasajtócskán át jutottunk a „rég-i eosin” terembe. A könyvtárszobában az ajtó mellett volt elhelyezve nagyatyánk re-mek portréja, melyet Székely Bertalan festett terrakotta lapra.”¹⁴

E bevezető szöveg után a kéziratban a múzeum termeinek és a tárgyak el-helyezésének a fentieknél még részletesebb leírása következik, tételesen össze-gezve a kiállított díszművek számát is. Eszerint a magastüzű zománc és majolika díszedények összesen 2020, az összes kiállított „rég-i eosin” s az utolsó, IV. terem-ben elhelyezett újabb eosin és egyéb technikák, üvegek és porcelánok (1910-től 1948-ig gyártottak) száma összesen lehetett kb. 2000 darab – olvasható a felsoro-lásban. A Zsolnay Vilmos által összegyűjtött, ún. „idegen” anyagról, végül Zsolnay Miklós keleti útjáról hozott perzsa csempékről, melyeket Mattyasovszky László a nagy tablókön (a fentebb leírt pannókön) rendezett el, már nincs számszerű adat. A termék részletes ismertetésére ezúttal nem térnek ki, de idézem mégis a leírások befejező sorait, amelyekből megismerhetjük a kiállítás e kiváló rendezőinek a szép és hangulatos környezetre is figyelő gondosságát: „Az összes helyiség padlózata barna mázas volt, a négy első helyiségben vörös kókusz szőnyeg, a második kis helyiségben perzsa szőnyeg és az utolsó, nagy helyiségben, valamint az idegen kerámiáknál széles, barna kókusz futó fedte a padlót. A bútorok fénytelen, zöldmá-zasak voltak. Az ablakokon finom, sima fehér függönyök.” A termék berendezését és a kiállított tárgyak mennyiségének is lenyűgöző gazdagságát dokumentálja a ju-bileum alkalmára megjelent emlékkönyv, amelynek fényképei között a múzeum termei is láthatók.

A gyűjtemény anyagát Mattyasovszkyné Zsolnay Teréz 1930-ban, 76 éve-sen, tételes leltárba vette. „Fajansz” leltárának négy füzetében 2020, az „Eosin” lel-tár három füzetében 1256 tárgy adatokkal is gazdagított leírását végezte el, több helyen a szöveg mellett vázlatos rajzzal jelezve a tárgy jellemező formáját. Ez a lel-tár lett azután a Zsolnay Múzeum későbbi átrendezéseinek és a tudományos vizs-gálódásoknak az alapja, megbízható, fontos dokumentuma.¹⁵

¹⁴ Görögkeleti szentek Zolnay-kerámia képei; Sinaia temploma Romániában Brassótól délre található; Székely Bertalan Zsolnay Vilmosról készült terrakotta arcképe az ideiglenesen lebontott múzeumi kiállításon szerepelt.

¹⁵ Mattyasovszkyné Zsolnay Teréz leltára az egykori gyári múzeum anyagáról. JPM Zsolnay Adattár, ltsz. Ad. 1578-91–1584-91-ig.

A II. világháború kezdetéig mind a Városi Múzeum Zsolnay terme, mind a gyári múzeum kiállítása látogatható volt. A háborút a Városi Múzeum gyűjteményei becsomagolva vészelték át. Erről csak 1944-ben, ismét a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségével folytatott levélváltásból, a kapott bizalmas rendeletre adott „szigorúan bizalmas” válaszból tájékozódhatunk. Az aláírás nélküli fogalmazvány írója jelenti, hogy „Pécs Város Majorossy Imre Múzeuma nagyobb leltári tárgyainak az épület boltíves termeiben, a kisebb, könnyebben mozdítható és ládába csomagolható teljes leltári anyagának pedig az épület pincéiben való elhelyezése folyamatban van. A mély pincét 5 méter vastag földréteg takarja, így bombabiztos óvóhely teremthető.”¹⁶ A gyűjtemények csak a háború befejezése után kerültek vissza rejtékhelyükről.

A gyári múzeumról ezt követően Nikelszky Géza 1949 májusi feljegyzései számolnak be: „Az 1948. március 26. óta államosított Zsolnay-gyárban [...] sor került a gyári múzeum helyreállítására illetve átszervezésére is. A beosztást a hagyományok szerint, lehetőleg időrendi sorrendben betartva, mégis jó együttműködést keltve állítottuk egybe az ismert gyűjteményt.”¹⁷ Majd ő is részletesen leírta az öt helyiségben elrendezett kiállítást, amely lényegében megfelelt a háború előtti-nek. Nikelszky jegyzethagyatékának ebből a csoportjából származnak azok az 1950 decemberi írásai is, amelyek a gyári múzeumban kiállított műtárgyak alkotójának névsorát – a tervezőket, korongosokat, mintázókat, díszítőfestőket stb. – teremről teremre haladva felsorolják. Ezzel a gesztussal nem csupán a termelés legfontosabb munkásainak megbecsülését jelzi, hanem a megnevezettek munkáinak a tárggyal történő azonosítását, a későbbi kutatások hitelességét is segíti. Nikelszky Géza feljegyzéseiből sajnos nem tudható meg, hogy ez a „múzeumi helyreállítás, illetve átszervezés” még a Zsolnay család által létrehozott, s a háború idején elzárt (vagy mindeddig folyamatosan nyitva tartott?) kiállítással történt-e, amelyet az államosítást követően, valamilyen új szempontok szerint kellett „megújítani”? Erről csupán annyit jegyzett fel, hogy „meg kellett nézni, a dolgozókat és kivitelezőket illetően, mi van az érem másik oldalán.” Lehetséges-e, hogy a korábbi, a Zsolnayak rendezésében szakszerűen, történetileg dokumentált kiállítás az államosítás utáni új gyárvezetés előtt a dolgozók névsorával gazdagítva válhatott csak elfogadhatóvá? Mindemellett az is valószínűsíthető, hogy az 1950 decemberében szignált, az alkotókat felsoroló jegyzék egy visszaemlékező dokumentum, amelyet Nikelszky Géza későbbi Zsolnay-könyvéhez szánt.

1950-től a gyári múzeum sorsának eseményei felgyorsultak. 1950. augusztus 8-án tartott ülésén a Baranya megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága döntött a pécsi muzeális gyűjtemények egyesítéséről. Eszerint „a múzeumot Pécs Város kezeli s annak szükségleteiről is a Város gondoskodik.” A gyakorlatban azonban a megyei és a városi múzeum egy ideig még külön működött. A megőrzött levelek egyikében például Baranya megye alispánja 15 napon belül beszámoló jelentést kért Mattyasovszkyné Zsolnay Teréz hagyatéki gyűjteményének múzeumi elhelye-

¹⁶ A Főfelügyelőség óvintézkedést kér, hivatkozva a Városi Múzeumnak írt korábbi, 193/1941 és 435/1942 évi iratokra. Ugyanitt a múzeum válasza: ad. 2/4/1944. JPM irattár, lkt. 12/1944.

¹⁷ Nikelszky Géza: A gyári múzeum története, 1949. május 30. BML Jelzet XIV.20. Nikelszky-hagyaték.

zéséről, majd a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága is tájékoztatást kért ugyanebben a dologban.¹⁸ Mattyasovszky Zsolnay Margit ugyanis levélben kérte Ortutay Gyulát, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (MMOK) vezetőjét, hogy intézkedjék a Zsolnay-gyárban lévő muzeális tárgyak védelmében. „A rossz elhelyezés miatt azokból már több összetört és az anyag a jövőben esetleg még nagyobb kárnak is ki lehet téve” – olvasható a levélben. Ortutay megküldte a levelet Pécs Város Végrehajtó Bizottságának és kérte, találjanak lehetőséget a Zsolnay-kerámiák jobb elhelyezésére, „hogy így szakszerű kezelésben és tudományos feldolgozásban részesülhessenek.”¹⁹ Ortutay levele ezután átkerült a Városi Múzeumhoz, amelynek igazgatója, dr. Török Gyula a Városi Végrehajtó Bizottsághoz címzett jelentésében kiemelte, hogy „a Zsolnay-féle kerámia-gyűjtemény a hozzávaló perzsa, török és egyéb idegen kerámia anyaggal együtt jelentős iparművészeti és kultúrtörténeti értéket képvisel. A Városi Múzeum raktáraiban lévő anyaggal együtt érdemes önálló kerámiai gyűjtemény létesítése.”²⁰

1951 január elsején Török Gyula megvált a múzeumtól, helyetteseként dr. Kodolányi János, a Néprajzi Osztály vezetője látta el a Zsolnay-gyűjtemény sorsának aktuális feladatait is. A városi és a megyei múzeumot a korábbi döntés alapján 1951. március 30-án ténylegesen is egyesítették. Az egyesült Pécs-Baranyai Múzeum, későbbi nevén „Janus Pannonius Múzeum” igazgatója a volt megyei múzeum vezetője, Dombay János lett. A Zsolnay-gyári múzeumi gyűjtemény sorsával továbbra is Kodolányi János foglalkozott. A Városi Tanács V.B.-hez írt leveléből tudjuk meg, hogy a gyár vezetője szóban már korábban felajánlotta a Zsolnay-gyűjteményt a múzeumnak, azzal az indokkal, hogy a gyárban már „nem tudnak számára megfelelő elhelyezést és korszerű kiállítást biztosítani.” Ekkor merült fel először a gyűjtemény elhelyezésére a Káptalan utca. 2. sz. ház igénybe vétele. Kodolányi levelében megjegyezte, hogy ez a ház kitűnő lehetőséget adna a Zsolnay-anyaggal együtt egy ipartörténeti kiállítás megvalósítására is. Mint megoldandó feladatot jelölte meg a házban lakók elhelyezését. „Amennyiben a megfelelő elhelyezést nem sikerül biztosítani – így Kodolányi levelének záró sorai –, fennáll annak a veszélye, hogy a gyűjteményt, annak megóvása érdekében Budapestre fogják szállítani.”²¹ A gyár 35 000 forintot ajánlott fel a jelzett épület kiürítéséhez, azonban felettes hatósága, a Könnyűipari Minisztérium ennek kifizetéséhez nem járult hozzá, mert szerinte „a költségeket annak a szervnek kell viselnie, amelyiknek a múzeum felállítása a hivatása.”²²

Dombay János lehetetlent nem ismerve, következetesen és folyamatosan küzdött az épület mielőbbi kiürítéséért. Elsőként az Egyetemi Könyvtárral sikerült megegyeznie abban, hogy átadják az általuk elfoglalt három helyiséget, amennyiben

¹⁸ JPM irattár 1950. február 28.

¹⁹ Ortutay Gyula levele a pécsi Városi Tanács V.B.-hez, másolatban küldi Mattyasovszky Zsolnay Margit bejelentését. Ikt. 10.044/1950. MMOK. Hátiratban Dombay Jánosnak is megküldve, Dombay jegyezte hátíraton: „a gyári muzeális anyag elhelyezésére szolgáló épület megszerzése folyamatban van.” Ikt. 231. sz. ér. 1950. IX.11. A jegyzet dátuma: 1951. ápr. 9. Ikt. 114/1951 sz.

²⁰ JPM irattár 205/1950. okt. 14.

²¹ JPM irattár IV. 86/1951. április 9.

²² Pécsi Porcelángyár levele, 1951. IV. 28. Aláíró Gáll T. Ikt. 3180/119. JPM irattár ikt. 158/1951. május 2.

polcot és pénzt is kaphatnak a szállítás és elhelyezés lebonyolításához. Dombay engedélyt kért felettes hatóságától a kb. 400–500 forintnyi költség kifizetésére, amellyel, mint írta, viszonzni lehetne azt a jóakaratot, ami a Könyvtár részéről megnyilvánult. Levelében kissé ironikusan azt is megkérdezi, hogy egyáltalán történt-e valami az épület birtokbavételéért, s félő, hogy miközben ő szorgalmazza a helyiségek felszabadítását, később az derülhet ki, ez nem is olyan sürgős, vagy nem is időszerű. Ezenközben természetesen tovább tette a dolgát. Felmérette az épületet, meghatározta a szükséges átalakításokat, és az alaprajzokkal együtt elküldte a MMOK-nak.²³ A Zsolnay-gyár utódvállalata, a Pécsi Porcelángyár sem volt tétlen. Főhatósága, a Finomkerámia és Üvegipari Főosztály utasítására könyvjóváírással 1951 augusztusában átadta a múzeumnak a kerámiatárgyak elhelyezésére szolgáló polcokat és tárolókat azzal a kéréssel, hogy azokat sürgősen szállítsák el, mert „a gyárnak üzemi célból szüksége van a helyiségekre.” Ebből következik, hogy a kerámiákat régi őrzési helyükről – feltehetően a korábbi gyári múzeumi szobákból – más-hová helyezték át, azaz valahol ideiglenesen raktározták. A Múzeumi Központ ekkor a további teendőkre 61 ezer forint támogatást biztosított, megjelölve, hogy ebből mennyit fordíthatnak az épületben lakók kiköltöztetésére, szállítási költségekre, s az épület karbantartására. Ez utóbbira az összegnek több mint felét szánták. „Ilyenformán az anyag végleges elhelyezésének semmi sem áll útjában” – írta nagy optimizmussal a Központ munkatársa, Bényi László, aki egyben jelezte érkezését a továbbiak megtárgyalására.²⁴

Dombay János az eddigi eredmények alapján időszerűnek látta, hogy a múzeum Történeti, Néprajzi és Természettudományi osztálya mellett létrehozza az „Iparművészeti osztályt” is. Erről értesítette a Városi Tanács Közületeket Elhelyező Bizottságát, kiemelve, hogy az új osztályhoz hely kell, s ennek biztosítására kérte a Káptalan utca 2. sz. épület mielőbbi kiürítését. Több levélben sorolta fel név és intézmény megjelölésével, hogy mely bentlakóknak kell a lakáshoz, illetve más helyiségekhez való juttatását a Bizottságnak lebonyolítania. Hangsúlyozta, hogy ezeken felül még „birtokba kell venni az épületnek több üresen álló részét, és szükség van az udvari épületrész istállójára és pajtájára is.”²⁵ Fáradozása ellenére a ház kiürítése mégis csak apránként és több éven át volt keresztülvihető. A lakások felszabadítása előtt talán a napközi otthon kihelyezése bizonyult a legsürgősebb feladatnak, mert ekkor terveik szerint annak a helyén gondolták kialakítani a kerámiaanyag raktárát.

Szeptember első napjaiban Dercsényi Dezső és Bényi László Pécsre érkezett, hogy tárgyaljon a múzeum vezetőivel a Káptalan utca 2. sz. épületen megkezdhető munkákról, valamint a Zsolnay-kerámia múzeumba szállításának előkészületeiről. E megbeszélés eredményéről Bényi László jelentéséből értesülhetünk a lakók által elfoglalt helyiségek kiigénylésének megtörténtéről, az épület biztonságát jelentő ablakrácsok elhelyezéséről és egyéb szükséges ipari munkákról. Bényi jelenti, hogy a Zsolnay gyűjtemény átszállítása érdekében megállapodtak a gyárral

²³ JPM irattár 326/1951 júl. 24, 25 és júl. 28. Levelek a MMOK Múzeumi Főosztályához.

²⁴ JPM irattár 405/1951. aug. 6. aug. 24. és aug. 31. Levelek. Könnyűipari Min. lkt. 7280/1951, MMOK Bényi L. lkt. 162-2P/1951

²⁵ Iparművészeti Osztály létrehozása, JPM irattár, lkt. 326/1951. szept. 1. és 405/1951. szept. 2.

mintegy 50 db. láda kölcsönzéséről, de miután legalább 80-ra lesz szükség, szerinte a többit a Központnak kellene megrendelnie. Véleménye szerint az anyag leltározásához Sümeghy Vera művészettörténész kb. hathetes kiküldetésére kell számítani. A gyár részéről Nikelszky Géza és egy segéd-munkaerő, valamint egy csomagoló foglalkoztatását biztosítják, Kodolányi János irányítása mellett. Közli továbbá, hogy bejelentették igényüket a gyár területén lévő épületdíszekre, ezeket fokozatosan fogják átszállítani. Beszámol arról, hogy a gyár padlásán „mintegy 10 vagonra becsülhető öntőforma és gipszminta van. Ezek egy része rendkívüli fontosságú muzeális érték” – írja Bényi és kéri kiválogatásukra szakember kb. 3 hétre terjedő kiküldetését. Véleménye szerint „ezeket azonnal szállítani kell, mert megsemmisítésük folyamatban van! (Padlások tehermentesítése).” Valószínűleg e veszély hívta fel a muzeológusok figyelmét a gyárban látott egyéb muzeális értékekre is. Arra kérték a MMOK vezetőségét, hogy intézkedjék „az épületen elhelyezett terrakotta domborművek, reliefek, valamint az irattár, a levéltár, a bérlisták, a gyártási eljárásokra vonatkozó feljegyzések, általában mindennemű, a gyártással összefüggő dokumentációs anyag további pusztulásának megelőzése, illetve ezen anyag megmentése és megóvása iránt.” Jelezték végül, hogy szükségesnek tartják Nikelszky Géza tiszteletdíjasként való foglalkoztatását, továbbá egy művészettörténész muzeológusi állás szervezését és betöltését.²⁶

A leltározás megkezdésére az Iparművészeti Múzeum munkatársa, Pataky Dénesné Brestyánszky Ilona kapott 11 napra pécsi kiküldetést. Ez természetesen nem volt elegendő ahhoz, hogy az év végéig tervezett leltározással elkészülhessen. A 11 nap eltelte után Kodolányi János kérte a Központot, hogy a munka folyamatossága érdekében Patakyé kiküldetését hosszabbítsák meg.²⁷ A továbbiakban Dombay János Patakyé és Sümeghy Vera 3x2 napos, Tasnády Kubacska Andrásné 7 napos, valamint egy fényképész 4 napos kiküldetését kérte, és ehhez összesen 2500 Ft ellátmányt, ezen kívül egy gépiró és egy kisegítő részére még 600–600 forintot igényelt.²⁸ Végül Patakyé több mint 30 napot töltött a leltározással, majd még hat napig Sümeghy Vera folytatta e munkát.

A múzeum folyamatos, többszöri sürgetésére a Városi Tanács közületi hatóságának sikerült a Káptalan utca 2. sz. épületből a Bányaiipari Vállalat három irodáját, valamint öt lakást is kiürítenie. Ezek után a múzeum az épületre a pécsi káptalannal, dr. Gebauer Miklóssal bérleti szerződést kötött. Erről értesítette a főhatóságát, és az épület felügyeletéhez házmesteri teendők ellátására kért lehetőséget.²⁹ A MMOK új létszámot nem tudott biztosítani, ezért arra kérte Dombay János igazgatót, hogy költöztesse be az épület egyik megürült lakásába Bessenyei Vendelt, a múzeum Néprajzi Osztályának hivatalsegéd-restaurátorát, aki így a lakáshasználat fejé-

²⁶ Jelentés a Zsolnay-féle keramikai gyűjtemény átszállításával kapcsolatosan szükségessé vált intézkedésekről. Aláírás nélkül. JPM irattár. 1951. szept. 7.

²⁷ JPM irattár, lkt. 431, 44, 447/1951. szept. 24.

²⁸ JPM irattár, lkt. 459/1951. szept. 29. és október 8.

²⁹ A szerződés dátuma 1951. október 22. Aláírók: dr. Gebauer Miklós székeskáptalan és dr. Kodolányi János a múzeum részéről. A szerződés kiter a múzeum által az ablakokra szerelt rácsokra és egyéb, az épület védelmére és a kiállítás igényeire terjedő változtatásokra.

ben lássa el a házmesteri teendőket, emellett pedig továbbra is végezze múzeumi beosztása szerinti munkáját.³⁰

A Zsolnay-gyárban folytatott leltározási munkát ezután is Kodolányi János kísérte figyelemmel. Október 29-én arról tájékoztatta a Múzeumi Központot, hogy „a leltározás az eredetileg kitűzött határidőre nem készülhet el. Patakyné ugyanis csak november végére lesz azzal készen.”³¹ A gyorsított ütemben folytatott leltározás ugyanakkor csak a legszükségesebb adatok feljegyzésére szorítkozott, valójában egy az átadás-átvétel dokumentálására szükséges gépelt jegyzék készült. A több ezer tárgy kézbevétele, leltári számaik felírása a tárgyakra, listára gépelésük, a csomagolás és a folyamatos átszállítás a múzeumba, ott a kicsomagolás így is hallatlan nagy munkát jelentett a sűrű idő szorításában. A Központ ennek úgyszólván minden részletéről tájékozódott, s ahhoz utasításokat adott. Például elrendelte, hogy a leltározásnál és a csomagolásnál a múzeum egy hivatalsegédje folyamatosan legyen jelen „Patakyné kizárólag csak a leltári jegyzék készítésével foglalkozhat, a gépíró és a hivatalsegéd legyen segítségére.”³²

1951. december 13-án Dombay végre értesítést küldhetett a Központnak arról, hogy „a Zsolnay-féle muzeális keramikai gyűjtemény leltározása befejezést nyert.” Levele szerint a leltár 3 példányban, írógépen készült. Annak egy példányát Patakyné a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjában átadta, egy példányt kapott az Iparművészeti Múzeum, egy példány maradt a Pécs-Baranyai Múzeum központi irodájában. A Zsolnay-gyár nem igényelte a leltárt.

Ugyanekkor Kodolányi János is elküldte a MMOK-hoz jelentését, amelyben már az anyag átszállításáról is beszámolt. Ekkor kerültek a Káptalan utca 2. sz. épületbe a gyűjtemény elhelyezésére szolgáló szekrények, polcok és asztalok is. Jelentésében felsorolta azokat, akik a gyűjtemény leltározásával, átvételével, csomagolásával és szállításával foglalkoztak. Eszerint: „Dr. Pataky Dénesné muzeológus, Bálint Tiborné gépíró, Kodolányi Jánosné kisegítő, Bruckner András porcelángyári csomagoló, Nikelszky Géza porcelángyári tervező, Bessenyei Vendel hivatalsegéd, Kanizsai Ferenc hivatalsegéd és Gáspár János hivatalsegéd.” Jelentette még, hogy a gyártól sikerült megkapniuk a dekor- és fazonkönyveket is kölcsönképpen addig, amíg a gyárnak a gyártás során nem lesz rájuk szüksége. Ígérte, hogy a folyó év még hátralévő részében átszállítják a Káptalan utcai épületbe a volt Városi Múzeumban őrzött iparművészeti gyűjteményt is.³³

1951. december 30-án a Pécsi Porcelángyárban jegyzőkönyv készült a gyári múzeum anyagának a pécsi Janus Pannonius Múzeum részére történő átadásáról. Az átadók: Gáll Tibor osztályvezető, Bugár Kálmán főkönyvelő, Richter Vladimir műszaki igazgató, Nikelszky Géza, a gyári múzeum kezelője. Az átvevő: Kodolányi János h. múzeumvezető. A gyári múzeum anyagának átadása a Könnyűipari Minisztérium határozata alapján történt. A tárgyak tényleges átvételét a múzeum 1951. szeptember 13-án kezdte meg. A jegyzőkönyvben olvasható, hogy „a múzeum

³⁰ JPM irattár, lkt. MMOK 162-2P-20/1951

³¹ JPM irattár, lkt. 519/1951. október 29.

³² JPM irattár, lkt. 162-3P-76/1951. nov. 6. és nov.13.

³³ Leltározás befejezése, tárgyak átszállítása a gyárból. JPM irattár, lkt. 618 és 619/1951. december 13.

anyaga a gyár leltárában sem az államosítás után, sem az államosítás előtt értékben nem szerepelt és a gyár mérlegébe felvéve nem volt, mivel annak anyaga eszmei értéknek tekintett.” Rögzítették, hogy „a múzeumi anyag feldolgozásához a gyár kölcsönképpen átad 19 db. terracotta könyvet, 9 db. decorkönyvet s 17 db façonkönyvet. A múzeum kötelezi magát, hogy a könyveket a jó gazda gondosságával megőrzi és ha a porcellángyárnak a gyártás során bármikor szüksége lenne rájuk, azonnal visszaszolgáltatja.” A hat példányban készült jegyzőkönyv egy példányát a múzeum 1952. január 21-én küldte meg a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának.³⁴

1952 januártól a múzeum Képző és Iparművészeti Osztálya elvileg már a Káptalan utca 2. sz. épületben működött, pontosabban már ide szállították a korábbi Városi Múzeum Zsolnay-szobájában volt 790, valamint a Porcellángyártól átvett mintegy 7400 tárgyból álló Zsolnay kerámia gyűjteményt. Mindezt a földszint utcafronti nagytermében helyezték el, a gyártól kapott polcokon és szekrényekben. Itt volt az iroda, ill. munkaszoba is, amelyben Nikelszky Géza a gyárból magával hozott íróasztalánál ült és vezette a gyűjtemény leltározását. Kodolányi János Dombay megbízása szerint továbbra is figyelemmel kísérte a már átszállított anyag sorsát. Ennek értelmében az új osztály legfontosabb feladatának tartotta, hogy megkezdjék a gyűjteménynek a múzeumi törvényben előírt, rovatokkal ellátott leltárkönyvbe írását, valamint egyidejűleg a tárgyak leltári sorrendben történő elhelyezését. A Múzeumi Főosztálynak írt beszámolójában jelezte, hogy ilyen egységes leltár nincs, a gyári gyűjtemény csak géppel írt jegyzékben szerepel, s ez „nem tartalmazza azt, amit a hivatalos leltárnak kell. A volt Városi Múzeum gyűjteményéből pedig csak a képzőművészeti anyag leltározott.” E munka elkészültével – javasolta Kodolányi – következzen a „városi múzeumi” kerámia, majd a többi iparművészeti tárgy szabályos leltározása.³⁵

Eközben sürgetővé vált a gyár padlásán tárolt öntőminták megmentése. A múzeum azokat a kerámia-gyűjteményhez tartozó muzeális értéknek becsülte és szándékában állt megőrzésük. Ezért Kodolányi felkérte Nikelszkyt az öntőformák megtekintésére és a múzeumba szállítás előkészítésére. A szemle után Nikelszky arról számolt be, hogy a padláson „az 1880-as évekből való eredeti modellek vannak, köztük pl. Fischer-féle modellek is.” Úgy vélekedett, hogy az ott látott nagymennyiségű anyagnak mintegy negyedrészt kellene megmenteni, s ennek a múzeumba szállításához kb. 10 kocsi fuvar kellene. Kodolányi tervezte a gyár többi padlásának átvizsgálását is, feltételezve, hogy másutt is lesz „tehermentesítés”, azaz gipszformák megsemmisítése. Így hát Nikelszky felügyelete mellett a gyár csomagolója, Bruckner András kiválogatta a múzeumba szállítandó öntőmintákat, s már csak a Múzeumi Főosztálytól a szállítási költség fedezetére kellett várni. Mielőtt azonban a szállítás megtörténhetett volna, a padlásról ledobálták az öntőformákat, így azok megsemmisültek.³⁶

³⁴ Átadási-átvételi jegyzőkönyv, kelt 1951. dec. 30. JPM irattár lkt. 65/1952.

³⁵ Levelek a MMOK címére. JPM irattár, lkt. 64/1952. jan. 21, 69/ jan. 24, 83/jan. 28, 84/jan. 31.

³⁶ Kodolányi János válaszelevele a MMOK-nak, hivatkozással az előzmény 84. sz. ügyiratra. JPM irattár, lkt. 122/1952. febr. 8 és márc. 25.

Április végén Kodolányi jelezte a Múzeumi Központnak, hogy még mindig csak a „kapus lakás” és három raktár van birtokukban a Káptalan utcai épületben, és az idegen bentlakók veszélyeztetik a már jelentős számra növekedett nagyrértékű múzeumi gyűjtemények biztonságát. Javasolta, hogy halasszák el a következő évre a kiállítás 1952. december 21-re tervezett megnyitását, mert ennek nincsenek meg a feltételei.³⁷ A gyűjtemény gondozásához, a leltározás megkezdéséhez ennek az új osztálynak ekkor még egyetlen munkatársa Nikelszky Géza volt. A tárgyak elrendezéséhez hivatalsegédre volt szüksége, ahogyan azzal a múzeum többi osztálya is rendelkezett. A Főosztály ehhez csak úgy tudott segítséget adni, hogy a gyártól át kérte Bruckner Andrászt s megbízta a még nem létező kiállítás „teremőri” szolgálatával. Tényleges feladata azonban a kerámiák leltározásra való előkészítése, leltári sorrendbe történő összeválogatása és a polcokra helyezése lett. Heti három napon részt vett e munkában, egyéb feladataitól mentesítve Bessenyei Vendel is. A leltározás „írnoki” teendőit a kezdeteknél Gyarmathy Miklósné, később a régészeti Osztály adminisztrátora, Joódy Péter végezte.

A leltározáshoz 1952. május 19-én kezdtek hozzá. A múzeumi törvény nyilvántartási szabályzata szerint a leltári számnak a szerzési évszámmal kell kezdődnie, tehát ezúttal a gyárban felvett jegyzék 1951. évi adatát vették figyelembe. A leltározást Zsolnay Vilmos mintagyűjteményével, az un. „idegen anyaggal”, 51.1.1. számmal kezdték, majd a Zsolnay-gyártmányokkal 51.841.1. számmal folytatták. A tárgyak elrendezése nagy vonalakban a korábbi gyári múzeum gyártási és technikai sorrendjét követte, feltételezhetően Mattyasovszkyné Zsolnay Teréz leltára alapján. Az alkalmi segítségekkel Nikelszky folyamatosan dolgozott, de a helyszűke és a tárgyak összekeresgélése miatt a munka csak lassan haladhatott. Ezzel együtt is három hét alatt elkészültek összesen 871 tárgy beírásával. A három hét elteltével Dombay beszámolójára és kérésére a Főosztály Pécsre küldte Sümeghy Vera művészettörténészt, hogy az addigi eredmények tapasztalatai alapján szükség szerint nyújtson szakmai segítséget a leltározáshoz.³⁸ Sümeghy észrevételei öt pontba foglalva hívták fel a figyelmet arra, hogy leltározást miként kell a múzeumi szabályoknak megfelelően folytatni. Előírta, hogy a tárgyakat leltári sorrendben kell együtt tartani, a tárgy megnevezése rövid, de jellemző legyen, a márkajelzést pontosan kell leírni, „nem elég annyit bejegyezni, hogy zöld gumibélyegzős jegy”, s nem szabad a könyvben sort kihagyni, rovatokat üresen hagyni, s ha „valamelyik tárgy nem kerül elő azonnal, meg kell keresni, számára helyet fenntartani nem szabad” stb.³⁹

A leltározást folytatva, az 1952. október elsején keltezett jegyzőkönyv tanúsága szerint „a gyárban felvett jegyzék alapján a gyűjtemény az 51.7267 leltári számmal a leltárkönyvbe bejegyzést nyert. Hátra van még mintegy 100 darab leltári számmal ellátott, de a gyári jegyzékben nem szereplő tárgy, továbbá 40–50 darab mázpróba lemez és törmelék anyag, mely utóbbi gondos kiválogatás után, mint

³⁷ JPM irattár, lkt. 309/1952. ápr.30.

³⁸ Levelek a MMOK-nak, JPM irattár lkt. 340/1952 máj. 15. 391/máj. 20. és jún. 6. valamint 416/1952. jún. 19.

³⁹ Jegyzőkönyv, készült 1952. jún.19. JPM irattár lkt. 417/1952. VI. 20.

tanulmányi anyag, egy leltári számra veendő.” Kitért a jegyzőkönyv arra is, hogy leltározni kell még, 52-es évvel, 1-es sorszámmal kezdve a volt Városi Múzeumból áthozott Zsolnay-anyagot. Utasította a leltározókat, hogy a tárgyak megszámozásánál gondosan ügyeljenek a tárgyakon lévő feljegyzésekre és jelzésekre, mert „azoknak épségben, érintetlenül kell maradniuk.” A gyűjtemény későbbi kutatása és feldolgozása során derült csak ki, hogy mekkora jelentősége volt e figyelmeztetés betartásának. A díszművek alján ugyanis Zsolnay Vilmos égetési és mázpróba-kísérleteinek feljegyzéseit ismertük fel, s ezek alapján fontos kutatási eredményekhez juthattunk. Így lehetett például a felragasztott cédulák receptjei alapján a korai eosin kísérletek tárgyait felismerni és azonosítani.⁴⁰

Négy nappal később újabb jegyzőkönyvet írtak arról, hogy a volt Városi Múzeumtól átkerült Zsolnay tárgyak leltározásra való előkészítése rendben halad. Megállapították azonban, hogy azok jelenlegi, zsúfolt elhelyezése nem felel meg a kívánt szempontoknak. Ebben az iratban nyilatkozott Sümeghy Vera az „akadémiai tervmunkák keretében 1953 év elején megjelenő” két könyvről, melyek egyike Babits-Rúzsás-Nikelszky: A Zsolnay-gyár története, a másik Pataky Dénesné: Zsolnay monográfia c. kötete lesz.⁴¹ A háromszerzős kötet helyett a tervezettnél későbbben, 1954-ben jelent meg Rúzsás Lajos, majd 1959-ben Nikelszky Géza könyve.⁴²

1953-ban továbbra is az épület emeleti helyiségeit még mindig elfoglaló lakók és napközi otthon volt a Zsolnay-gyűjtemény kiállításának legfőbb akadálya. Nem volt elegendő hely arra sem, hogy a földszinti nagyterembe a gyárból átvett kerámiák mellé még a volt Városi Múzeum már beletárolt anyagát is elhelyezzék. Mivel ezt a gondot mindenképpen meg kellett oldani, e máris zsúfolt terem mellett húzódo keskeny folyosót is raktárrá alakították úgy, hogy téglából épített állványokat deszka polcokkal láttak el. „Így kellett a legkevesebb új anyagot vásárolni”, indokolta Dombay felettes hatóságának a sajátosan egyedi raktár létrehozását. Szóba jöhetett még raktárként az egykori istálló és kocsiszín is. E helyiségekben múzeumi anyag tárolását csak alapos felújításuk, biztonságos zárhatóságuk után lehetett volna megoldani, erre pedig ekkor nem volt mód.⁴³ Mindezek mérlegelése után a múzeum és felügyeleti hatósága egyetértett abban, hogy a raktárakat mindenképpen a földszinten kell kialakítani, a kiállítást pedig az emeleten kell megrendezni.

Ez időben először intézkedett a Káptalan utca 2. sz. épület külső homlokzatának „helyreállításáról” a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya, amely a MMOK megszüntetésével átvette a múzeumok irányítását. E munkához 1953 évre a Főosztály 31 000 forintot biztosított. Dombay aggóva kérdezte meg, hogy ez az összeg vajon a múzeumügy átszervezése után is rendelkezésre áll-e? A ta-

⁴⁰ Jegyzőkönyv a Zsolnay-kerámiák leltározásáról, 1952. október 1. Aláírták: Sümeghy Vera, a MMOK kiküldöttje, dr. Dombay János múzeumvezető, Nikelszky Géza s. muzeológus, Joódy Péter, Bruckner András. Folytatva ugyanekkor, a lap túloldalán újabb jegyzőkönyvi sorok arról, hogy a volt városi múzeumi Zsolnay-anyagot Nikelszky Géza rendezte és leltározza. Aláírták: Dombay János, Sümeghy Vera, valamint Borbély Ferenc jegyzőkönyvvezető. JPM irattár, lkt. 622/1952.

⁴¹ Jegyzőkönyv, 1952. november 5. Aláírták: Dombay János, Kodolányi János a JPM, Némethy Endre és Sümeghy Vera a MMOK részéről.

⁴² Rúzsás Lajos: A pécsi Zsolnay-gyár története. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1954.; Nikelszky Géza: A Zsolnay gyár művészete. Pécs MJ. Város Tanácsa VB. Művelődésügyi Osztálya, Pécs, 1959.

⁴³ Levélváltás a MMOK-kal, JPM irattár lkt. 22/1953. jan. 6. és jan. 30.

pasztalt régész-igazgató talán ekkor már sejtette, hogy a város legrégebbi épületének homlokzati falkutatásainál előre nem látható költségek is felmerülhetnek. Egyelőre azonban még a bentlakók kihelyezésének sürgető gondja foglalkoztatta. A Városi Tanács ugyanis értesítette, hogy a fennálló rendelkezések szerint lakást közületi célra nem lehet igénybe venni. Dombay ekkor a minisztérium segítségét kérte s azzal érvelt, hogy „a műemléki falkutatások megkezdésekor a leendő kiállítások helyiségeit is mindenképpen ki kell üríteni.” A Főosztály azonban, úgy tűnik ki a levelezésekből, egészen más dolgokkal volt ekkor elfoglalva. Ez volt a „hidegháború” időszaka, s ekkor a múzeum igazgatójának is felméréseket kellett készítenie és beszámolnia arról, hogy épületeiben milyen óvóhelyekkel tudja biztosítani a műtárgyak védelmét a bombatámadások idejére. A szigorúan titkos és bizalmas levélváltásokból értesülhettünk arról, hogy a Káptalan utcai épület mélypincéjét hány méter föld fedi és hogy ez a hely alkalmas óvóhelynek.

Csak augusztusban, majd novemberben tért vissza a Főosztály a város vezetőségének, illetve Dombaynak írt levelében a Zsolnay-kiállítás rendezésére és az épület kiürítésének már két éve húzódó gondjaira. Ekkor kijelentette, hogy amit lehetett, azt mind megtette, de sem a lakók, sem a napközi kiköltöztetése nem történt meg. Így a Zsolnay-kiállítás megvalósulása már hatáskörén kívül álló okokból késik.⁴⁴ Dombaynak olyan szakmunkákra, amelyeket a bentlakók nem akadályoztak, mégis sikerült megbízásokat adnia. Így kért árajánlatot a lépcsőház kovácsolt vaskapujára, valamint a lépcsőkorlátra. Szorgalmazta, hogy az ekkor állami kezelésben volt házat a múzeum saját tulajdonába átvehesse. Ehhez azonban csak azután juthatott volna, ha az épületet 75% feletti részben birtokolja. Ez pedig a bentlakók miatt nem volt lehetséges. Miniszterhelyettesi közbelépésre végre 1954 májusában „a Magyar Állam nevében álló Káptalan u. 2. sz. alatti épület kezelő szerve a pécsi Janus Pannonius Múzeum lett.”⁴⁵

A „kezelési jogot” s vele együtt annak gondjait tehát a múzeum igazgatója átvethette. A folyamatban lévő építkezések: raktárak kialakítása, majd a műemléki kutatások várható megkezdése, a feltárások utáni helyreállítások mellett gondoskodni kellett őrzésről, biztonságról, a muzeológiai feladatok – leltározás, raktározás – teljesítéséről, s a még mindig bentlakók kiköltöztetésének szorgalmazásáról is. Dombay mindennek előtt a múzeum belső rendjének megteremtését tartotta fontosnak. A Képző- és Iparművészeti Osztályon dolgozó egyetlen segéderőt, Bruckner Andrászt fegyelmi vétsége miatt Dombay 1954. április 30-án elbocsátotta. Helyébe Bessenyei Vendelnét alkalmazta, aki ekkor már 1951 évtől a lakáshasználat fejében díjazás nélkül végezte férjével együtt az épület házfelügyelői és takarítási munkáit. Május elsejétől hivatalsegédi megbízással és fizetéssel a raktárak gondozása is a feladata lett. Ő rendezte el a közel nyolcezer Zsolnay-tárgyat leltári sorrendben a raktárpalcokon. Nagy tárgyszeretettel, majd a tárgyak alapos ismeretével egészen 2005-ig volt a létszámban és tárgyi anyagban jelentősen gyarapodott osztály megbecsült munkatársa.

⁴⁴ Levelek az épületben lakók kiköltöztetéséről. JPM irattár lkt. 527/1953. aug. 19. és 773/1953. nov. 23. Ad. 282/1953. máj. 27.

⁴⁵ Levélváltás a Káptalan utca 2. sz. épület tulajdonba vételéről. JPM irattár lkt. 9/1954. jan. 3. valamint 52/1954. jan. 20. Levél a Pécsi Járásbíróság telekkönyvi hatóságától 1155/1954. máj. 4.

A Zsolnay-gyűjtemény elhelyezése, raktározása, ha szűk helyen is, de múzeumi rendben volt már akkor, amikor 1954 novemberében a visszamaradt lakók még nem költöztek el. A kiállítást pedig a minisztériumi főosztály türelmetlenül szorgalmazta, és annak 1955. évi megrendezésére felkérte az Iparművészeti Múzeum főigazgatóját, dr. Dobrovits Aladárt. A Megyei Tanács Népművelési Osztályának vezetője ígerte is, hogy ez időre „az épületet biztosítja”. Dobrovits arra kérte Dombayt, hogy jelölje meg, „mely időpontot tartja alkalmasnak a munkához, milyen terjedelműek a helyiségek, hány vitrin, mennyi kerámia áll rendelkezésre”, s még számos olyan kérdést tett fel, amelyekre érdemleges válasz ekkor alig volt adható. „Ha jól mennek a dolgok – írta Dombay –, a rendezést nyomban az épület műemléki feltárása és helyreállítása után meg lehet kezdeni.” Am ekkor e munkák még el sem kezdődtek, vitrin pedig egy darab sem volt. Decemberben a Budapesten székelő Építészeti Tanács titkárságának műemléki csoportja jelezte, hogy pécsi művezetőségük előreláthatóan az ottani munkáik (Cella Trichora) befejezése után megkezdheti a Káptalan utca 2. sz. épületének műemléki feltárását, amelynek irányítására Csemeghy József építészmérnököt kérte fel. A munka kezdésének időpontjáról tehát nyilatkozni nem tudott, csupán azt ígerte, hogy 1955 januárjában megbeszéljük a részleteket.⁴⁶

Január végén a Városi Tanács közölte, hogy egy héten belül kiköltözhet a Káptalan utcai épületből egy lakó és a napközi otthon. Ígerte, hogy rövidesen a többi, még bent lakó elhelyezéséről is gondoskodnak, erre azonban csak május elején került sor. Ígéretük ellenében elvárták, hogy a kiállítás még 1955-ben megnyíljon. Ekkorra már halaszthatatlanul szükség volt a gyár és a múzeum közötti megegyezésre a Zsolnay-gyűjtemény „jövőbeni sorsával kapcsolatban” – olvasható a februári tárgyalás jegyzőkönyvében, amelynek 21 tételét a következőkben foglalhatjuk össze: A Zsolnay-kerámia anyagot továbbra is, véglegesen a Janus Pannonius Múzeum kezeli és kiállításon bemutatja. – A Porcelángyár új gyártmányaiból mintaraktárt létesít, az új gyártmányok rajzait pedig a fazonkönyvbe a folytonosság fenntartásával bevezetik. – A kiállítást 1955. augusztus 20-án meg kell nyitni. Megnyitásra Darvas József minisztert kérik fel. – A Városi Tanács a még bentlakókat 1955. március 31-ig kiköltözteti. – A műemléki feltárás február 14-én elkezdődik, az építkezési munkák befejezésének határideje június 30. – Eddig az időpontig a Porcelángyár a kiállításhoz elkészít egy impozáns, reprezentatív darabot, amelyet filmen is dokumentálnak. – A kiállítást ismertető nyomtatott vezető augusztus 1-ig elkészül. – Szükséges, hogy a Zsolnay-gyár történetéről könyv jelenjék meg. A tárgyalás 16 résztvevője végül megállapította, hogy a kiállítást az anyaghoz méltó, reprezentatív formában kell megrendezni.⁴⁷

⁴⁶ Dobrovits Aladár levele Dombayhoz JPM irattár lkt. 988/1954. nov. 27. JPM levele az Építészeti Tanács Titkárságához: 1013/1954. dec. 6., valamint Entz Géza válasza 1039/1954. dec. 13.

⁴⁷ Jegyzőkönyv, felvéve 1955. febr. 7. JPM irattár lkt. 8630/2552/1955. Jelenlévők: az Építésügyi Minisztérium képviselőjében Simó József, a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya részéről Sarkadi Györgyné és Nagy Sándor, az Orsz. Iparművészeti Múzeumból Dobrovits Aladár, Tasnády Kubacska Andrásné, Weiner Mihályné, Pataky Dénesné, a JPM részéről Dombay János, Kodolányi János, Gebhardt Antal, a Pécsi Porcelángyár részéről Alics János, Gaál Tibor és a gyár párttitkára, a Váro-

A megállapodásnak megfelelően gyors intézkedések következtek. A Főosztály vezetője, Fülep Ferenc közölte az Iparművészeti Múzeum főigazgatójával, hogy felelősséggel tartozik a kiállítás határidőre történő megrendezéséért, a vezető és a gyár történetéről szóló könyv megírásáért, a kiállítás propagálásáért, a sajtóbemutatóért. A Porcelángyár vezetőségét felhívta mindazok teljesítésére, amiket a jegyzőkönyv szerint vállalt. E levelét a jegyzőkönyv egy példányával együtt megküldte a Baranya Megyei Tanácsnak, valamint az Építésügyi Minisztériumnak is. Ugyanezt tette a maga területén Simó József, a Pécsi Porcelángyár felügyeleti hatósága nevében. A Janus Pannonius Múzeum mindenekelőtt visszazállította a Néprajzi Osztályra a volt Városi Múzeumból korábban már áthozott muzeális bútorokat, festményeket, helytörténeti vonatkozású tárgyakat és iratokat, hogy helyet biztosítson a műemléki kutatások megkezdéséhez. A feltárások ekkor még a tervezetnél tartottak. Elsőként az Építészeti Tanácsot képviselve Gerő László érkezett Pécsre a ház megtekintésére, majd beszámolt a múzemigazgatónak arról, hogy elképzelése szerint az általa kijelölt vakolatcsíkok leverését Áspán László, az Építészeti Tanács pécsi építésvezetője megkezdheti. Dombay, miközben sürgette a lakott helyiségek kiürítéséhez a Főosztály ismételt közbenjárását, megkérdezte, hogy „mennyire kell betartani Gerő László utasítását?” Eddig ugyanis a kutatás irányításával megbízott Csemeghy József kiszállásának eredményéről egyáltalán nem értesült. A folyamatos levélváltásokból az is kiderült, hogy a Múzeumi Főosztálynak a kiállítás rendezéséhez nem volt meg a szükséges hitelfedezete, s a hiányzó 336 400 forintot a Várostól és a Megyétől kérte.⁴⁸

Időközben Csemeghy is megérkezett, és április 14-én már a harmadik pécsi szemléjét tartotta. Beszámolójában megemlítette, hogy a kutatások előrehaladásával egyre növekszik az épület országos jelentősége. A belső munkálatokkal együtt megkezdtek az utcai homlokzat feltárását is. Az értékes leletek előkerülése veszélyeztette a kiállítás tervezett augusztusi megnyitását. Dombay türelmetlenül várta a rendezők érkezését, hogy megbeszélhessék a felmerült problémákat. Erre azonban csak augusztusban került sor. Gyorsabb segítséget jelentett azonban a régész igazgató sokrétű teendői mellett, hogy a Főosztály művészettörténész csoportvezetője, Sarkadiné Hárs Éva családjával 1955-ben Pécsre költözött, és május elsejei áthelyezéssel vállalta a múzeum Képző és Iparművészeti Osztályának vezetését.⁴⁹ Dombay rendelkezésére mindenekelőtt megtörtént az osztály gyűjteményeinek (kerámia, bútor, képek, könyvek stb. leltári tételek és tárgyak szerinti) hivatalos átadás-átvétele. Május 21-én a 78 esztendőes Nikelszky Géza tervezőművész, majd a volt gyári múzeum gondozója, aki a Zsolnay-gyűjtemény átszállításánál és leltározásánál oly fáradhatatlanul szorgoskodott, megvált a múzeumtól, amellyel azonban mindvégig tisztelő, baráti kapcsolatban maradt.

si Tanács képviselőjében Asztalos Ferenc, a Megyei Tanács képviselőjében Szántó Miklós, az Építészeti Tanács részéről Áspán László.

⁴⁸ Fülep Ferenc tájékoztatásul Dombaynak megküldött levele. JPM irattár lkt. 294/1955. IV. 25.

⁴⁹ Dombay levele a Múzeumi Főosztálynak, jelenti, hogy „Sarkadi Györgyné kartársnő a mai napon szolgálattételre jelentkezett.” JPM irattár lkt. 319/1955. május 1.

Káptalan utca 2. a Zsolnay Múzeum felújított műemléképülete

A műemléki feltárások májustól a kiállításra szánt emeleti helyiségekben és az utcai homlokzaton folytak. Ezután a feltárt középkori falmaradványok festett díszítéseinek rögzítése, valamint a rekonstruált ablakok és ajtónyílások elhelyezése következett. Ezenközben az építészet, a műemlékvédelem, a művészettörténet tudós kutatói: Gerevich László, Entz Géza, Pogány Frigyes és a munkálatokat irányító Csemeghy József több alkalommal tanácskoztak a munkák további folytatásának mikéntjéről. Az Iparművészeti Múzeumban készült a kiállítás elrendezési terve. A gyártól három Zsolnay-kályhát kértek, hogy már a helyreállítás idején elhelyezhesék azokat végleges kiállítási helyükön. Így az igazgatói irodából a Nikelszky tervezte „fekete” kályhát, a „búbos” kályhát a gyári bábszínház terméből, valamint a „kerek, fehér, aranyozott díszűt” a kultúrterem söntéséből. A három kívánságból végül csak az utolsó valósult meg. A felújítandó termekben úgyszólván naponta merültek fel újabb gondok. Az egyik helyiség rongált, régi parkettái alól a felbontáskor egy még régiebb, ugyanolyan mintázatú padlóréteg került elő. Így sikerült a kettőből egy elfogadható újabbat összehozni. A szobák mennyezetein feltárt különböző festésmaradványok megtartása vagy megszüntetése komoly vitákat váltott ki, míg végül a mennyezet rossz állapota miatt egyes részletekről rekonstrukciós másolatok készítése után a festésmaradványok megszüntetése mellett döntöttek.⁵⁰

Július 19-én a Főosztály a kiállítás megnyitásának új időpontját november 13-ban jelölte meg. Júliusban a berendezés tárgyai, a vitrinek, tablók készítése, a világítótestek szerelése, a falak vakolása még el sem kezdődött. Lassította, hátrál-

⁵⁰ Kályhák kérése a gyártól, JPM irattár Ikt. 426/1955. jún. 2, a feltárási munkákról Ikt. 577/1955. júl. 26.

tatta a munkákat, hogy a falbontások következtében keletkezett statikai bizonytalanságokat meg kellett vizsgálni, majd megszüntetni. A tervek szerint az építési munkákat ez időtől kezdve egy hónapon belül be kellett fejezni, hogy legyen idő a kiállítás rendezésére is. Sorozatos sürgetésekre, budapesti tárgyalásokra, egyeztetésekre volt szükség a munkák ez utolsó néhány hónapjában. Végre augusztus 3-án Pécsen összegyűltek mindazok, akik a további munkákért felelősek, nevezetesen Dobrovits Aladár és Tasnády Kubacska Andrásné, mint a kiállítás rendezői az Iparművészeti Múzeum részéről, Nagy Sándor a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatósága, Dombay János, Sarkadi Györgyné és Erb Imre a pécsi múzeum, valamint Bán Attila és Áspán László a Műemléki Csoport részéről. A helyszíni szemle után ezúttal is jegyzőkönyvben rögzítették meglátásaikat és feladataikat. Mindenekelőtt – hivatkozva a műemléki munkák elhúzódására – szükségesnek tartották felhívni a műemléki hatóságot, hogy jelöljön ki a „műemléki feltárással és a helyreállítás terveinek elkészítésével egy a határidők tekintetében is felelősséggel és teljes rendelkezési joggal felruházott személyt.” Mint ahogy e sorokból is kiderülhet, a munkáknak nem volt a helyszínen folyamatosan tartózkodó, felelős vezetője. A Múzeumi Főosztály vagy az Építészeti Tanács megbízásából időszakonként megjelenő konzultánsok javaslataira is figyelve mégis tény, hogy Csemeghy József heti rendszerességgel a helyszínen irányította a munkálatokat. A váratlan meglepetésekkel szolgáló feltárások és helyreállítások befejezését azonban előre meghatározni aligha lehetett.⁵¹

A falkutatásokkal és helyreállítási munkákkal egyidőben folyt a kiállítás előkészítése is. A rendezők a helyiségek tervrajzai alapján Budapesten próbálták kiszámítani, hogy kb. hány tárgyat, miként helyeznek el majd a termekben. A vitrinek elkészítését az Iparművészeti Múzeum vállalta. E munka szeptember közepén még „folyamatban” volt. November elsején a villanszerelőket kellett sürgetni a szerelés befejezésére. A vitrineket ekkor már üvegezték, s a rendezést Dobrovits Aladár és Tasnádyné Kubacska Andrásné a helyszínen megkezdhette. Közben Dombay figyelmeztette a Porcelángyárat, hogy a korábban vállalt „reprezentatív művet” november 25-ig adják át. A felszólításra 13 tárgyat küldtek kölcsönképpen az állandó kiállításához. Reprezentatív, nagyméretű nem volt közöttük, többnyire Sinkó András sorozatban gyártott porcelán madár- és állatfigurái, gyermekszobrai szerepeltek az átadási-átvételi jegyzéken.

November elején, a rendezés utolsó napjaiban Dombay a Központi Igazgatóságtól székeket, fogast, a lépcsőházba és az emeleti folyosóra „kókusz, vagy kókusz-szerű” szőnyeget kért, de legalább kölcsönbe, a megnyitóra! Majd takarítóeszközöket, parkettkefét és más egyebet a helyiségek rendben tartásához, a kiállítás üzemeltetéséhez. November 14-én még egy láda üveg is hiányzott a vitrinekhez. A kiállítás végül a kitűzött időre elkészült. A pécsi Múzeumi Napok ünnepeisorozatának keretében, a helyi múzeumi és műemléki értékeket méltató előadások után, a programsorozat zárásaként tartották meg 1955. november 27-én a

⁵¹ Jegyzőkönyv, helyszíni szemlééről és a kiáll. megnyitási idejéről, 1955. aug. 3. JPM irattár. Aláírták: Dobrovits Aladár, Dombay János, Nagy Sándor, Tasnády Kubacska Andrásné, Sarkadi Györgyné, Bán Attila, Áspán László, Erb Imre.

Az 1955-ben megnyílt Zsolnay-kiállítás berendezése

Zsolnay Múzeum megnyitóját – amint erről a múzeum jelentése szólt – „hatalmas, többszáz főnyi közönség előtt”. Az eseményről a rádió s a helyi újságok ismertetései számoltak be, kiemelve a művészi Zsolnay-tárgyak és a kiállítás jelentőségét. Még ebben az évben Pataky Dénesné összeállításában és tanulmányával megjelent a kiállítás vezetője.

A Zsolnay Múzeum nyitva tartása a többi múzeumi kiállítás rendjéhez igazodott, azaz egyik nap délelőtt, másik nap délután volt látogatható. Ezt azonban a fokozódó igény miatt sokáig nem lehetett fenntartani, s növelni kellett a nyitvatartás idejét. A több éven át fűtetlen termek ellenére az érdeklődés télen sem szünetelt. Igény volt a tárlatvezetésekre, ismertető előadásokra, a helyi sajtóban megjelenő írásokra. Folyamatos, baráti és szakmai kapcsolat alakult ki Mattyasovszky Zsolnay Margit, valamint az osztály vezetője és munkatársai között. „Margitnéni” vállalta az egykori gyári múzeum leltári számainak egyeztetését az újakkal, továbbá azonosító leltárt készített Zsolnay Miklós, valamint az „örökösök” korszakában készült tárgyakról. Részt vett 1966-ban a kiállítás átrendezésében és ekkor közös szerzőségével jelenhetett meg a kiállítás vezetője.⁵² Újabb egy évtized elteltével, 1974-ben Hárs Éva forgatókönyve alapján, Bánkúti Albin, a Központi Múzeumi Igazgatóság munkatársának technikai segítségével ismét lehetőség nyílt újjarendezni a

⁵² Mattyasovszky Zsolnay Margit–Hárs Éva: A Zsolnay kerámia. Vezető a JPM állandó kiállításához. Pécs, 1966.

Részlet az 1974-es kiállítás első terméből

Részlet az 1974-es kiállítás második terméből

Részlet az 1974-es kiállítás harmadik terméből

Részlet az 1974-es kiállítás negyedik terméből

Részlet Matyasovszky-Zsolnay Margit szobájából

Zsolnay Múzeum kissé már megkopott kiállítását, amely ez alkalommal új tárolókat, korszerű világítást kapott, és a több mint három évtized során több millió látogatót fogadott.

A gyűjtemény gyarapítása vásárlásokkal csak nagyon csekély mértékben volt lehetséges. 1958-tól egy-két éven át a gyár új termékeiből sikerült néhány tárgyat szerezni. Később ez a gyakorlat megszűnt. A legfontosabb szerzeményezés 1971-ben Matyasovszky Zsolnay Margittal (havonta esedékes összeggel) kötött életjáradéki szerződés volt. Ennek értelmében a lakásában lévő bútorok, festmények, kerámiák válogatott tárgyai élete végéig birtokában maradhattak, s csak halála után kerültek át a Zsolnay Múzeumba. Kérése még annyi volt, hogy a család egykori környezetét felidézve, átadott tárgyaiból a múzeum majd emlékszobát rendezzen be. Ezekből a Zsolnay családban használt egykori bútorokból, a szobák falain volt képekből, vitrinben őrzött díszkerámiákból 1991 áprilisában nyílt meg a Zsolnay-emlékszoba. A fentebb említett kisebb-nagyobb újjáalakításokkal együtt is a múzeumi kiállítás lényegében változatlan maradt.

Az eltelt fél évszázad után azonban ismét időszerűvé vált az immár közel 700 esztendőes épület felújítása. Az előbbieken láthattuk, hogy az 1955 évi műemléki feltárások – az idő sürgetésében, nemkülönben a szűkösen rendelkezésre bocsátott pénz miatt – csak részlegesen valósultak meg. Csupán az emeleti, kiállítási területre, valamint az utcai homlokzatra korlátozódtak a kutatások és a helyreállítási munkálatai, illetve a földszinten az egykori konyhát, s onnan az emeletre vezető

A Zsolnay- emlékszo

étellift maradványait tárták fel ekkor. A múzeumot fenntartó Baranya megyei Önkormányzat tehát 2005-ben elérkezettnek látta az időt ahhoz, hogy Pécs legöregebb, egyben leglátogatottabb épületében a világhírű Zsolnay gyűjtemény méltóképpen jelenhessen meg. Megkezdődött a ház korábban nem érintett területeinek régészeti kutatása. A kiállítást 2005 szeptember végén átköltöztették a szomszédos, Káptalan utca 4. sz. Múzeum Galéria termeibe, s ezzel biztosították a folyamatos látogatottságot a felújítás ideje alatt is. A régészeti kutatások eredményei után, 2005 őszén már készültek az építészeti, kiállítási tervek. Számolni kellett mind a helyreállítás, mind a kiállításrendezés költségeivel, a padlástérben korszerű raktárterület kialakításával, kiszolgáló létesítmények megteremtésével. E nagyszabású tervek megvalósításához a Baranya megyei Önkormányzat benyújtott pályázatának eredményeként címzett állami támogatást nyert el, 372 millió 426 ezer forint összeggel. Az Önkormányzat ehhez további 42 millió 819 ezer forinttal járult hozzá. A Káptalan utca 2. sz. műemléki épület, azaz a Zsolnay Múzeum felújítási költségeire tehát összesen 415 millió 245 ezer forint állt rendelkezésre. A munkálatok 2007. július 10-én befejeződtek. A 2007. szeptember 29-én újra megnyílt Zsolnay Múzeum eddigi fennállása óta soha nem került még ilyen nagyszerű, látványos és korszerűen megoldott kiállítási térbe. A Baranya megyei Önkormányzat a fenntartásában működő múzeum e sikeres felújításával Pécs város lakóit gazdagította. Ebben közreműködött: Kistelegdi István, aki az építészeti, Barna Gyula a belsőépítészeti tervek készítője, Gere László régész a falkutatást, a műemléki értékek feltárását

Zsolnay Múzeum 2007. földszint enteriőr

Zsolnay Múzeum 2007. emeleti enteriőr

végezte. Az előkerült különböző díszítőfestések maradványainak restaurálása, kiegészítése Pintér Attila, Mauks Zoltán, M. Dittrich Csilla, Osgyányi Vilmos restaurátorok munkáját dicséri. Osgyányi emellett a kőanyagot is restaurálta, míg a táblás parketta megújítása Koppány Zsoltnak köszönhető. A sokoldalú előkészítő munkáról, a lebonyolítás pontos, tervszerű folyamatáról a Baranya Megyei Önkormányzat Közgazdasági Irodájának építész munkatársai: Jánosiné Balázs Sarolta és Garami Zoltán gondoskodott. A kiállítás rendezésének, a tárgyak elhelyezésének szakmai megoldása Kovács Orsolya művészettörténész érdeme. Tőle várjuk majd e fontos munkáról szóló részletes beszámolót is. Végül szeretnénk remélni, hogy Pécs lakói „vigyázó szemmel” óvják majd és megőrzik kedvelt Zsolnay múzeumuk szépségét.

Visszatérve a Zsolnay-gyár és a múzeumi gyűjtemény művészettörténeti feldolgozására – mint láthattuk a korábbi dokumentumokban – már az első kiállítás rendezése idején szorgalmazta azt a múzeum felettes hatósága. Ekkor több jelentkező is vállalkozott arra, hogy a feladatot határidőre elvégzi. 1955-ben Pataky Dénesné írása jelent meg a Múzeumi Füzetek sorozatban *A Zsolnay kerámia* címmel. Ez volt a Zsolnay Múzeum első kiállítás-vezetője, amely ismertette a gyár művészi munkásságát, a legfontosabb márkajelzéseket és közölt a kiállításon szereplő néhány művet is. Ezt megelőzően, 1954-ben már megjelent Rúzsás Lajos történettudós kiváló monográfiája, amelyből megismerhettük a Zsolnay-gyár gazdaságtörténeti fejlődését és munkásságának nemzetközi jelentőségét. 1959-ben a Zsolnay Múzeum szorgalmazására, a Városi Tanács gondozásában látott napvilágot Nikelszky Gézának már korábban megírt, fentebb említett műve. Ő, aki egykor a tervezők műhelyében tevékenykedett, könyvében a szemtanú bensőséges vonzalmával szólt emlékeiről, végigvezetve olvasóját a gyár fejlődésének különböző irányain.

A Zsolnay-gyár államosítás előtti korszakait ismertető művek közreadása az 1950-es években szembefordulást jelentett a politikai vezetés kívánalmaival. Megrovást mégsem váltott ki. Nagy csodálkozással fogadta azonban a gyár vezetése 1968-ban azt a javaslatot, hogy ünnepeljük meg a gyár fennállásának 100-ik évfordulóját. A csodálkozás oka főként abban rejlett, hogy az alapítási évet 1852-ként ismerték. 1952-ben a Zsolnay-gyár 100 éves jubileumának ümleplésére még nem remélhetett volna támogatást senki. 1968-ból pedig fennmaradt Zsolnay Vilmosnak Pécs Város Vezetőségéhez írt kérvénye, amelyben a fennálló „fazekas műhelyt” gyárrá kívánta fejleszteni. E dokumentumra hivatkozva sikerült egy ünnepségre és tudományos konferencia szervezésére megnyerni mind a gyárat, mind a Dunántúli Tudományos Intézetet. A sikerrel zárt szakmai konferencia előadásait *Százéves a Pécsi Porcelángyár* című kötetben jelenttette meg a múzeum.

A Zsolnay-gyár alvó hírének ébredező korszakára mégis legjellemzőbb eredmény volt, hogy megjelenhetett Mattyasovszkyné Zsolnay Teréz és Mattyasovszky Zsolnay Margit emlékidéző kiváló írása, a *Zsolnay – A gyár és a Család története* című könyve. Ez a mű mindmáig utolérhetetlenül hiteles ismertetése annak a szigorú, mégis patriarchális munkának, amely a Zsolnay remekműveket létrehozta és a gyár világhírért megteremtette. Adataival a későbbi, a mindenkori tudományos Zsolnay-kutatás

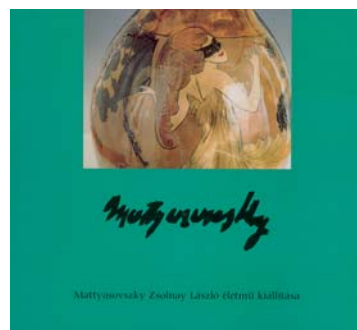
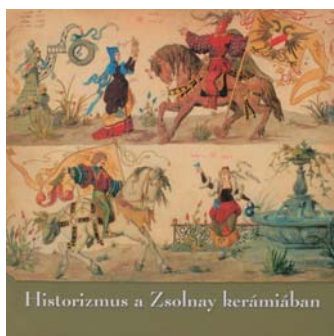
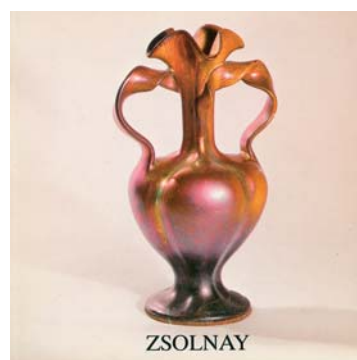
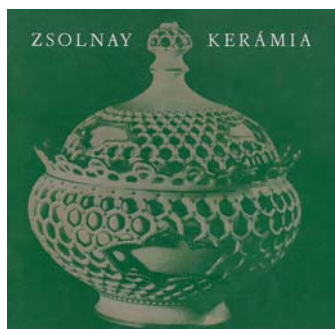
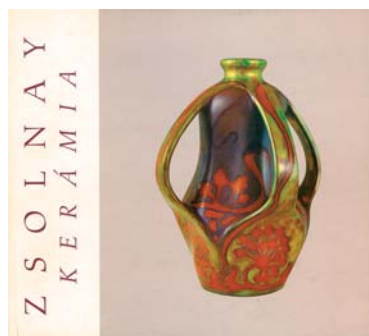
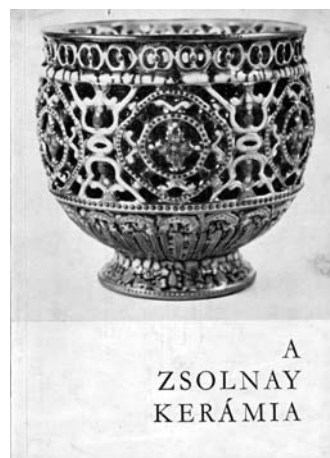
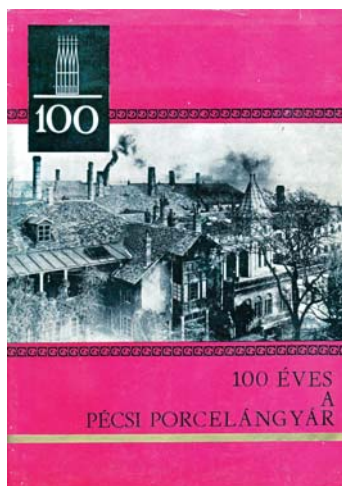
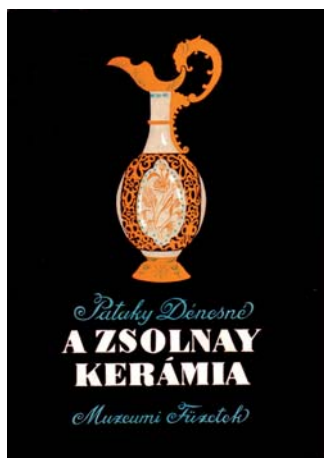
egyik legfontosabb forrásműve. A kötet megjelenését a gyárat felügyelő hatóság, a Finomkerámiaipari Művek is támogatta, így az államosítás utáni, 1948–1973 közötti időszakról szóló kiegészítő fejezetet Sikota Győző állította össze.⁵³

Az eddig ismertetett munkák mellett a múzeumi gyűjteménnyel egyedül csupán Mattyasovszkyné Zsolnay Teréz leltára foglalkozik. Ennek szakszerű adatai Zsolnay Vilmos korszakának tárgyait ismertetik, 1873-tól az 1890-es évek végéig. Mattyasovszky Margit pótlólagos leltára Zsolnay Miklós, valamint az örökösök időszakának gyártmányait tartalmazza. Ezekre a pontosan leírt, ám muzeológiai kutatások szempontjából még nem elegendő adatokra építve lehetőség nyílt a gyűjtemény teljes, részletes adatmeghatározására, a múzeumban és levéltárban őrzött egyéb dokumentumokkal egyeztetett feldolgozásra. Az elmúlt évek – akadémiai (OTKA) támogatással is végzett – kutatásainak eredményeiről fontos publikációk tanúskodnak. Jelentős részük könyvméretű és könyvvel egyenértékű tudományos katalógus, amely külföldön rendezett, sikeres Zsolnay-kiállítások kísérőjeként készült. Ilyenek ismertették az elmúlt két évtizedben többek között például Hamburg, Faenza, Bécs, Gent, Brüsszel, Schwerin, Meissen, Dubrovnik, Zágráb, Kyoto, Tokió, Nancy, Isztambul, Eszék, New York városában (központi bemutató helyén, múzeumában vagy Nemzeti Múzeumában) a Zsolnay-gyár és kerámia történetét és értékeit. Közöttük talán a legjelentősebb a New York-i többszerzős tanulmánykötet változatos kutatási témáival, gazdag kép- és adatanyagával.

A „katalógus-könyvek” mellett elkészültek a Zsolnay-gyár történeti-stílusfejlődési periódusait feldolgozó monográfiák, a díszművek, az építészeti kerámiák kötetei, majd a gyűjtők érdeklődését is szolgáló, gazdag képanyaggal bővített, reprezentatív albumok. Örömmel fogadtuk, hogy könyvet írtak a Zsolnayokról és munkásságuk eredményeiről a Zsolnay család mai jeles képviselői is.⁵⁴ Az itt csak vázlatosan említett kiállítások és publikációk – vélhetjük, a múzeumi munka talán legfontosabb feladataként – hirdetik és elviszik a nagyvilágba a Zsolnay-gyár művészi teljesítményének kulturális örökségét.

⁵³ Megjelent a Corvina Kiadónál 1974-ben.

⁵⁴ Az utóbbi 15 évben megjelent, válogatott publikációk: Csenkey Éva: Zsolnay szecessziós kerámiák, 1992; Hárs Éva: Zsolnay Pécs, 1996; Angsteről Zsolnayig, 1999. Többszerzős tanulmánykötet; Kovács Orsolya: Egy ismeretlen orientalista – Zsolnay Miklós keleti kerámia gyűjteménye, 1999; Gerelyes Ibolya-Kovács Orsolya: Felfedezett életművek – Sikorski Tádé és Abt Sándor tervezői munkássága a Zsolnay gyárban, 2000; Jávora Anna: Életmód és életmód stratégia a pécsi Zsolnay Család történetében, 2000; Mattyasovszky Zsolnay Miklósné Gosztanyi Erzsébet: Az elfeledett Zsolnayak, 2002; Hungarian Ceramics from the Zsolnay Manufactory, New York, 2002. Edited by Éva Csenkey and Ágota Steinert; Csenkey Éva–Hárs Éva–Weiler Árpád: Zsolnay – a gyűjtők könyve, 2003; Mattyasovszky Zsolnay Tamás–Dr. Vécsey Esther-Vízy László: Zsolnay épületkerámiák Budapesten, 2005; Gyugyi László–Csenkey Éva–Hárs Éva: Zsolnay a nagyvilágból, Gyugyi László gyűjteménye, 2006; Romváry Ferenc: Zsolnay, 2007.

NAGY IMRE

A JANUS PANNONIUS-SZÖVEGHAGYOMÁNY ÉS A JANUS-KULTUSZ (Ötöröny III.)

„*Novum non est apud Hungaros esse praeclara ingenia, quando Janus ille Pannonius tantum laudis meruit in carmine, ut Italia ulro illi herbam porrigat.*”

Erasmus von Rotterdam

„Régi gótikus kápolna, a közép oszlop előtt egy koporsó vagon helyezettve, azon felett koszorúzott lant függ; a koporsó körül virágos csuprok állanak. Jobbra régi oltár, melyhez egy hárfa vagon támasztva. Az egész hely az ablakon keresztül ható nap sugáritól világosítatik. Csendesség.” Ezzel a szerzői utasítással kezdődik Kisfaludy Károly *Barátság és nagylelkűség* című, 1820-ban keletkezett drámája.¹ A színhely szemléletes leírásának segítségével mi is lépünk be most képzeletben a kápolnába, ahol hamarosan igen érdekes jelenet szemtanúi lehetünk. Előbb egy kámszás alak, a Remete jön, aki elmondja, hogy a koporsóban fekvő személy, akinek a holttestét őrzi, a barátja volt. Nem sokkal ezután egy fegyveres férfi, a Vadász lép be, majd érdeklődni kezd a halott kiléte iránt. A Remetétől megtudja, hogy költő volt, aki üldöztetések áldozatává vált. A Vadász újabb kérdéseire a hű barát fokozatosan feltárja a koporsó titkát. De kit takar a vadászruha? A kettős rejtély végül egyszerre oldódik meg. A halott nem más, mint Janus Pannonius: Legelső, ki „a szelíd Múzsákat / Hazánk kies vidékire vezetéd, / És a Helikon szüzeit velünk / Is megkedveltetéd” – mondja róla (a *Midőn beteg volt a táborban* c. vers záró sorainak felidézésével) az emlékét őrző Remete. Igen, Janus fekszik a koporsóban. Kisfaludy szavaival, aki a nemzeti romantika értékrendje jegyében értelmezi a poétát, az a Janus, akinek „gazdag mellébe / A költés szent tüzet rakott és égi / Sugárral világítá korát, / Emelte nemzetét.” A Vadász pedig nem más, mint Mátyás király, aki az ellene lázadó költőt a politika és a hatalom szigorú törvényei szerint ítélte meg, míg élt. Most, holtában viszont megbocsát neki, mert magasabb értékek képviselőjét ismeri fel benne. Leküzdve lelkifurdalását elrendeli a poéta emlékének megőrzését és tisztelétét: „Fénylő emlékjel ékesítse a haza / Költőjét...”²

Ez már a politikai viszályokon felülemelkedő nemzeti király gesztusa, akinek megbocsátó nagylelkűsége a remete baráti hűségével társulva megmenti a költő hagyatékát az utókor számára, miáltal lehetővé teszi, hogy a poézis betölthesse életnemesítő küldetését. A szöveg által felidézett három személy az irodalmi élet három elmaradhatatlan szereplőjét szimbolizálja: Janus a szerző, aki létre hozza a művet, a Remete, aki értelmezi azt, a király pedig az alkotást megértő befogadó, aki, mivel uralkodóként hatalmában áll, kultuszteremtő gesztusával zárja a színda-

---

¹ Kisfaludy Károly minden munkái III. Bánóczi József (sajtó alá rendezte). Budapest, 1893. 37–63. p.

² Kisfaludy... i.m. 1893. 43., 56., 62. p.

rabot, s elindítja azt a folyamatot, amelyet a mű utóéletének nevezünk. Ez a gesztus egyúttal a drámaíróé, Kisfaludy Károlyé. Janus Pannonius utóélete szempontjából ez avatja becses dokumentummá a *Barátság és nagylelkűséget*.³

A Mátyás által megteremtett Janus-kultusz hőskora átnyúlik a Jagello kori humanisták időszakába. Garázda Péter büszkén hangoztatja: „voltam az isteni Janus rokona”, akire emlékezve gyakran ismétlődik két motívum a költőtudók szövegeiben. Az egyik a prioritás hangsúlyozása, amelyet, mint láttuk, Kisfaludy is felhasznált. „Első volt Janus, ki először hozta hazánkba Helikon zöld koszorús szüzeit” – írta Megyericsei János. A másik az Orpheusz-motívum: Adrianus Wolphardus, azaz Enyedi Adorján szerint „Pannonia legfőbb díszé”-ben a mitikus dalnok született újjá. Magyi Sebestyén a Guarino-ének kiadását Szatmári György pécsi püspöknek címezte: „Janus-verset adok” – írta büszkén – „északi hó sem ilyen tiszta ragyogású...” Szatmári humanista köre révén a becses hagyomány őrzésének feladata Janus városához, püspöki székhelyéhez, Pécshez kötődik. Hagymásy Bálint kanonok a mecseki táj szépségét dicsérő versében Janust a város leghíresebb lakójának nevezi, akiről a püspök titkára, Oláh Miklós is elismerően nyilatkozik. Brodarics István pedig, aki szintén Szatmári titkára volt, később pécsi prépost, 1512-ben levelet írt a neves római nyomdásznak, Aldus Manutiusnak, s ebben Janus műveinek kiadását szorgalmazta. A terv nem valósult meg, mégis megállapítható, hogy az egyik legelső nyomtatási kísérlet Pécsről indult ki.⁴

Janus Pannonius, mint tudjuk, menekülés közben, Medvevárbán halt meg 1472-ben. A közeli Remete község pálos kolostorában temették el ideiglenesen, majd hívei – Pierio Valeriano és Antonio Bonfini szerint – hazahozták holttestét, s azt Pécssett rejtegették. Később itt temették el méltó módon, amikor a király a városba látogatván erre engedélyt adott.⁵ Petrovich Ede szerint a költő síremléke a székesegyház északi oldalán emelt egykori építményben, az Aranyos Mária kápolnában állott.⁶ A pécsi sír lokalizálására nézve azonban újabban a dóm altemploma került szóba. 1991-ben ugyanis a fűtés modernizálása céljából árkot ástak itt, s e munkálatok során sírokat tártak fel. Az egyikben egy fiatal férfi csontvázát találták, amelynek bal kézcsontjai alatt II. Pál pápa ólombullája feküdt. A feltárást végző Kárpáti Gábor szerint nem állítható ugyan bizonyosan, hogy a feltárt sír Janus Pannoniusé, de feltételezhető. Erre utaló jel lehet a bulla: a költő-püspök 1465-ben küldöttséget vezetett a pápához, hogy elnyerje annak támogatását, többek között, egy törökellenes hadjárat tervéhez, s a kor szokásai szerint a pápa adományait pecsétel hitelesített okirat, bulla igazolta.⁷

³ Tóth István: Phoebus forrása. A váradi latin nyelvű humanista költészet antológiája. Nagyvárad, 1996. 9–12., 32–35. p. A verseket Tóth István fordításában idéztük.

⁴ Petrovich Ede: Janus Pannonius Pécssett = Janus Pannonius (Tanulmányok) [továbbiakban: JPT] 1975. Kardos Tibor és V. Kovács Sándor (szerk.). Budapest, 1975. 119–174. p., különösen 165–171. p.

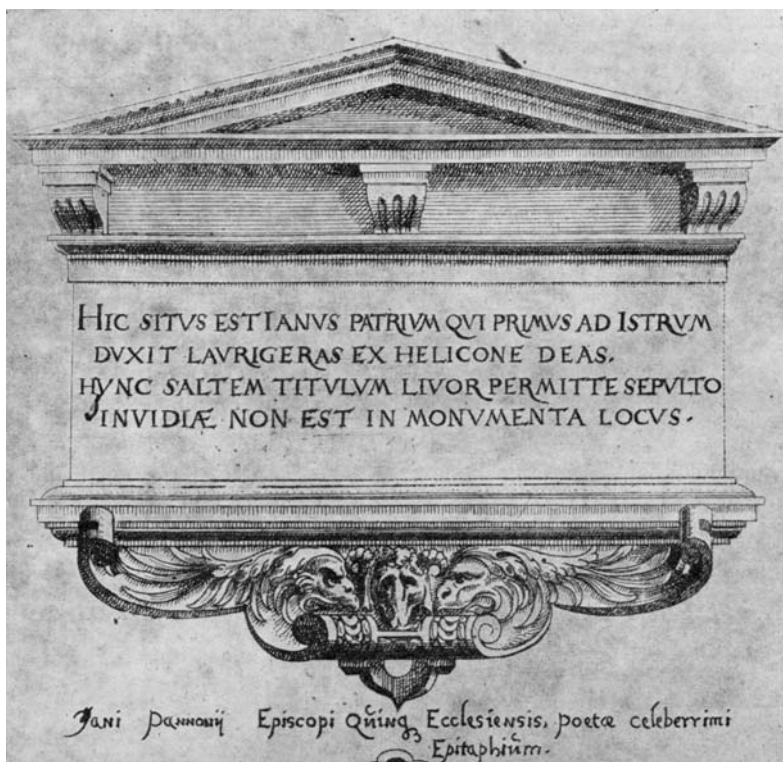
⁵ Boda Miklós: Pécs–Medvevár–Pécs: Janus Pannonius a pécsi utóélet tükrében = Humanista műveltség Pannóniában. Bartók István, Jankovits László, Kecskeméti Gábor (szerk.). Pécs, 2000. 79–88. p.

⁶ Petrovich Ede: Az egyetemalapító Vilmos pécsi püspök és Janus Pannonius sírhelye = A BML Évkönyve 1968. 161–176. p.

⁷ Kárpáti Gábor: Janus Pannonius feltételezett sírhelye? = Janus Pannonius és a humanista irodalmi hagyomány. Jankovits László, Kecskeméti Gábor (szerk.). Pécs, 1998. 41–50. p.

„Kigördült a' szánás könnye a' jó Fejedelem szeméből...”

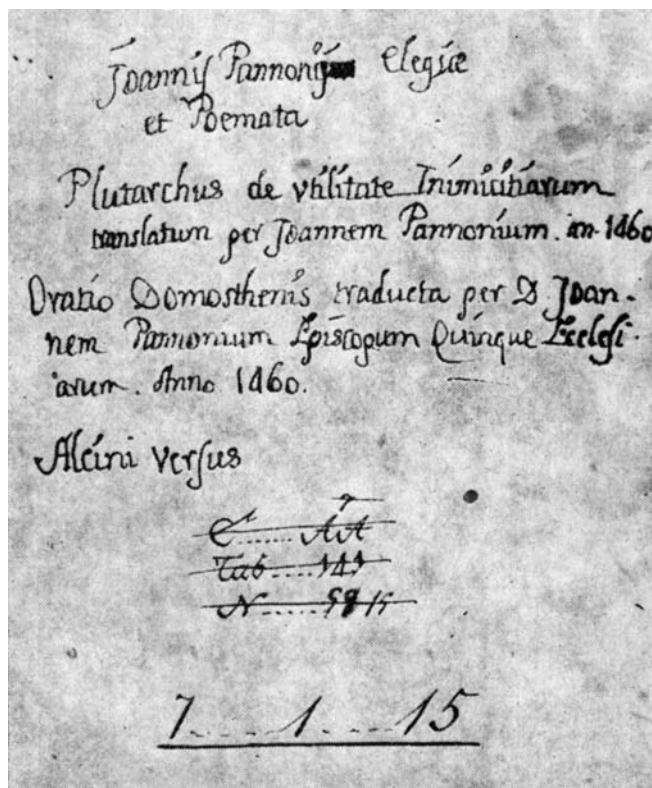

Janus Pannonius síremléke (T. Fendt rézkarca, 1574)

Ezt az elképzelést látszik alátámasztani egy újabban a figyelem előterébe került metszet, Georg Mansfeld bécsi rézmetsző munkája (megjelent 1815-ben Kölesy Vince *Nemzeti Plutarkusának* első kötetében), amely Buck József rajza alapján készült. Buck pécsi rajztanár volt, 1786-tól haláláig, 1815-ig e városban élt. A metszeten érdekes módon a Kisfaludy Károly által megírt jelenethez igen hasonlót látunk. A könnyező király Janus nyitott koporsója előtt áll, a háttérben pedig az altemplomba vezető lépcsőt pillanthatjuk meg. Ez azért is figyelemre méltó, mert Buck a rajziskola szomszédságában lakó Koller József kanonoktól szerezhetette a kép megalkotása során felhasznált információkat, aki alkalmasint megbízható ismeretekkel rendelkezett.⁸ Kisfaludy forrása egyébként Teleki Ferenc *Janus Pannonius* című elbeszélése volt, amely a Hormayr-féle *Taschenbuch für die vaterlaendische Geschichte* című kiadványban látott napvilágot. Nem tudjuk, ismerte-e Kisfaludy Kölesy munkáját (aki 1829-től szintén Pécsen élt).⁹

⁸ Boros László: Adatgyűjtemény Janus Pannonius sírhelyének kérdéséhez = Humanista műveltség Pannoniában, 2000. 89–96. p.

⁹ Vass Éva Tünde–Jankovits László: Nemzeti Plutarkus = „...használd ezt a könyvtárat... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban. Kon-

A Sevillai-kódex belső címlapja

Egy másik rézkarc, Tobias Fendt munkája (*Monumenta sepulcrorum cum epigraphis...* Breslau, 1574.) valószínűsíthetően a költő – később elpusztult – sír- emlékének hiteles képét őrizte meg, annak pontos helyét azonban nem jelöli meg.¹⁰

Mielőtt a Janus-kultusz későbbi részleteiről szólnánk, különös tekintettel annak pécsi vonatkozásaira, futó pillantást kell vetnünk a Janus-szöveghagyomány alakulástörténetére. Janus hagyatéka a szöveghagyomány három pályáján őrződött meg. Az elsőnek az alapját maga Janus teremtette meg, aki saját művei korpuszának összegyűjtéséhez még Pécsset fogott hozzá. Menekülésekor magával vitte a kódexet, az eredeti, saját kezű kéziratok másolataival, s ezeket Medvevárbán gondosan átnézte és javította (emendálta). Ez a szövegegység az ún. Sevillai II. kódex, amelyet Csapodi Csaba fedezett fel 1974-ben a sevillai könyvtárban. A hagyománynak ezzel a vonulatával függ össze a Sevillai I. kódex is. Alapját képezte

ferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárban. Pohánka Éva (szerk.). Pécs, 2007. 97–106. p.

¹⁰ Rózsa György: Janus Pannonius síremléke = JPT... i.m. 1975. 209–215. p.

Beatus Rhenanus edíciójának (Bázel, 1518.). Ezt még 1968-ban Josef Hamm találta meg, s Horváth János mutatta be. Mindez azt is jelenti, hogy az életmű tetemes része (így az epigrammáknak több mint kétharmada) elveszett volna, illetve a legutóbbi időkhöz ismeretlenül lappangott volna, ha Mátyás király nem ad megbízást Váradi Péter kalocsai érseknek, hogy gyűjtse össze Janus műveit. Mint említettük, a költő a másolatokat vitte magával Medvevárba, az autográf verskéziratok Péccsett maradtak. Ez a hagyaték vált a Váradi-féle gyűjtés alapjává. Ez a korpusz azonban elveszett, az anyagát megőrző ún. Bécsi-kódex pedig Buda elestekor török kézre került. A hagyománynak tehát ezen a másik pályáján is a megsemmisülés veszélye fenyegette az életművet. (A kultúra, mint Márai írta, olyan, mint Nápoly: tűzhányóra települt, s a láva időnként elborítja.) Mint láttuk, a külföldi egyetemeken tanult magyarországi humanisták érdeme, a Vitéz János-féle iskoláé, hogy tudatos gyűjtő, másoló és publikáló tevékenységük eredményeként, valamint kultuszteremtő igyekezetük gyümölcseként a Janus életmű nemcsak fönmaradt, de külföldön is ismertté vált mint a világirodalom része. Ez utóbbinak nyelvi akadályja nem volt, minthogy a költő a 15. századi humanizmus nemzetközi nyelvén, latinul írta verseit. Magyarul egyetlen sor sem maradt tőle.

A hagyomány megőrzésének harmadik pályáját az elégiák hazai és itáliai gondozása képezte, főként az ún. Bécsi- és Vatikáni-kódexek révén. Az ily módon, három vetületben megőrzött anyag előbb Joannes Sambucus (Zsámboky János) kétkötetes edíciója (Bécs, 1569.), majd Teleki Sámuel kiadása (Utrecht, 1784.) révén vált ismertté Európában, akik az akkor ismert teljes életművet publikálták.¹¹

A Janus-recepció első szakasza, mint láttuk, a 16. századra esik. A már említett Rhenanus-féle edíció mellett ekkor jelenik meg Magyi Sebestyén fentebb szintén szóba hozott bolognai Janus-kiadása (1513), Istvánfi Pál a húszas években már „gloria prima soli”-nak, a világ első dicsőségének nevezi a költőt. A nagy németalföldi humanista, Erasmus pedig azt írta róla Thurzó János boroszlói püspöknek írt levelében, hogy a kiváló magyar szellemi tehetségek közül „Janus Pannonius akkora érdemeket szerzett a költészetben, hogy Itália önként nyújtotta neki a babért”. Később a kiváló pedagógus, Comenius Sárospatakon Erasmus szavait idézve emlékeztette hallgatóit a nagy költő halhatatlan alakjára.¹² A 16. században dolgozott Sambucus, aki néhány vitatható filológiai megoldása ellenére is „elévülhetetlen érdemeket szerzett Janus műveinek felkutatása és közzététele terén”.¹³ Heltai Gáspár *Krónikájából* a latinul nem tudók is értesülhettek a jeles költő életének és munkásságának legfontosabb adatairól.

Később azonban elhalványulni látszik annak a poétának az emléke, akiről Sambucus még azt állította, hogy életművének gazdagsága szinte felér az egész antikvitással. A 18. századi historia litteraria képviselői közül Czvittinger Dávid és Horányi Elek megemlékezett ugyan róla, Bod Péter viszont csak röviden utalt rá a *Magyar Athenás*-ban. Azután a felvilágosodás és a romantika kora, mivel elsősorban a magyar nyelvű szövegek iránt érdeklődött, szinte megfeledkezett Janusról. A

¹¹ Csapodi Csaba: A Janus Pannonius-szöveghagyomány. Budapest, 1981.

¹² Komor Ilona: Janus Pannonius alakja az európai humanizmus emlékezetében = JPT 1975. 535–542. p.

¹³ Borzsák István: Sambucus Janus-kiadásai = JPT 1975. 543–556. p.

magyar nyelvűség kritériumának a múltba történő visszavetítése a 19. századi irodalomtörténet-írás rendszerező elvévé vált. Ennek következtében Toldy Ferenc alig foglalkozott vele, 1864–65-ben írt tankönyvében meg sem említette.¹⁴ Úgy tűnt, végképp belepte az idő pora.

Az újabb fordulatot a 20. századnak köszönhetjük. A *Nyugat* szerzői, Babits Mihály, Halász Gábor ismét elfogulatlanul, nyitottabb szemléletmóddal és érzékenységgel fordultak a humanizmus idősza felé. Az 1931-ben Pécssett megalakult Janus Pannonius Társaság pedig egyik legfontosabb feladatának, alapszabályában is rögzített céljának tekintette a névadó emlékének ápolását. Ez a munka, Surányi Miklósnak a Társaság első rendes közgyűlésén, 1933-ban elhangzott előadása szerint, együtt járhat a magyar szellem nyugati orientációjának képviseletével: „Minden bajunk forrása az – hangsúlyozta Surányi –, hogy Mátyás király és Janus Pannonius Magyarország 1526-ban elmerült a török világhódítás zátonyán. A török hódoltság százhatvan esztendeje még ma is meglátszik a magyarság lelki konstrukcióján. Minden csepp keleti vér megnehezíti azt a feladatot, hogy regenerálódjunk és beleolvadva a nyugati kultúrközösségbe, egyenlő fegyverekkel küzdjünk erkölcsi és anyagi egzisztenciánkért.”¹⁵ Az ugyanezen évben rendezett felolvasóülésen pedig Surányi kijelentette: „Pécs városát Janus Pannonius városává akarjuk tenni.”¹⁶ Ezzel újjászületett a Janus-kultusz, amelynek szimbolikus terévé, immár másodszer, Pécs vált.

A Janus Pannonius Társaság kiadásában jelent meg a Janus-filológia minden bizonnyal legjelentősebb huszadik századi teljesítménye, Huszti József monográfiája. Ez a könyv, noha szerzője háttérbe szorította az esztétikai szempontot, megbízható alapossággal gyűjtötte össze mindazt, ami tudható a nagy humanista költőről.¹⁷ Méltó folytatása e műnek a témakör legújabb fejleménye, a poétikai nézőpontot alkalmazó, és a szövegértelmezés hagyományaira figyelő *Accessus ad Janum* című könyv. Bár Budapesten jelent meg, pécsi szerző, Jankovits László munkája.¹⁸ A Janus-kultusz modern kori fejleményeiről Kolta Ferenc és Tüskés Tibor már kellő részletességgel szólt, az érdeklődő általuk megfelelően tájékozódhat.¹⁹ Ezért most a magunk részéről a témának csupán két vonatkozását emeljük ki. Az egyik: Surányi Miklós Janus-élménye, a másik: az 1972-i Janus-pályázat drámaszövegeinek problematikája.

A Janus Pannonius Társaság, közeledvén a poéta születésének 500. évfordulója, jubileumi ünnepséget tervezett. Ennek keretében scenárium elkészítésével

¹⁴ Mezey László: Janus Pannonius XVI. századi utóéletéről = JPT 523–534. p. A 18. századtól megváltozó irodalomszemléletről: Barta János: Arany János és a XVIII. század. Irodalomtörténeti Közlemények 1971. 564–589. p.; ebben Toldy Janushoz való viszonyáról: 571. p.

¹⁵ Surányi Miklós elnöki megnyitója a Janus Pannonius-Társaság 1933. február 3-án tartott első rendes közgyűlésén. Pécs, 1933. i.h.: 6. p.

¹⁶ Kolta Ferenc: Janus Pannonius-kultusz Pécssett a XX. században = JPT 1975. 558. p.

¹⁷ Huszti József: Janus Pannonius. Pécs, 1931.; A könyvről: V. Kovács Sándor: Az újkori Janus Pannonius-filológia (Ábel Jenőtől Huszti Józsefig) = JPT 1975. 563–585. p.

¹⁸ Jankovits László: *Accessus ad Janum*. A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében. Budapest, 2002.

¹⁹ Kolta Ferenc... i.m. 1975.; Tüskés Tibor: A Janus Pannonius könyvészet = Jelenkor, 1972. 4. 381–384. p.

bízták meg Surányi Miklóst, aki a felkérésnek eleget is tett. Az *Attikai éjszakák Janus Pannonius udvarában* című szöveg – amelyet Lovász Pál közölt, megemlékezően az ünnepel kapcsolatos tervekről – egy látványos színpadi produkció vázlatja. Részletes kidolgozása Németh Antal és Trócsányi Zoltán feladata lett volna. Surányi a barokk teátrumok hangulatát idéző keretes játékot képzelte el. A nyitó jelenetben Janus Pannonius győztes hadvezérként tér haza a délvidékről, s ebből az alkalomból színpompás rendezvényre kerül sor, amit az író teátrális vitaszínjátékként, certamenként képzelte el. A diadalt aratott magyarok katonás lovasbemutatója, harcias fegyvertánca Mars istennek hódol, ezt a pécsi püspöki udvarban vendégeskedő olaszok Minerva ihlette, lágyabb zenéje, érzékibb dalai követik, majd a foglyul ejtett törökök fellépése következik janicsár-muzsika kíséretében. A zene-táncos vetélkedő után az ítélethirdetés következik: Janus mint püspök nem Mars és nem is Minerva, hanem a Kereszt diadalát hirdeti ki. „A zene mind halkabb lesz, az utolsó jelenet alatt kívül, majd a templomban is elhallgat. Most a harangok búgnak. Végül csak halk síphang, madárszó hallatszik. Hajnali hangulat dereng.” A scenárium szövegéből (csak erre hagyatkozhatunk, minthogy az előadásra nem került sor) kitűnik, hogy az író a felidézett kort kulturák találkozásának, illetve harcának terepeként értelmezte, s ennek megfelelően Janust – a kétarcú római istenre utaló nevének megfelelően – kettős szerepben, katonaként és papként léptette fel.²⁰ A scenárium műfaji jellegéből adódóan azonban nem élő alak, inkább csak színpadi maszk. Surányi életműve arról tanúskodik, hogy őt elsősorban a reneszánsz kor sokszínűsége foglalkoztatta, s főként Mátyás figurája, sorsa ihlette, s ebben az élményben a humanista költő alakja csak epizodikus szerepet töltött be. Annál is inkább, mert a király Surányi által vizionált végzete, tragikuma Beatricével kötött házassága idején, uralkodásának későbbi, Janus halála utáni szakaszában bontakozott ki. Ezért *A nápolyi asszony* című regényben csupán a szereplők emlékeiben bukkan fel néhányszor a költő távoli alakja,²¹ *A halhatatlan ember* című dráma témaválasztása pedig annyira sajátos (a haldokló Mátyás bécsi udvarában játszódik), hogy Janus arcéle még az emlékek horizontján sem tűnhet fel. Annak ellenére, hogy a színmű főhőse a költő egykori barátja, Galeotto Marzio, akit azonban az író nem literátorként, hanem az okkult tudományok képviselőjeként, megszállott mágusként ábrázol, aki érzéki mámorában eltékozolja a halált legyőző csodaelixírt.

A költő halálának félezredes évfordulója kapcsán kiírt irodalmi pályázat anyagából három dráma részletét közölte a Jelenkor 1972-es évfolyamának 4., jubileumi száma. Ebből kitűnik, hogy a korrajz igénye mindhárom szerzőt – Gyárfás Endrét, Lippenszky Istvánt és Pákolitz Istvánt – epikus természetű dialógusszövegre készítette, s a királlyal való konfliktust helyezték előtérbe. Ez megfelel a történelmi tényeknek, ám megköti a drámaírói fantáziát.²² Dramaturgiai szempontból a legsűrítettebb

²⁰ Lovász Pál: „Attikai éjszakák Janus Pannonius udvarában” Elmaradt jubileumi ünnepségek Janus Pannonius születésének 500. évfordulóján = Jelenkor, 1972. 4. 366–368. p.

²¹ Surányi Miklós: *A nápolyi asszony* I–II. Budapest, 1936. A hivatkozott helyek: I. 26. p.; II. 136. p.

²² Gyárfás Endre: *Pannonius (Dráma-részlet)* = Jelenkor 1972. 4. 330–333. p.; Lippenszky István: *Villámok (Dráma-részlet)* = Jelenkor 1972. 4. 334–339. p.

Janus
 O salutus in Christo filius Johannis de Chesmicze pro
 lito entis Cracovie Civitatis digne et nobili vno. Pello
 Hanc et dilectis in Christo filibus nobilibus mulieribus Bar
 bara videlicet quidam Pauli etiam de Chesmicze videlicet matris
 nomen Henrici eiusdem Johannis Cony Galt in. Donatus
 nec fortunas psonarum et nobis vno in his psonis que
 ad amara utraque saluti redere valeant quibus nunc deo
 possunt favorabiliter animamus hunc apud nos vno deum
 pphranonit) tulman. ut pcedere psona Paularem
 ut regularem. in uny possit aliquid conficere in Con
 fessionalis et ponal in vna de psonis et de psona in
 nobis arduis nunc ad psonam Pauli Galt apud Sancti
 impetium anno in Anno. Anno tunc Junij. ponsifrang
 Anno Quarto. ponsifrang

Janus
 O salutus in Christo filius Galeati agnatis Cuius Mar
 tiner Galt in Conreze ditionis affatus in Altore
 Xpianitatis in forma sub dat tunc apud Sancti impetium
 Anno in Anno. Anno tunc Junij. ponsifrang
 Anno. Anno Quarto. ponsifrang

O de Luca.
 O de Luca.

A vatikáni regesztakönyv megőrizte Janus hivatalos útlevelének szövegét,
 benne a Johannes de Chesmicze név olvasható
 (Archivio Segreto Vaticano, Reg. Vat. 462, ff., 253–254.)

szöveg kétségkívül Pákolitz egyfelvonásosa, a *Mandulavirág*.²³ 1472 márciusában játszódik Medvevárbán, Janus halála napján. Csupán a dialógusok idézik fel a múltbeli eseményeket. A szereplők – a levert lázadás részesei – különböző helyzetükből adódóan másként és másként szemlélik múltbeli magatartásukat, s eltérő indoklással igyekeznek alkalmazkodni a megváltozott helyzethez. „Azt kell elfogadni, ami van. És ahogy van. Ha nem is nagyon szívesen” – mondja egyikük. Magyar Balázs (a költő által megénekelte „táborozó Balázs”) viszont, Mátyás híveként, a rebellis püspök elfogása céljából érkezett. Egyedül a társaság hölgytagja, Ágnes, Borbála asszony egykori növendéke emelkedik túl a politika horizontján: „A költészet: költészet, a politika: politika. Tegyük mindkettőt a maga helyére” – mondja, s mivel éppen e kettő összekeveréséből származtak a bajok, a gondolat nem közhelyként hangzik, hanem inkább Kisfaludy Remetéjének idézéseként.²⁴ A szituációból adódóan a beteg Janus is részt vesz a politizáló diskurzusban, ám a szerző finom megoldással érzékelteti a két szféra minőségi különbségét: a főhős szövegébe időmértékes metrumok formaváltozatai szövődnek, miáltal szólama elkülönül a többiekétől. Többféle értelemben is másféle világban él, mint azok.

²³ Pákolitz István: *Mandulavirág*. A szerző hasonló című kötetében. Pécs, 1989. 17–40. p.

²⁴ Pákolitz... i.m. 1989. 22–23. p.

Janus utóéletén végigpillantva azt tapasztaltuk, hogy minden kor a maga szemüvegén keresztül szemlélte a költőnek olykor a múlt kódébe vesző, máskor világosabban kirajzolódó alakját. Így a költő mindig sajátos fénytörésben mutatkozott meg. Ez a körülmény néha elősegítette, néha gátolta a látás megbízhatóságát. Néhány kérdés, legalábbis jelen tudásunk szerint, azért látszik megválaszolhatatlannak, vagy nehezen eldönthetőnek, mert feltevésük egy későbbi kornak a korábbi korétól eltérő igényeiből fakadt. Ilyen a költő eredeti nevének, származásának és hiteles arcképének – kultuszától, úgy látszik, elválaszthatatlan – problematikája. Befejezésül ezekről szólunk röviden.

Mivel a 15. században még nem alakult ki általánosan gyakorolt és hivatalosnak tekinthető névadás, Janusszal kapcsolatosan is különböző névalakok kerülnek elő a szakirodalomban. A Csezmiczei vagy Cesinge (Kesince, Kesincei) megjelölés keresztnéve mellett alkalmasint a szülőhelyével, a Dráva torkolatvidékével kapcsolatos. Jelen tudásunk szerint a Csezmiczei János névváltozat mellett szól több érv. A Johannes Quinque-ecclesiensis forma viszont egyházi méltóságát jelöli. A Janus név lehet a hangzásában hasonló magyar János megfelelője, de utalhat a kezdetek és újrakezdések antik istenére, ez esetben üzenetértéke van. Csapodi szerint a Sevillai-kódexbe Janus Pannonius Vitesius formában írta bele a nevét, szerinte minden bizonnyal saját kezűleg, amiből arra lehetne következtetni, hogy anyai nagybátyjától, Vitéz Jánostól kapta a nevét (a címerük is azonos), ha viszont az apjától, akkor a szülei esetleg unokatestvérek lehettek.²⁵

A források hol szlávnak, hol magyarnak mondják, de a „magyar” jelenthet magyarországit is, s ilyen értelemben nevezi pannóniainak magát, sőt, egyik epigrammájában, hunnak. Pannónia földrajzi, politikai és kulturális fogalom, csak kevéssé etnikai jellegű. Büszke patrióta, de – mint *Pannónia dicsérete* című epigrammájából kitűnik – pannóniainak lenni számára morális feladatot jelent: küldetést. Lehet, hogy szülei nem voltak azonos nemzetiségűek, ami bonyolíthatná a helyzet megítélését, számára azonban, ha így volt, ez alkalmasint nem jelentett problémát. Otthon mindkét nyelvet, a magyart és a horvátot is használhatták. Ennél fontosabb körülmény, hogy családja révén nemesi ranggal bírt, ami azt is jelenti, hogy jogi értelemben és a kor felfogása szerint magyar volt.²⁶

A költőnek minden kritikát kiállóan hiteles arcképe nem maradt ránk. Andrea Mantegna 1458-ban készült kettős portréja, amely Janust Galeotto Marzio társaságában ábrázolta, elveszett. Csak Janus leírásából ismerjük.²⁷ Egy másik Mantegna kép, a Szent Kristótot ábrázoló többalakos festmény egyik figurája, egy elmélázó ifjú

²⁵ Janus Pannonius nevének kérdéséről: Tóth István: Janus Pannonius genealógiája = JPT 1975. 65–76. p. (A szerző nem azonos a 3. jegyzetben említettel!) Josef Hamm: Magyarország az észak-italiai köztudatban Janus Pannonius korában (Adalékok Janus Pannonius nevének megfejtéséhez) = JPT 1975. 301–312. p.; Ritoókné Szalay Ágnes: Csezmiczétől Pannóniáig. Janus Pannonius első látogatása Rómában = Janus Pannonius és a humanista... i.m. 1998. 7–12. p.

²⁶ Származásáról: Huszti... i.m. 1931.; Dávid András: Janus Pannonius a délszlávoknál = JPT 1975. 509–516.; Ritoókné Szalay Ágnes: III. János pécsi püspök, azaz Janus Pannonius családjáról = R. Sz. Á.: „Nympha super ripam Danubii” Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Budapest, 2002. 23–30. p.

²⁷ Laus Andreae Mantegnae pictoris patavini. Mantegna András páduai festő dicsérete, Berczeli A. Károly fordításában.

*A méléző ifjú Andrea Mantegna „Szent Kristóf mártiriuma” c. falképén.
Janus a kép bal szélén látható*

nagy, sötét szemekkel, amely újabban előtérbe került, csak valószínűsíthetően ábrázolja őt Mantegna. Abban az esetben lenne így, ha csakugyan vele azonos az a hóbotos magyar püspök, aki a kép modellje volt, s aki Giorgio Vasari szerint „egész nap Rómában kószált, és azután éjszaka az istállóba húzódott vissza aludni, mint a barmok.” (Ami azonban egy olasz számára botrányos, nem az egy lószertető magyarnak, pláne akkor, ha a szállodai szobák nem éppen makulátlan tisztaságúak.)²⁸ A bécsi Plautus-kódex címlapjának egyik arcképét is kapcsolatba hozták vele. Felirata szerint („Joh. Cesinge Eps. V. Basilic.”, azaz Johannes Cesinge Episcopus Quinque Basilicae) őt ábrázolja továbbá a pécsi püspöki könyvtár egyik ezüst plakkettje. A székesegyházi kőtárban is található egy fiatal, szinte gyerekarcú ifjút ábrázoló püspökfej, amely Petrovich Ede feltételezése szerint esetleg kapcsolatba hozható vele.²⁹ Bizonyosat azonban nem állíthatunk. De ránk maradtak a szövegek. Ezekben kell keresnünk az igazi Janust. A magunk Janusát.

²⁸ E kép és Janus feltételezett viszonyáról: Balogh Jolán: Janus Pannonius képmásai = JPT 1975. 83–92. p., ő idézi Vasarit: 85. p.

²⁹ A Janus-ikonográfiáról lásd: Petrovich... i.m. 1975. 169–170. p.

*Janus arcképe, XVIII. század,
Ernst-gyűjtemény*

*Fiatal püspök feje, XV. század,
Pécs, Székesegyházi Kőtár*

TÜSKÉS TIBOR

ANGYAL ENDRE

Angyal Bandi... Jó név, beszédes név, betyár-név. Olyan, mint a Bene Vendel vagy a Sobri Jóska. Sorsa is, élete is „betyáros” volt: magányos, családtalan, kudarcos, itt-ott homályos. Kevés életrajzi adatot tudunk róla, azt is jobbára a lexikonból. Önmagáról keveset beszélt. Azok is, akik ismerték, anekdotákat, legendákat, nem élettényeket ismernek vele kapcsolatban.

1915-ben született a magyar-szlovák-német kultúrájú városban, Pozsonyban. Nagykanizsán volt kisdíák. 1932 tavaszán, tizenhétéves korában járt először Pécsen. „Sosem felejttem el ezt a napot: a négytornyú Dóm és a Mecsek látványát, a város panorámáját” – emlékezett vissza 1964-ben. „Utána többször megismételtem ezt a látogatást, néha már több napra is, és egyre erősödött bennem a vágy: itt leélni egy életet!” Érettségi után Budapesten, Münchenben, Firenzében tanult. A budapesti tudományegyetemen a magántanárként előadó Kerényi Károlynak és Koszó Jánosnak a tanítványa, akik a pécsi egyetemen is előadnak. „Az idejét Budapest és Pécs között megosztó Kerényi a Múzeum körüli tanterembe is Pannónia antik-humanista levegőjét hozta, s híres péntek-esti órái, amelyre az ifjú Devecseri Gábor és Karinthy Ferenc is szorgalmasan jártak, afféle mediterrán-európai szümpoziont jelentettek.” Kerényi Károly és Koszó János révén kerül kapcsolatba a pécsi egyetemen általuk indított folyóirattal, a *Műhely*el. „Én is csakhamar beálltam a munkatársi gárdába. A *Műhely* ugyan tudományos orgánus volt, de közel állt az irodalmi élethez, szemmel tartotta a kor problémáit... iskola volt ez, felkészülés a tudósi és kritikus pályára, »műhely« a szó valódi értelmében.” Szívesen lett volna oktató a pécsi egyetem bölcsészeti karán, ám a kart 1940-ben előbb Szegedre, majd Kolozsvárra telepítették.

A Janus Pannonius Irodalmi Társaság folyóirata, a *Sorsunk* Várkonyi Nándor szerkesztésében 1941-ben indul. „El nem múló érdeme Várkonyi Nándornak – írja Angyal Endre – hogy ilyen csapás (ti. az egyetem elhelyezése) után is talpra tudta állítani Pécs irodalmi és szellemi életét, sőt a *Sorsunk* megindításával új krisztályosodási folyamat központjává tenni. Várkonyi nem ment sem Szegedre, sem Kolozsvárra, maradt Pécsen, és vállalta azt, amit vállalnia kellett.” Angyal Endre a *Sorsunk* megszületése után már a második évben, 1942-ben a folyóirat munkatársa. „A Várkonyi-szerkesztette *Sorsunk* jóvoltából 1940 után egyre sűrűbbé váltak pécsi látogatásaim. A *Sorsunk* programját teljesen magaménak éreztem, s ha gyakorlatilag még Budapesten is laktam, már »pécsi írónak« tartottam magam.” Aztán eltelik egy év, és Angyal Endre Pécsre jön, a Széchenyi Gimnáziumban lesz tanár. „A *Sorsunk* kedvéért vállaltam 1943-ban a pécsi középiskolai tanárságot is. Szerettem az iskolát, szerettem diákjaimat, s boldog voltam, hogy végre Pécsen élhetek.”

A folyóirat belső munkatársa. 1942 és 1948 között a *Sorsunk* repertóriumában mintegy harminc tétellel szerepel. Ír tanulmányt, kritikát (jeles kortárs szerzők, Márai Sándor, Hamvas Béla, Németh László könyveiről), ismertetéseket. Kiteljese-

dik érdeklődése a barokk művészet és a délszláv népek irodalma és kultúrája iránt. *Dunántúli ünnepek és a barokk színházi kultúra* című tanulmányát a Sorsunk folyóirat 2002-ben megjelent antológiájába is bevettem, mintegy jelezve ezzel, hogy Angyal Endre kutatási eredményei ma sem avultak el.

Pécsett a művészeti élet aktív résztvevője, kapcsolatba kerül a városban élő és idelátogató írókkal, képzőművészekkel. Amikor megalakul a Batsányi Társaság, elnöknek választják. „Akármilyen nehéz is volt 1943, 1944 és 1945, nem lehet vitatni, hogy a város szellemi kultúrája és művészeti élete forrt, alakult, pezsgett [...] Már nyakunkon volt a német megszállás, amikor – talán 1944 májusában – Martyn Ferencet kerestem föl kis, szőlőhegyi műterem-lakásán. Akkor találkoztam először a nonfiguratív festéssel. De nemcsak a korszerű művészethez, hanem a korszerű irodalomhoz is közel hozott Pécs [...] nem egy jeles író fordult meg Pécssett, s a hosszú beszélgetések Erdélyi Józseffel, Veres Péterrel, Kodolányi Jánossal, Féja Gézával, Illyés Gyulával, Berda Józseffel, Déry Tiborral, Kassák Lajossal, Hamvas Bélával egy-egy gyönyörű színfolt a pécsi emlékek gazdag palettáján. Várkonyi Nándor könyvtárosi szobája akadémiát, egyetemot pótol, a Korzó kávéház írói törzsasztala pedig ugyancsak mennyi termékenyítő beszélgetés, gazdag ösztönzés színhelye volt! Örültünk, ha nagy vendégeink érkeztek, de mi sem voltunk szellemi szegények.”

A város – az irodalom és a képzőművészet mellett – egy másik ajándékot is adott neki. „Elmondhatom: Pécssett kerültem szorosabb kapcsolatba a délszláv, elsősorban a horvát kultúrával, itt tanultam meg a szerb-horvát nyelvet, itt olvastam nagy gyönyörűséggel a horvát barokk mesterművet, Ivan Gundulic eposzát, itt ismertem meg személyesen 1947 tavaszán a Mestert, az embernek is, írónak is egyaránt nagy Miroslav Krle át.”

Ez az az idő, pontosan 1948 nyara, amikor Angyal Endrével személyesen találkoztam. Én a nagykanizsai piarista gimnázium érettségizett diákjaként és a 74. számú Törekvés Cserkészcsapat tagjaként – a cserkészlet feloszlata előtti utolsó nyári táborban – két hetet töltöttem Balatongyörök mellett, a Szentmihály-domb tövében. Angyal Endre pedig a táborparancsnok és volt tanárunk ismerőseként lakott ugyancsak a táborban.

Angyal Endre 1950 óta Debrecenben él, a Kossuth Lajos Tudományegyetem munkatársa. A tiszántúli városból is rendszeres kapcsolatot tart a pécsi irodalmi folyóiratokkal. Írásai jelennek meg az „első” és a „második” *Dunántúln*ban, majd az 1958-ban induló *Jelenkor* is rendszeresen írásokat küld. A folyóirat ausztriai útibeszámolóját, könyvkritikáit, a délszláv népek irodalmával foglalkozó tanulmányait publikálja. 1964-ben elküldte azt a vallomását, amelyben Pécshez fűződő kapcsolatairól írt, és amelyből még alább részletet közlünk.

1966-ban Debrecenből Pécsre költözik. Az MTA Dunántúli Tudományos Intézetének munkatársa. Magánya, romló egészsége ellenére bekapcsolódik a város kulturális életébe, részt vesz a filmszemlék vitáiban, tanulmányainak, kritikáinak helyt ad a *Jelenkor*, az intézet munkatervében szereplő vagy a budapesti Irodalomtudományi Intézettől kapott fontos tudományos feladatot teljesít.

1976-ban hunyt el Pécssett.

Folyóirat-kritikáinak, cikkeinek, kisebb tanulmányainak száma több száz tételre rúg. Se szeri, se száma a kortárs magyar irodalommal, a szomszédos szláv népek íróival foglalkozó írásainak. A szakmai lapokban megjelenő tanulmányairól többnyire különlenyomatok készültek. Ezek száma is magas. Rendszeresen szerepelt előadással nemzetközi tudományos konferenciákon. Több önálló könyve megjelent. Ezek: *Theatrum mundi*. 1938.; *Udvari kultúra, udvari költészet*. 1944.; *Barock in Ungarn*. 1948.; *A reneszánsz és a barokk művészet Kelet-Európában*. 1961.; *Die slawische Barockwelt*. 1961.

Tudományos módszere a szellemtörténetnek nevezett irányzathoz kapcsolódik, ezért életében munkásságát elhallgatták, nem becsülték, értéke szerint nem méltatták. Holott Angyal Endrének a közép- és kelet-európai szláv és magyar barokk irodalom és művelődés kutatásában elért eredményei nemzetközi jelentőségűek, és nevét az országhatáron túl ismertté és megbecsültté tették. Itt az ideje, hogy pályáját, kutatói tevékenységét alaposan földolgozzák és mérlegre tegyék.

A hetvenes évek elején Pécssett már nehéz körülmények között élt, nehezen dolgozott. De esze beretvaként vágott, emlékezete, anyagismerete, szerkesztő képessége kitűnően működött. Egy alkalommal arra kapott megbízást, hogy Petar Dobrovicról, a festőművészről és a rövid életű Pécs-Bajai Köztársaság elnökéről írjon tanulmányt. A könyv terjedelmű, de csak stencilezett formában publikált dolgozat elkészült. De hogyan? Munkatársai hivatali szobájába zárták, és csak akkor nyitották ki az iroda ajtaját, és adtak be neki élelmet és italokat, ha az ajtó hasadékan alul a készülő tanulmányból egy-egy gépelt papírlapot kicsúsztatott.

Ez persze, lehet, legenda. Ámde hiteles dokumentumokkal bizonyítható a következő történet: hagyatékának sorsa. Angyal Endre öröklő rokonok és hozzátartozók nélkül hunyt el. Ugyanakkor rendkívül gazdag könyvtár, az európai – főként szláv – barokk művészettel foglalkozó roppant értékes könyvállomány maradt utána. A természetes az lett volna, és a kutatás érdekeit is az szolgálta volna, ha ezt a hagyatékot Pécssett és maga egészében őrzik meg. Ehelyett mi történt? A könyveket egy ideig a városi tanács tárolta. Majd a hagyatéki tárgyalás után Angyal Endre utolsó munkahelyének, a Dunántúli Tudományos Intézetnek akkori igazgatója a könyvállományt különféle budapesti tudományos intézményeknek ajánlotta föl. Ettől kezdve a könyvek, a különlenyomatok, kéziratok, levelek sorsa követhetetlen. Röviden: az értékes hagyaték szétszóródott, jórészt eltűnt.

Angyal Endre műveiről a Baranya Megyei Könyvtár Helytörténeti Osztályán és a Dunántúli Tudományos Intézetben válogatott – nem teljes – bibliográfia készült.

ANGYAL ENDRE

Vallomás

Részlet

Nemcsak Pécs városának köszönhettem sokat, hanem a megyének is. Jártam és élményeket gyűjtöttem az Ormánságban, Harkányban, Siklóson, szívesen kóboroltam a Nyugati- s még szívesebben a Keleti-Mecsek lenyűgöző szépségű tájain. És micsoda ösztönzést jelentett az az 1946 augusztusában tett teherautós körutazás, amelyet Kanyar József, a Parasztpárt akkori megyei titkára – maga is literátor – szervezett, s amelynek során Pécsváradot, Mecseknádasdot és Püspökszenterzsébetet látogattuk meg! Erdei Ferenc és Várkonyi Nándor is velük voltak, s egy nap három etnikum, a magyar, a horvát és a német vidékére jutottunk el. A nádasdi öregtemplom mellett a temetőben német parasztok sírkövei, gótbetűs feliratokkal, a késő barokk mulandóság költészetének stílusában megfogalmazott sírversekkel. Szenterzsébeten csinos magyar lányok és menyecskék balkáni ízű körtáncot jártak a rét fűvén, este pedig egy falusi ház udvarán délszláv parasztfiúk és lányok éneklék csodálatos horvát népdalaikat, amelyekből a tenger, a csillagok és a virágok hangulata árad.

Igen, ezt jelentette Pécs, ezt Baranya a tollforgató ember számára: népekkel, kultúrákkal való találkozást. [...]

Magyar népi problémák, balkáni perspektívák, ugyanakkor európai igény, európai távlatok. ezt adta nekem Pécs. [...] nem felejttem el ezeket az ösztönzéseket, nem felejttem el itteni író- és tudó-barátaimat, s nem felejttem el a városnak és környékének varázslatos képét!

(Jelenkor, 1964. 2. sz. 129–130. p.)

EMLÉKTÁBLA-AVATÓ

*Elhangzott 2007. június 5-én Lovász Pál utolsó pécsi lakóházán,
a Búza tér 8. sz. ház falán elhelyezett emléktábla avatásán.*

Lovász Pál olyan költői egyéniség volt, aki ha halvány, szerény fényvel is világított a költészet egén – különös fényt sugárzott. Nem költészete, hanem pusztán létezése volt a különös a Vajdaságban. Egyedüli, magányos meteoritja az induló jugoszláviai magyar irodalomnak abban az időben, amikor erről még aligha beszélhettünk. Nem tartozott a magyarországiakhoz sem már, s a vajdaságiakhoz sem még, hiszen az előbbibe nem verekedhette fel magát, mint Kosztolányi Dezső, az utóbbiba pedig annál az egyszerű oknál fogva, hogy mire kiformalódott költői egyénisége, elhagyta ezt a vidéket. Így maradt egy különös, magányos bolygó, aki vándorolt ugyan, mégis a szülőföld tejéből táplálkozott még akkor is, amikor a „szépanya” földjén telepedett meg.

Indulása, költővé formálódása kétségtelenül a vajdasági égbolt terméke, ezért jogosan is mondhatjuk a miénknek. *Tiszamentén* c. verseskötete ugartörő kötet volt: Bori Imre szerint az első magyar nyelvű verseskötet a régi Jugoszláviában. Központi irodalmi folyóirat nem lévén, különféle lapokban jelentek meg zsengei, első versei. Az óbecsei *Tiszavidék*, az eszéki *Magyar Újság*, a Temesvári *Újság*, a kolozsvári *Pásztor-tűz* s egyéb lapok közölték verseit, melyekben a couleur locale finom árnyalata érvényesült. Már Szenteleky Kornél előtt egyengette a neves irodalmár által kijelölt utat: neme szívvilágában a bácskai emberek, az egyszerű emberek iránti szeretet lapult, az idilli táj képeit festette „opálfényű miniatúrjeiben”. Szerette ezt a tájat, a szülőföldet, mintha Szenteleky sorait tűzte volna ars poeticájává: „Nincs egyebünk, csak ez a föld. Szeressük, mert a miénk.” S Lovász Pál szerette a Tisza mentét Földváron, Óbecsén, Temesvárott, Pesten és Pécsen is, örökké. S ez a szeretete, ez a vissza-visszatérő, nagyrészt reminiscenciákból ötvözött versei jogán mondhatjuk őt a miénknek, és sorolhatjuk a jugoszláviai, illetve vajdasági magyar költők közé még akkor is, ha később – mint azt Bori Imre megállapítja: „Lovász Pál irodalmunk alakulásából kimaradt.”

Lovász Pál 1896. május 28-án született Bácsföldváron. Édesapja, a falu jegyzője, *honestas publica* személy volt. A közéletben élvezett tisztességet egyaránt megkapta mindkét ajkú lakosságtól. A falu fele magyar, fele szerb nemzetiségű családokból állt. A harmincöt éves Lovász Istvánnak (1861. Bácsföldvár) ő már a hatodik gyermeke. A községi jegyző és királyi anyakönyvvezető címet viselő apa jelentette be a család új tagját, s az anyakönyvvezető-helyettes jegyezte be Pál Zoltán néven.

A szülői házban továbbra is a csendes, békés falusi élet légköre uralkodott. A Bogojevórol származott édesanyja, született Deák Etelka, szeretettel gondozta, nevelte a család legfiatalabb tagját is. A édesapja jóságával, nyugodt apai szeretettel, az édesanya kissé ideges, lobbanékony természetével. A legtöbb szeretetet talán tizenegy éves nővérétől, Iréntől kapta, aki anyáskodva babusgatta kisöccsét.

Az 1902-es esztendő jelentős eseményt hoz a költő életébe. Ez év július 26-án Irén házasságra lép dr. Matolay Zoltán megyei árvaszéki úlnokkal, s Temesvárra költözik. A kis Palkót szeptemberben beiratják az általános népiskola első osztályába. A nővérehez ragaszkodó fiú bizonyos mértékben árvának érzi magát, nehezen barátkozik az új környezettel, az iskolával, tanuló társaival. Kitűnő tanuló, de szervezete gyenge, gyakran betegeskedik. A szülők teljesítik minden kívánságát. Nem elkényeztetett, úri ficsúrokat

nevelt Lovász jegyző a gyerekeiből, hanem munkát becsülő, embert tisztelő, humánus erkölcsű embereket. Olyan családi légkörben élte, mely elűtött a falusi családokétól: művelt szülők, egészséges lakás. A jegyzőlak fogadójában bőrrel bevont bútor, a sarokban kis fegyvertár: puskák, fokokok, medveölő-kés. Olyan hangulatot varázsolt, mely a falusi életben egyedülálló. A következetesség, a pedagógia állandó jelenléte, az emberi megbecsülés példája mindig eszményképül állhatott a fiatal Lovász Pál előtt. Tudta, de senki sem érezte felsőbb osztályhoz való tartozását.

Nyáron a Nagy utca hársfái alatt játszott a kisdíák. Háromkerekű kerékpárját megcsodálta a falu gyermeklakossága. A Nagy utca a gazdagok, a módosabbak utcája, s főleg szerb ajkú szomszédok lakják. A szerb tyilimekkel is díszített fogadószobában fel-felcsendült a szerb népdal is Irén zongorakísérlésében. Az udvarban berendezett teniszgrund vizsont óbecsei vendégeket is kicsalt Földvárra.

A falu jegyzőjének fia lassan megismerkedik osztálytársaival, az utca gyerekeivel. S együtt játszik a Pernyábor és a Gyepsor csemetéivel az óraközi szünetekben, megsztja selyempapírosba csomagolt uzsonnáját azokkal, akiknek odahaza még újságpapírba sem csomagoltak. Kis háromkerekű kerékpárjáról is leszállt, odaadta a kereksemmű kislányoknak egy-két fordulóra. Addig ő húzta meg a vizet, engedte tele korsójukat artézi vízzel. Estéknént együtt rúgták a port a Vojnoviæ és Sekuliæ gyerekekkel. A játék örömeben mindenkivel boldogan osztozott, s ez is a szülői példamutatás eredményének tudható be.

A negyedik osztályt már a falu másik felében járja, az izraelita iskolában, illetve a zsidó iskolában, ahogyan a faluban neveztek. Itt Kulinyi Mór oktatja már nemcsak magyar, hanem német nyelvre is. A számtan, szépírás és rajzolás még mindig jeles, de a testgyakorlás már kitűnő. A nyári vakációt Temesvárott, a Tisza mellett, vagy a falu alatt húzódó Ferenc-csatorna, azaz a Bara partján töltötte. Az utóbbin volt a Lovász család deszkából készült fürdőépülete, melybe keskeny deszkapallón lehetett bejutni. Itt tanult meg a kis Pali úszni, itt tanulta meg kezelni a horgászbotot.

A Lovász család kedvenc kirándulóhelye azonban a Holt-Tisza melléke volt. A Tisza menti szőlős és gyümölcsös is maradandó élmények színhelye. A Nagy út, mely magas nyárfákkal kígyózott keresztül az Alsó-Réten, a Buzogány út katángkórós gyalogösvényével, a kompház elmosódó betyárlegendáival – mind egy-egy szonettnek adja majd meg alaphangját. A kis házikót, amely Lovászék szőlejeknek közepén bújik meg a fenyők között romantikus verandájával, virágoskert szegélyezte. A szoba tulipános bútorral volt berendezve. A konyhában agancsokból készült fogas, színes fürdőruhával, halászati és vadászati felszerelésekkel.

A fiatal Lovász Pál gyakran Irén nővérénél vendégeszkedik. Előbb Óbecsén, majd Temesvárott jár gimnáziumba. Évekig Matolayéknál lakik, a szerető és gyermektelen nővérénél. Rengeteget olvas, irodalmi estekre, színházba jár. Fiatal, alig tizenöt éves. Az Erzsébetvárosban él, a Bethlen utca 1. sz. házban, melynek nagy erkélyéről bámulja a messzeséget. A város nem tudja elragadtatni, hiszen a falu élt a lelkében, a falut sirja vissza: a magányt, a csendet, a Tiszát.

Költői kibontakozása, indulása csendes volt, halk hangú, mint egész költészete. Nővére akadt rá első versére is a Temesvári Újságban, 1912. június 5-én, tehát pontosan 95 évvel ezelőtt. Szerény kis vers volt ez a *Fohász*. A tizenhat éves kamasz fiú verse, aki azt kéri Istentől, hogy juttassa el egy csendes, félreeső helyre. „Repkényes, kicsi kunyhóba” vágyik, csörgedező patak „hús habjába”, a holdvilágos éjben „falombok suhogjanak”.

Ott is akar meghalni. Egyedül. A halál gondolata ihlette tehát első versét: „Elhagyatva, elfeledve kell itt majd meghalnom. De legalább nem lesz senki, Akinek ez fájjon.”

A család meghökkent: nem tudták, hogy a beteges Pali verseket fabrikál – s ilyen sikerrel, hiszen az újság első oldalán jelent meg. Azután az is kitudódott, hogy a vers még otthon, Földváron született. A tüdőbeteg fiú kertjükben üdögélt, ahová behallatszott az utca nebulóinak lármája. Belefúrta tekintetét az embermagasságú agavé kékszöld leveleibe. Térdén papíros, kezében írón. Ekkor kerítette hatalmába a halál gondolata, a menekülni vágyás.

Július 13-án már újabb nyolc versszakból álló költemény lát napvilágot a Temesvári Újságban. A temesvári irodalmi esteken megismerkedik nevesebb költőkkel, tőlük is elismeréseket kap, s ez fokozza költői kifejezés-vágyát, az ihlet gyakoribb jelentkezését. Spontán versek ezek, nem a tiszta élmény és érzés szülöttei. Így vall ő maga is e zsengeiről: „Első verseimet általában csodának tekintetem, nem tudtam, hogyan jönnek létre. Megrohant az érzelem és megszületett a vers.” Ezek a fiatalkori zsengek, a pubertás-kori alkotások ha a romantika utóízével is telítettek, csak annyiban jelentősek Lovász költészetében, hogy útnak indítoták a költészethez vezető ösvényen.

Az utat azonban lassan rőtta le: majd tíz évre lesz szüksége, hogy megtalálja az egyéni hangot, felfedje a témakört, melyben később oly otthonosan mozog. Betegsége miatt nem fejezheti be tanulmányait, magánvizsgákat tesz. Egy év alatt két osztályvizsgával is megbirkózik, és a sikeres érettségi után Nagyváradon a jogi akadémián hallgatja az előadásokat. Közben irogat. Temesvárott az irodalmi-művészi estek rendszeresek voltak, ahol megjelentek a város költői, írói, művészei, közéleti munkásai. A fiatal Lovászt sógora, Matolay Zoltán viszi magával ezekre az estekre, hiszen maga Matolay is foglalkozott irodalommal: tanulmányokat ír, előadásokat tart, spanyol, román és szerb nyelvről fordít. Tagja lesz az Arany János Irodalmi Társaságnak, s gyakran szerepel összejöveteleiken. E tájt keletkezett verseiben már jelentkezik az erős tájhihetettség, a valóságos levegő, mely később verseinek, finom árnyalatú lírájának az alapját képezi.

Az első világháború kitoréése megrendíti. Az emberekbe vetett hite rendül meg benne, s az otthon, a családi kör élménye még jobban elmélyül. Etikai és irodalmi állásfoglalását ez az esemény húzza meg véglegesen, bár költészetéből ezt aligha tudjuk kiérezni. Később a Szegedi Tudományegyetemen hallgat jogot, ahol megszerzi a doktori oklevelet is. Világszemlélete fokozatosan változik, verselése finomul. 1920-tól ismét Temesvárott él. „Az akkori türelmetlen légkörben akadtak néhányan, akik igyekeztek hallgatókat találni a fulladozó magyar líra hangjának.” 1921. május 19-én a Tisza Kaszinó nagytermében jön össze a művészek és művészbárátok társasága. A költők közül fellépett Szabolcska Mihály, Draskóczy Ilma, Endre Károly és Lovász Pál is. Szabolcskával Bardócz Árpád ismerteti meg a fiatal költőt. Újabb buzdító elismeréseket kap az első nyilvános szereplése után. A *Tisza visszavár c.* költeményével már eljutott a lovászi líráig, megtalálta a számára legmegfelelőbb tartalmi és formai kifejezés lehetőségét.

Szerelmi lírája is kezd kibontakozni. Bár ezeknek a verseknek nincs jelentősebb szerepük Lovász Pál költészetében, érdekes megfigyelni ugyanazt a vonalat, mint tájfestő lírájában: a szerelemről is mérsékelt hangon szól.

E korszak legtermékenyebb éve 1921, amikor Temesvárott és Óbecsén él. Szülei ugyanis 1918 után Óbecsére költöznek. Földvára már csak az emlékek vonzzák. De a kifejlődés éve is ez, a ráébredés, a magáratalálás esztendeje. Óbecsére talán egy hasonló irodalmi társaság megalakításának sugallatát is magával viszi, mint amilyenek Temesvárott volt tagja, talán még nagyobbat is tervezett. Olyant, mint a pécsi Janus Pannonius Társaság? Mindenesetre ott szunnyadt a láng, melyet majd csak Szenteleky valószínűleg meg Szivácon. Talán *Hazafelé* c. szonettjében is ezt érezhetjük, mely az indulás lázának közvetlen szüleménye...

A *Tiszamentés* c. kötetének megjelenésével szinte ünnepelte a jugoszláv és román irodalmi közvélemény. Olyan értékelések is elhangzottak akkor, melyre a 20. század költője büszke lehetett. Ha az átlagos polgárizlés színvonalán is mozogtak ezek a versek, varázsuk, formai tökéletességük, tiszta magyar nyelvezetük olyan erővel hatottak a kortárs íróira, olvasóira, hogy majd minden jugoszláviai és romániai magyar nyelvű lap megemlékezett a kötetről: dicsérték, magasztalták, mert „új csillag tűnt fel a magyar költészet egén...” A *Tiszamentés* akkor lát napvilágot a Tisza-parti városkában, Óbecsén, amikor a vajdasági irodalmi élet tetszhalott korszakát éli. A bizonytalanság, a várakozás korszaka ez.

A *Tiszamentés* magába foglalja Lovász Pál költészetének korai terméseit, de ugyanakkor alkotó munkájának lényegét is, hiszen az 1912–1922 között eltelt egy évtized olyan fejlődési szakasz, amely nem ismétlődik. Kár, mert különben nem maradt volna az irodalmi köztudat elfelejtett költője, akihez annyi remény fűződött a húszas évek elején, akinek első kötetéről maga Kosztolányi is így vélekedett: „A könyv írója finoman kezeli a magyar nyelv hangszerét, rezzenékeny lélek, s művész, ki jövőre tarthat számot. Nekem különösen megható, hogy az én szűkebb hazámban szólal meg a magyar vers. Jó hittel ezt mondhatom.”

Sajnos, Lovász Pál elhagyja a Vajdaságot. Verskötetének megjelenése után „enyhén” felszólították, hogy nincs szükség Óbecsén olyan emberre, aki magyar verseket firkál. Mert „...a korra is vissza kell néznünk, a jugoszláv királyság népelnyomó korszakára, amikor magyarul írni ezen a vidéken tüntetészámba ment, amikor a magyar író harcra, kompromisszumra, hallgatásra vagy elvagyódásra kényszerítették a lépten-nyomon megnyilvánuló diszkriminációs intézkedések, elbocsátások, letartóztatások, kiutasítások... S Lovász Pált is elérte végzete. A költészet mártíriaként távozik Óbecséről; szülőktől, barátoktól, ismerősöktől, az ihletet adó szülőföldtől.

Lovász Pál ismeretlenné válik Bácsföldváron és a Vajdaságban is. Majd csak 1966-ban bukkan fel szülőföldjén ismét a neve, de csak lélekben, költeményei által, és lesz mozgatója az általános iskolai önképzőkörnek, irodalmi szakkörnek. Az történt ugyanis, hogy az 1965-ben megjelent Magyar Irodalmi Lexikon II. kötetének 52. oldalán felfedezik Bácsföldvár szülőttét, s levelet írnak neki. Egy régi iskolaépület tantermében szeretnének létrehozni egy irodalmi múzeumot, ahová begyűjtenék a falu irodalmárainak írásait, könyveit, fényképeit. Ezt kéri Lovász Páltól is. A levélborítékra csak nevét írják, cím helyett felkéri a postát, hogy juttassa el a Janus Pannonius Társaság egykori főtákarának. S a pécsi posta teljesítette a jugoszláviai diákok kívánságát. A szülőföld üzenete megérkezett Pécsre, s Lovász Pál elküldi könyveit, néhány fényképet és kéziratot is.

Így kezdődött, illetve újult fel a kapcsolat a szülőfalu és a költő között, ami 1975-ben bekövetkezett haláláig tartott. Emlékét ma is őrzik, ápolják Bácsföldváron.

Lovász Pál egyik versének utolsó sorait idézem – befejezésül és köszönetként:

*A Jó, a Rossz egymásba zártan
köt bennem még, de várom a
fölkoldozást testvérben, társban,*

*hogy szívük tisztán küldje a
vigasztalás szavát utánam...
ember volt, fény, sár hú fia...*

S mi, földváriak, nagyon jól tudjuk, hogy a fény szemébe a Tisza-parton ivódott be, és a sár is földvári sár volt – életben, versben egyaránt.

Weissenbeck József

LOVÁSZ PÁL MOSOLYA

A művészet mosoly az emberi lét arcán – olvastam valahol, valamikor. Szép gondolat, bár nem tudom, hogy valóban így van-e. De az biztos, hogy ha felidézem magamban Lovász Pál arcát, hangját, megfontoltan mozgó, vékony törékeny alakját, akkor minden egyes alkalommal látni vélem a mosolyát is. És persze akkor is, ha valamilyen versét olvasom.

Sokféle mosoly van. Van mosoly, mely örömet, önbizalmat, megelégedettséget fejez ki. Egy másik arcon egy másik mosoly leereszkedő, megbocsátó, vagy éppen lekezelő. De a mosoly lehet lemondó is. Amikor azt mondja, hogy most már késő, most már nem érdekes... A mosoly lehet szomorú és lehet harsogóan vidám. Mint ahogy olyan mosoly is van, mely nem az arcizmok összerándulása révén valósul meg. Mosoly, melyet az egyéniség egésze sugároz. Amely a lélek mélyéről indul, és amely a másik ember lelkének megérintése által derít fényt az arcokra.

Lovász Pál mosolya ilyen volt. Nem láttam őt soha jókedvűnek abban az értelemben, ahogy ezt a fogalmat általában értelmezzük és megéljük. Nem volt soha önfeléd, rózsáskedvű, örömteli, felvillanyozott, gondtalan. Ezzel nem azt állítom, hogy mindig szomorú volt. Mert, aki tartósan szomorú, az többnyire csüggedt, kedvetlen, levett, sőt depressziós. És passzív. Olyan ember, akinek nem kellemes a társasága. Lovász Pállal nagyon jó volt együtt lenni!

Kosztolányi Dezső rezzenékeny léleknek nevezte, Tüskés Tibor halk, finom, érzékeny, tapintatos embernek. Harcos Ottó 1966-ban Lovász Pál addig megtett költő útját méltatva rendkívül szerény emberként írta le. Ez mind igaz. További jelzőkkel is illethetném, hisz a fentiekén túl és azokkal együtt szolid, visszahúzó, mértéktartó, már-már szemérmes ember is volt, de mindezen tulajdonságai mellett és ellenére én mégis mindenekelőtt arra emlékezem, hogy minden vele töltött óra és perc olyan hatással volt rám, mint amikor az akkumulátort felteszik a töltőre. Különös, jobbító és erőt adó kisugárzása volt.

Először 1961-ben találkoztam Lovász Pállal. 1959 januárjában Dombóvárról kerültem Pécsre. Az érettségiző öltönyömben jöttem, egykori iskolatáskámmal a kezemben, melyben versek és novellakísérletek kézzel írt papírhalmaza lapult. Nem

volt itt se ismerősöm, se boldog ősöm. Ady és József Attila bűvöletében éltem. Az 1956-os dombóvári események magukkal ragadtak, kamaszos hevülettel részese voltam szinte minden csoportosulásnak, így aztán az egyetemi felvételi helyett be kellett érnem azzal, hogy először segédmunkás, majd betűszedő lehettem a Pécsi Szikra Nyomdában. De ezt nem is nagyon bántam. A nyomdák azokban az években még szoros szimbiózisban éltek a szerkesztőségekkel. Újságírók, sőt írók és költők sürgöttek, forogtak a szedők, a tördelők között. Az első élő, hús-vér költő, akit megismertem, és akit barátomnak mondhattam: Galambosi László volt. Sok mindent köszönhetek neki. Mindenekelőtt azt, hogy elvitt Lovász Pálhoz, aki 1964. március 18-án ajándékozott meg *Vándorút* című verseskönyvének dedikált példányával. Ez volt életem első könyve, melyet nekem dedikáltak. Kedvelt, sőt talán szeretett is Pali bácsi. Persze, ezt tucatszáron elmondhatják, akik akkoriban voltak Pécsen pályakezdő irodalmárok. Lovász Pál, a *Sorsunk* c. irodalmi folyóirat, valamint a *Janus Pannonius Társaság* példát jelentett a számunkra és izgalomban tartotta képzeletünket. 1968-ban „*MI 68*” néven irodalmi kört szerveztünk. Talán mondanom sem kell, hogy a minta a Janus Pannonius Társaság volt... 1968-ban *Őszi szivárvány* címmel „összművészeti” antológiát adtunk ki, majd 1969-ben *Útközben* címmel egy irodalmi antológiát, mely a fiatal baranyai írók és költők szinte teljes körű bemutatkozása volt. Mindezt azért említettem fel a megnevezett kiadványok egykori szerkesztőjeként, mert mindkét vállalkozás Lovász Pál irodalomszervező munkásságának az ösztönző példája nyomán valósult meg.

Az *Útközben* című antológia előszavát Lovász Páltól kértük. Ám ő szerényen elhárította a felkérést és arra biztatott és bátorított minket, hogy menjünk, kérjünk ajánlást Weöres Sándortól. Galambosi László és Kampis Péter társaságában kerestük fel a nagy költőt. És Weöres megírta az előszót: Voltam én is pécsi fiatal költő, hálásan gondolok Várkonyi Nándorra, Lovász Pálra, Kocsis Lászlóra, Fülep Lajosra, Martyn Ferencre és annyi másra [...], akik értéssel és szeretettel munkálkodtak a látókörrünk bővülésén, a tehetségünk csiszolásán.

Sokan írhatnánk ma ugyanígy, ugyanezt. Lovász Pál sokak emlékezetében és szívében él. Élelművének három pillére van. Az egyiket a versek, a költői életmű finom csiszolású remekei adják, a másikat irodalomszervező tevékenységének immár irodalomtörténeti jelentőségű hagyatéka – míg a harmadik pillér azon személyek összessége, akik Pali bácsi szeretetteljes figyelme által fejlődtek, csiszolódtak.

Lovász Pál az égi világból is figyel és üzen nekünk. Ez történt 2006 őszén is, amikor is megjelent *Mecseki rapszódia* című verseskötete. A kötet versei az 1956-os forradalom viharos és véres napjaiban születtek. Ötvenévi „illegalitás” után éppen azokban a napokban léptek elő a múlt kódéből, amikor egy dicső esemény dicstelen megünneplésének az időszakát éltük. Lovász Pál a minőség, az igényesség, a méltóság és a szeretet embere volt. Olyan ember, akinek a számára idegen és riasztó volt az a világ, amelyben a világháború után élni kényszerült. És abban is biztos vagyok, hogy ez a mai világ se lenne az ő világa. Többségünkben mi is tanácstalanok vagyunk.

Lovász Pál emléke és életműve támasz lehet a számunkra ebben a bizonytalanságban. Szép, szelíd szavakkal ugyanis ma is azt tanácsolja, amit mindig is tanácsolt: Dolgozzatok, bízzatok és legyetek távolságtartóak mindazokkal szemben, akik azt mondják, hogy ők az igazság és a jövő egyedüli letéteményesei.

Békés Sándor

150 ÉVES A MOHÁCS–PÉCSI VASÚT

2007. május 4-én került sor, a Mohács–Pécsi Vasút (MPV) forgalomba helyezésének 150 éves évfordulóját megőrkítő, a Zsolnay Vilmos út és a Bányavasút utca kereszteződésében a járdasziget burkolatába beépített emléktábla felavatására a Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány és a MÁV Zrt. Pécsi Területi Képviselőtársaság szervezésében. Ez volt a Dél-Dunántúl első vasúti-közúti kereszteződése. Bókay Endre országgyűlési képviselő méltatta a bányászat 250 éves élenjáró, áldozatos tevékenységét a város gazdasági, kulturális fejlődésének előmozdításában. Az ünnepség a bányász himnusz hangjaival zárult. Az avató beszédet Pálffy Attila, az alapítvány munkatársa mondta:

Az M.P.V. emléktáblája Pécssett, Zsolnay Vilmos út–Bányavasút utca

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves vendégeink, barátaim!

Alapítványunk fő célkitűzése, hogy Pécs városa és környezete gazdasági, infrastrukturális, kulturális fejlődésében jelentős szerepet játszó 250 éves bányászat emlékeit méltóképpen megjelöljük a mai városlakók és az utódok számára. Ezt tesszük ma is. Az 1820-as, '30-as évektől Magyarországon is egyre sürgetőbbben került előtérbe a gazdasági fejlődést már akadályozó elmaradott közlekedés megreformálása. A gőzgép megjelenése és szélesedő alkalmazási lehetősége forradalmasította és felgyorsította a korszerűsítési törekvéseket. Kezdetben a belvízi hajózás jelentett megoldást az olcsó áru- és teherszállításra, a 40-es évektől azonban már a vaspálya (gyakran még lóvonatással) és a gőzvonatás kerül előtérbe. Így a hajózásnál és a vasútnál gyors ütemben nő a fánál jobb hatásfokú, olcsóbb tüzelőanyag, a szén szerepe. A Bécsben alapított Első császári és királyi szabadalmazott Dunagőzhajózási Társaság, melynek számos magyar részvényese volt, köztük gróf Széchenyi István is, 1830-tól az osztrák, 1831-től a magyarországi Duna szakasz, majd 1846–1880 között a birodalmon belüli folyószakaszok gőzhajózására szinte kizárólagos joggal rendelkezett. A hajózás gyorsan fejlődő ágazat lett, jelentősen nőtt a szén felhasználása és az igény a közeli szénlelőhelyek felkutatására. Így került sor a pécsi medencében termelt szén egyre nagyobb hányadá-

nak felvásárlására. E konjunktúra hatására a 19. század 40–50-es éveiben a pécsi szénbányászat jelentős fejlődésen ment keresztül. A kis, polgári magánbányászatot felváltják a tőkeerős vállalkozások. A táróbányászatot követi a függőleges aknás művelés, amely a mélyebben fekvő teleprészek kitermelését is lehetővé teszi. A gőzgépek alkalmazásával a bányák termelési kapacitása többszörösére nő. A DGT pécsi megtelepedését a már megismert, kipróbált fekete kőszén és a dunai hajózás útvonalának közel felezőjében levő mohácsi kikötő viszonylagos közelsége indokolta. A társaság 1852-ben vásárolta meg első bányatelkét Pécsbányán, és létesítette első aknaját, az András-aknát. 1923-ra az összes Pécs-környéki bányaterület felvásárlás vagy bérlet útján a kezelésébe került. A DGT letelepedése kezdetekor ígéretet kapott a kormánytól bányái és a mohácsi dunai kikötő közötti vasút megépítésére. A tervek szerint a vasút állami tulajdonként és állami kivitelezésben épült volna meg. A késedelmes kezdés miatt a társaság átvállalta az építést és költségeit állami hitelgaranciával. A pálya üzemeltetését a Mohács–Pécsi Vasúttársaság végezte és 90 évig az üzleti bevétel őt illette kompenzációként. A DGT 85 éven keresztül éves járadék formájában törlesztette az építési hitel és kamat költségeit. A késői indulás miatt 1854-ben csak az András-akna–Üszög-pusztai 5,7 km normál nyomtávú bányavasút-szakasz került átadásra. Ennek első gőzmozdonyát a mohácsi kikötőtől lófogatokkal szállították Üszögre. Ez a szakasz a széntermelés 2004. évi leállításáig, kisebb módosításokkal 150 éven át működött, itt keresztezve a pécsváradi, mai 6-os számú főútvonalat. A Mohács–üszögpusztai szakasz építését elnyújtották a kedvezőtlen időjárási hatások, a fellépő járványok, a nyomvonal menet közbeni kényszerű megváltoztatása, áttervezése. Így 150 éve, 1857. május 2-án került sor a pálya forgalomba helyezésére. Az építkezésben a monarchia számos nemzetisége vett részt (csehek, morvák, szlovákok, olaszok, osztrákok), de határain kívüli szakemberek is. Noha a vasútvonal elsősorban a kitermelt szén elszállítása érdekében épült meg, a régió gazdasági fejlődési igénye kikövetelte, hogy egy év múlva az általános teherszállítás, majd 1859-ben a személyszállítás is meginduljon. Annak ellenére, hogy a vasút tíz éven át a mohácsi kikötőn kívül nem rendelkezett külső kapcsolattal, igen fontos gazdaságfejlesztő szerepet töltött be. Ez a szerep az 1868-ban megépült Pécs–Barcs–Nagykanizsa vasút és az 1870-ben megvalósított Villány–Eszék szárnyvonal átadásával, nyugatra a déli vasúttal, dél fele az Alföld–fiumei vasúttal az Adria fele is csatlakozást biztosítva, jelentősen megnőtt. A fővárossal 1882 végén jött létre a vasúti összeköttetés. E kapcsolatok megeremtésében a DGT anyagi és szervezési támogatása döntő volt. Magyarországon az első gőzmozdony-vontatású vasutat Pest–Vác között 1846-ban helyezték forgalomba. Ezzel Európában 11. államként kezdtük meg a korszerű vasútépitést. Az 1857-ben 60 km hosszban átadásra került Mohács–Pécsi Vasút a Dunántúl harmadik vonala volt, így ez vasúttörténeti szempontból is jelentős esemény, aminek megvalósulását a bányászati háttér biztosította. A pécsi bányászat a városból nőtt ki. Első bányászai, bányatulajdonosai többségében helyi iparosmesterek, kereskedők, polgárok voltak. Bányatulajdonos volt maga a város és az egyház is. Az 1890-es években Pécs polgárai vették fel a megtisztelő „bányaváros” címet. Ez a bányászat a város és a régió két és fél évszázados fejlődésének motorja volt. Szerepet játszott a Szabad Királyi Város státuszának elnyerésében, a népesség fejlődésében, polgárosodásában, az infrastruktúra kiépítésében, szellemi és kulturális fejlődésében a város és polgárai gazdagodásában, úgy is mint gaz-

dasági erőforrás, de úgy is mint bőkezű mecénás. Erre és e nagy munkában részt vállaló elődeinkre emlékezve avatjuk fel a 150 éve átadott és működő vasút emléktábláját.

Délután 15 órai kezdettel a MÁV Zrt. Területi Képviselőtanácsstermében a Mohács–Pécsi Vasút átadásának 150 éves évfordulója alkalmából emlékülésre került sor. Az emlékülés előadói Huszár Zoltán, Majdán János és Szirtes Béla voltak. A három előadás felölelte a DGT hajózási és közlekedésfejlesztési, a Mohács–Pécsi Vasút mű-

Az M.P.V. eredeti III. osztályú személy- és paklikocsija

szaki, szervezeti, gazdálkodási, a Pécsi Szénbányák külszíni szén- és anyagszállítási rendszerének fejlődéstörténeti témaköreit. A Bányász Kulturális Szövetség, a Bányász Emlékekért Egyesület, a vasút megállóinak polgármestereivel összefogva a Mohács–Pécsi Vasút megépítésének 150 éves évfordulója tiszteletére nosztalgia-vonatot szerveztek május 5-én Pécsről Mohácsra. A vonal minden állomásán a polgármesterek üdvözölték és kínálták az utasokat. A szervezésben élenjárt Márok és Mohács polgármestere. Márokon emléktáblát avattak a vasút építése során járványban elhunyt 470 vasútépítő munkás emlékére. A tábla-avató ünnepségen a Cseh Köztársaság nagykövete is részt vett. Mohácson az első állomás helyét örökítették meg emléktáblával. A nosztalgia-vonat számos utasa korabeli öltözékben jelent meg, megalapozva a jó hangulatot, amely a polgármester urak jóvoltából az egész utat jellemezte. A kétnapos ünnepség sorozat méltóképpen emlékezett meg a magyar vasúti közlekedés történetében jelentős helyet elfoglaló és ma is üzemelő 150 éves Mohács–Pécsi Vasútról.

Pályf Attila

II. János Pál Pápa emléktáblája a Bazilika bejárati előcsarnokában

A KELTAÚR

Alkotója Palotás József Munkácsy-díjas szobrászművész, és Dévényi Sándor Kossuth-díjas építész, megbízó a Reneszánsz Kőfaragó Rt.

Anyaga: bronz. A szobor magassága 180 cm; farkától a fejéig 260 cm.

Készült 2002-ben, felállították: 2007. június 2-án.

A pécsi városfal félkörbástyákkal erősített Kálvária utcai szakaszának felújítása 2002-ben készült el. A fal Tettye völgy felé néző oldalán határozott iránytörést láthatunk. Ez a kiugró falsarok kínálja magát arra, hogy rajta jelet állítsunk. A városfal, mint az urbánus lét egyik szimbóluma alkalmas hely, a városalapítók emlékének megőrkítésére.

A kelták a Kr. e. 4. században érkeztek kelet felől a Dunántúlra. Pécs a kelták által legkorábban betelepült térségek közé tartozik. A régészeti leletek sűrűsége arra utal, hogy itt települési központ lehetett. Sírok, illetve telepek kerültek elő: a Belvárosban, Pécs-Vasason, a Gyárvárosban, a Basamalom-dűlőben, a Makár-hegyen és a köztemetőben. A Jakab-hegyi, földsáncsal védett magaslati telep fénykora kicsivel a kelták előtt, a kora-vaskorban volt, de a kelták is használták kultikus célokra, szentély lehetett ott.

Az alapötlet szerint egy kentaur szobor került volna a tervezett várfalszögletre. Javasoltam, hogy a görög mitológikus figura helyett, melyhez Pécsnek semmiféle kapcsolata nincs, kelta ásatási emlékek alapján készíthetnék szobrot Keltaúr címmel. Egy Bécsújhely mellett kiásott 20 cm-es statikus, kultikus, emberfejű, oroslán hátsólábú és ló felsőtestű kis bronzszobor adta az eszmei mintát.

A ló az indoeurópai népeknél általában a halál, vagy az erő szimbóluma. A keltáknál ez utóbbi jellemző, a ló elsősorban a hatalom és az előkelőség megjelenítője. Valószínű harcmódozók miatt – a lovas harcosok a társadalom egyik legelőkelőbb rétegét alkották – volt különösen nagy jelentősége a lónak. Az előkelők gyakran lóval, esetleg ló vontatta kocsival együtt temetkeztek.

Szóval ez a szobor egy jelképes címerállat, plasztikai jel, téri fordulópont és látványosság a városfalon. Reméljük, szeretettel fogadják a város lakói és látogatói és egyszer talán – a brüsszeli Maneken Písshez, vagy a koppenhágai Hableányhoz hasonlóan – Pécs egyik jelképévé válik.

Palotás József

2007. SZEPTEMBER 1. PÉCS VÁROS NAPJA

Ünnepi ülést tartott a város önkormányzatának képviselőtestülete a Pécsi Nemzeti Színházban, melynek keretében kitüntetések átadására került sor. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének zárt ülésén hozott 366/2007. (06.21.) sz. határozata alapján

DR. TOLLER LÁSZLÓ

úrnak,

Pécs Megyei Jogú Város korábbi polgármesterének
Pécs város megújulásáért végzett kiemelkedő munkájáért,
elévülhetetlen érdemeiért a

PÉCS VÁROS DÍSZPOLGÁRA

kitüntető címet, és az ezzel járó 300 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Győrvári Gábor** úrnak,

a Miroslav Krleža a Horvát Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon
intézményvezetőjének, a magyarországi horvát kisebbség
és a Magyarországon tanuló, határon túli magyar nemzetiségű fiatalok
oktatásának tárgyi, szellemi megújításáért végzett munkájának elismerésül

PRO CIVITATE EMLÉKÉREM

kitüntetést, és az ezzel járó 300 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **dr. Kéri István** úrnak,

a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara elnökének
a helyi kamarai munka megszervezése, beindítása, majd irányítása terén végzett
kiemelkedő munkájáért, valamint a tudomány és a gazdaság közti kapcsolatok
kiépítésében elért eredményei elismeréseként a

PRO CIVITATE EMLÉKÉREM

kitüntetést, és az ezzel járó 300 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Káldy József** úrnak,

a Mecseki Erdészeti Zrt. vezérigazgatójának, Pécs város és környéke, ezen belül
kiemelten a Mecsek területén végzett kiemelkedő erdőgazdasági munkájának
elismeréseként a

PRO COMMUNITATE EMLÉKÉREM

kitüntetést, és az ezzel járó 250 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés az **Ércbányász Koncert Fúvószenekarnak**

fennállásának 50. évfordulója alkalmából,
jelentős szakmai sikereinek elismeréseként a

PRO COMMUNITATE EMLÉKÉREM

kitüntetést, és az ezzel járó 1 000 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés a **Pécsi Női Kosárlabda Szurkolók Közössége** részére,
a jelentős hírnévre szert tevő pécsi női kosárlabda-szurkolás megteremtéséért,
a város hírneve öregbítésének elismeréseként a

PRO COMMUNITATE EMLÉKÉREM

kitüntetés, és az ezzel járó 1 000 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Kukai András** úrnak,
volt tanácsstagnak, önkormányzati képviselőnek, bizottsági elnöknek,
magas színvonalú, több évtizedes közösségi munkája elismeréseként a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetés, és az ezzel járó 200 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Nyilas László** úrnak,
sportújságírói munkásságáért, kiemelve város olimpikonjairól,
híres sportolóiról készült, a város sporttörténetének részévé vált
közel 50 portré elkészítését a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetés, és az ezzel járó 200 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Póla Józsefné** asszonynak,
az Apáczai Nevelési és Általános Művelődési Központ 3. sz. Óvodája vezetőjének,
harminc éves kiemelkedő, eredményes vezetői munkájának,
példaértékű szakmai eredményeinek elismeréseként, nyugdíjba vonulása alkalmából a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetés, és az ezzel járó 200 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **dr. Vajda János** úrnak,
Pécs Megyei Jogú Város Egyesített Egészségügyi Intézmények igazgató főorvosá-
nak, pécsi röntgen szakorvosként eltöltött több évtizedes eredményes munkájának,
majd a pécsi járóbeteg-ellátás eredményes átszervezésének elismeréseként,

az Egyesített Egészségügyi Intézmények
több évig tartó finanszírozási gondok nélküli működtetéséért a

VÁROSHÁZA EMLÉKÉREM

kitüntetés, és az ezzel járó 200 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Vókó János** úrnak,
a Pécs-Somogyi Általános Iskola nyugalmazott igazgatójának,
és **Hámori Istvánné** asszonynak,

az iskola nyugalmazott igazgató-helyettesének
Pécs-Somogy lakosságának oktatása, művelődése,
kultúrájának megőrzése érdekében folytatott

több évtizedes áldozatos munkájukért – megosztva – a

PÉCS VÁROS KÖZMŰVELŐDÉSI DÍJA

kitüntetés, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Wawra János** úrnak,
a Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola és Szakiskola igazgatójának
a pécsi közoktatásban végzett, több mint három és fél évtizedes
kiemelkedő munkájának elismeréseként a
PÉCS VÁROS OKTATÁSI DÍJA
kitüntetéssel, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Tresz Zsuzsa** jelmez- és díszlettervező részére,
kiemelkedő színvonalú, sokrétű művészeti tevékenységének elismeréseként a
PÉCS VÁROS MŰVÉSZETI DÍJA
kitüntetéssel és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Márcz Róbert** úrnak,
a Polgármesteri Hivatal nyugdíjas sport-csoportvezetőjének
több évtizedes pedagógusi, sportvezetői munkájáért,
a város sporttörténetének megismertetéséért a
PÉCS VÁROS TESTNEVELÉSI ÉS SPORT DÍJA
kitüntetéssel, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Birinyi Zoltán** úrnak,
vállalkozónak, a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara
kézműves tagozata elnökének, több évtizedes kiemelkedő színvonalú vállalkozói,
nevelői munkája és kamarai tevékenysége elismeréseként a
PÉCS VÁROS MŰSZAKI DÍJA
kitüntetéssel, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Csikósné Divják Mária** asszonynak,
a Xavér u-i Egyesített Szociális Intézmény mentálhigiénés csoportvezetőjének,
közel negyedszázadon keresztül végzett magas színvonalú,
humánus szociális tevékenységének elismeréseként a
PÉCS VÁROS SZOCIÁLIS DÍJA
kitüntetéssel, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Ihnáth Katalin** részére
sokrétű, kiemelkedő színvonalon végzett szociális munkájának
utólagos elismeréseként – posztumusz – a
PÉCS VÁROS SZOCIÁLIS DÍJA
kitüntetéssel, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Pásztor Ágnes** asszonynak,
a pécsi Polgármesteri Hivatal Humán Főosztálya főosztályvezető-helyettesének,
a város kulturális életében végzett magas színvonalú művészeti tevékenysége,
és kiemelkedő kulturális szervező és vezető munkája elismeréseként a
PÉCS VÁROS KÖZSZOLGÁLATI DÍJA
kitüntetéssel, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **dr. Stark András** úrnak,
a Baranya megyei Kórház Mentálhigiénés Intézete vezető főorvosának,
sokrétű, iskolateremtő tudományos tevékenységének elismeréseként a
PÉCS VÁROS TUDOMÁNYOS DÍJA
kitüntetését, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Lócsei Attila** úrnak,
közel két évtizedes, kiemelkedő színvonalon végzett, sokrétű
humanitárius tevékenységének elismeréseként a
PÉCS VÁROS HUMANITÁRIUS DÍJA
kitüntetését, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Csehily József** úrnak,
a Pécsi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat elnökének
kiemelkedő kisebbségi munkájának elismeréseként a
PÉCS VÁROS KISEBBSÉGI DÍJA
kitüntetését, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Csató Andrea**,
a Pécsi Hírek olvasó szerkesztője és kulturális rovata vezetője részére,
a város kulturális életét bemutató írásainak, valamint lelkiismeretes, pontos,
magas színvonalú újságírói magatartásának elismeréseként a
PÉCS VÁROS SAJTÓDÍJA
kitüntetését, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

A Közgyűlés **Kárpáti Árpád** úrnak,
a Baranya Ifjúságért Kht. ügyvezetőjének, a
„Csellengő fiatalok bűnelkövetővé válásának megelőzése
Pécs veszélyeztetett területein”
című bűnmegelőzési modell megvalósításáért a
PÉCS VÁROS KÖZBIZTONSÁGI DÍJA
kitüntetését, és az ezzel járó 150 000 Ft jutalmat adományozza.

EGY DÍSZPOLGÁR POLGÁRMESTER TOLLER LÁSZLÓ

Dr. Toller László, Pécs polgármestere a Magyar Kultúra Napján, a Kultúra Fővárosa Örökség Éve nyitó hangversenyén arról beszélt, hogy a város sorsa, élete, jövője, arculatának változása elsősorban a város lakóin múlik, az itt élők nemes ambícióin, akik bíznak abban, amit csinálnak és amit mondanak. Mert csak az a hely lehet igazán sikeres, amelynek polgárai bíznak önmagukban, a siker lehetőségében. Nyitottak a világra, tudják mi történik másutt, képesek a váltásra és a változtatásra, ők keresik a megoldásokat a felmerülő problémákra.

Életrajzi adatait áttekintve egy kiteljesedni vágyó férfi tudatos lépéseit követhetjük nyomon. Toller László 1950. október 21-én született Budapesten. Tanulmányait Pécssett végezte, a Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karán szerzett jogi diplomát 1975-ben. Az 1994. évi országgyűlési választásokon képviselői mandátumot nyert. 1995-től az MSZP parlamenti frakciójának helyettes vezetője. 1998-ban ismét országgyűlési képviselő, frakcióvezető helyettes. Tagja az Alkotmány- és Igazságügyi Állandó Bizottságnak, az Országos Igazságszolgáltatási Tanácsnak. 1998-ban Pécs város lakossága megválasztotta Pécs megyei jogú város polgármesterének, majd 2002-ben ismét megnyerte a város polgárainak bizalmát.

2002-ben újra országgyűlési képviselő és a Megyei Jogú Városok Szövetségének elnöke. 2004-ben pedig a Magyar Városok Szövetsége elnöke. 2005 januárjában önkormányzati kormánybiztosnak nevezte ki a miniszterelnök. A Mecsek-Dráva Önkormányzati Társulás, a Pécsi Többcélú Kistérségi Társulás és a Dél-Dunántúli Regionális Önkormányzati Társulás elnökévé választották. 2006 áprilisában elnyerte az „Év polgármestere” címet, 2007-ben „Tüke díjat” kapott.

Az államigazgatásban szerzett régebbi tapasztalatait jól kamatoztatta új megbízatásaiban. Komoly szakmai feladatnak tekintette – mint ahogy az is – az ilyen irányú munkát. Átlátta és ismerte a szakmai apparátus feladatkörét, s e tudás birtokában sikeresen alakította a munkaköröket, a szervezeti felépítést az új követelményekhez. Fel tudta mérni, mit jelent egy döntés, amit a városházán hoznak, az hogyan érintheti a polgárokat. E tudásból is fakadt felelősségérzete.

Pezsgett körülötte az élet! Szárnyaló kedve sokszor mindenkit magával ragadott. A munka szinte nyughatatlan szeretete még a nehéz feladatok előtt sem túrt megállást esetében. Öröme arcára ült, amikor sikeresen oldotta meg a problémákat, és már nyúlt az új és újabb megvalósításra váló tervek valamelyike után. Értetlenül nézte, ha valaki nem ily módon élt, dolgozott. Döntéseiben nem mindig kérte ki a munkatársak véleményét. Robbanékonyága, önmagát hajtó, hajszólo tempója nem bírta el az általa fölöslegesnek tűnő szócséplést. Sokaknak ezért nehéz volt vele lépést tartaniuk, és egyesekben emiatt a mellőzöttség érzete alakult ki. Ő ezt nem érzékelte. A feladat mielőbbi megvalósításában feltétel nélkül várt buzgó, tettekben megvalósuló támogatást. A szellemi élet, a kultúra új lendületet kapott működése során. Kaput nyitott a jó irányú, újító kezdeményezéseknek. Bátor vállalkozó kedvvel vágott bele perspektivikusan eredményt hozó tervekbe. Jelentős új rendezvények indultak útjukra, mint a Pécsi Napok, a Tavaszi Fesztivál és a Gasztronómiai Fesztivál, a Pécsi Országos Színházi Találkozó, a Pécsi Filmünnep. Nagyra becsülte a művészeket, elismerte, fejet hajtott a tehetség előtt.

A színházi élet már ifjú korától vonzotta, szeretett bemutatókra járni és lelkesen éljenezni, tapsolni, ha megérintette egy-egy színpadi mű. Művészbarátai – odaforduló

érdeklődése, őszintesége, befogadó figyelme révén – sokat köszönhetek neki. Jól érezték magukat egymás társaságában. Kedvencével, a balett tagozattal sokat foglalkozott. A Pécsi Szimfonikus Zenekar életének megújulásáért ő tette a legtöbbet az új szerkezet kialakításának támogatásával, az új karnagy kiválasztásával.

Tisztában volt a város gazdag szellemi életének súlyával. Szerette volna, hogy ez kellő elismerést váltson ki országos és nemzetközi szinten is. A Pécsi Tudományegyetemmel meglévő, mélyülő kapcsolata nemcsak Pécs Napja közös rendezvényeivel mérhető, bár ezzel is jelezte, a tudományos élet számára sokat jelentett, látja annak előre mutató irányait és érezte korlátokat feszegető erejét. Ötvözte szemléletében a város hagyományait és napjaink modern megnyilvánulásaival együtt élvezte tudott egy új színes arculatú városkép kialakításáért értő módon fáradozni. Komoly szerepe van abban, hogy a magyar kultúra nagykövetei leszünk 2010-ben Európában, hogy ezáltal olyan mértékű fejlesztéshez jutott a város, amely utoljára a Zsolnayak, az Angsterék, a Littkék nemzedéke idején jellemezte Pécsét. Felelősségvállalással állt nagy jövőt ígérő pályázatok élére, jelezve, bízik a város szellemi erejében és a pályázati feltételek megvalósulásában. A Pólus program keretében három stratégiai területet kívánt fejleszteni. A már említett kultúra mellett a környezet- és az egészségügy került a tervek középpontjába. Ezzel együtt a szociális bérlakások építése, a helyi tömegközlekedés korszerűsítése, a panelprogram megvalósítása, az intézmények felújítási, bővítési munkálatai, a közművek nagy összegű támogatása, a város sport koncepciójának kidolgozása is jelzik az elmondottakat.

Toller László polgármester tevékenysége nagy ívű, széleskörű, előretörő. Országgyűlési képviselőként felismerte, teret, támogatást, anyagi lehetőséget kell, hogy kapjon a vidék. Ezért összefogással harcolt a megyei városok szószólójaként. Nyitott, érdeklődő és megértő emberként a demokratikus kereteket őrizve, arra támaszkodva a lakossággal több szintű fórumon tartotta a kapcsolatot. Eredményeinek egyik kulcsfontosságú részének érezte ezt. A város kapuit több irányban nyitotta, gyümölcsöző nemzetközi kapcsolatokat ápol és teremtett. Pécs, mint a világörökség részének őrzője, felmutatója neki is köszönhetően zökkenő nélkül lett UNIO-s város.

Kedvelték, becsülték a polgárok, hiszen nagyon közvetlen tudott lenni. Érezték az emberek, hogy sok mindenben azonos velük. Mindenkit meg tudott szólítani. Közismertsége ennek is köszönhető. Olyan erényeire volt büszke, mint bárki más az élet hétköznapijaiban. Szeretett dicsekedni azzal, hogy finom töltelékeket tud készíteni, és büszkén kínálta a friss füstölt kolbászt még az MTA elnökének is.

Funkciója, beosztása alapján, okán nem kilépni akart az emberek közül. Köztük élve akart és tudott hatékony polgármester lenni, velük együtt akart felemelkedni. Jól ismerte a várost, nemcsak a felszínen látszó jellemzőivel volt tisztában. Szerette a várost, ezért akarta, hogy Pécs neve ismerősebben csengjen Európában, és akarta, hogy az itthoni figyelem is kellőképpen segítse ezt a gyönyörű helyet.

Nehéz ebben a helyzetben írni Toller Lászlóról. Nincs velünk már, bár az élet még nem engedte el, hogy ismeretlen útra induljon. Családjá odaadó gondoskodása itt tartja még. Mégis, ma már csak emléke az, ami felidézi bennünk őt eleveniségével. Így látjuk függén, ahogy a lépcsőfokon jön a tanácssterembe, így halljuk őt, ahogy barátságosan, fennhangon köszön vagy élcelődik, és érezzük még mindig fürkésző, figyelő tekintetét, ahogy a városon tartja a szemét. Attól a várostól kellett egy szempillantás alatt elválnia amely a mindene volt, amelyért élt, attól a várostól, ahol emléke, cselekedetei, intézkedésének lenyomatai megmaradnak! Ezért emelték ki nevét mindannyiunk közül, a polgárok közül, érdemei miatt lett díszpolgára Pécsnek.

Ujvári Jenő

VICZAY ALAJOS EMLÉKÉRE 1943–2007

Nagyon nehéz a szerző dolga, mert aki Viczay Alajosról ír, vagy a pécsi súlyemelő sportról – a téma csaknem azonos –, hiszen az elmúlt 44 év alatt Viczay Alajos neve összeforrta a város súlyemelő sportjával.

Ha végigkísérjük az életét, akkor egy szót kell kiemelni, amely jellemezte: a KÜZDELEM. Az egész 44 év egy küzdés volt számára a súlyemelő sportért, a szakosztályáért, egyesületéért, a versenyzőkért. Hiszen az általa vezetett szakosztálynak, majd egyesületnek sok válságból kellett kilábalnia.

1963. február 16-án adta hírül a Dunántúli Napló, hogy a PEAC-nál Csúcs László vezetésével megalakult a súlyemelő szakosztály, Viczay Alajos nagy örömeire, mert ő is részt vett az alakításban. A PEAC előtt a Pécsi Dózsa birkózóinak edzéseit látogatta, mert ott lehetett súlyozni. Elhelyezésük a PEAC-nál szármalmas volt. A vívóterem egyik sarkában edzetek, a szertárban talált rozsdás súlyzóval. A vívók becsületére legyen mondva, hogy megtúrták őket, de az asztaliteniszesezők nem. Ilyen körülmények között dolgoztak 8 éven keresztül a PEAC-nál. Bár volt két nehezebb évük is, amikor tatarozták a sportszarnokot, akkor csak a szertárban volt helyük. A helyzetet még nehezítette, hogy pénz sem volt, így az utazásokat nehezen oldották meg. 1964-ben háziversenyt rendeztek, ezen az alábbiak indultak: Csúcs László, Abaligeti Gallusz, Lovas István, Bajtai Dezső, Pozsgai Attila, Edelényi Miklós, Viczay Alajos, Gyuricza Bálint és Kéthelyi Gábor. 1965-től már nemcsak versenyzett Viczay Alajos, hanem ő lett az edző is. Ebben az időben meg kellett küzdeniük a sportág elméleti és technikai ismereteinek hiányával, bár sokan segítettek nekik, elsősorban az ellenfelek edzői.

1966-ban oktatói tanfolyamot végzett és ettől kezdve már hivatalosan is edző lett. A versenyzők sokat fejlődtek és állandóan jöttek a fiatalok, így a PEAC-nál a helyzetük tarthatatlanná vált. Dr. Szepezdi István segítségével 1969. január 1-jével már a Pécsi Bányász SK szakosztályaként működtek. Itt jelentősen javultak a körülmények. A versenyzők egyre több jó eredményt értek el. Kozári Péter junior OB-t nyert. 1969-ben megalakult a megyei szövetség és elnöke természetesen Viczay Alajos lett.

A középiskolás bajnokságon Kozári Péter és Hoffer László nyert bajnokságot. 1971-ben NB I-be jutottak, melynek óriási visszhangja volt. 1972-ben Bódi Dezső eltávozott a Pécsi Bányásztól, s ettől kezdve az új elnök minden támogatást megvont tőlük. A helyzet megint reménytelenné vált. Így kerültek 1973. január 1-jén a Pécsi Ércbányászhoz. 1973. február 16-án fúziókkal létrejött a PMSC, s ettől kezdve ott sportoltak. Sok tehetséges versenyző tűnt fel, akikből Viczay Alajos faragott kiváló versenyzőt. Csak néhányat említek: Szabó László többszörös magyar bajnok lett, Kazinczy István stb.

1976-ban tagja lett az országos szövetség mellett működő edzőbizottságnak. Ebben az évben jelent meg a színen Lénárt István, aki korcsoportos bajnoksá-

gok megnyerése után felnőtt magyar bajnokságokat, majd ifjúsági és felnőtt Világ- és Európa bajnokságot is nyert. 1979-ben szakedzői végzettséget szerzett.

Viczay Alajos sokat tett a külföldi kapcsolatokért. Lvov, az NSZK-beli Wetzgen, Fellbach, Meissen, Horvátország stb. Újabb versenyzők tűntek fel: Kállai Róbert, Kalányos János, Pozsgai Róbert, Ferenczi József, Deák Péter stb. Aztán feltűnt Lénárt Ferenc, aki sok szép sikert ért el a szakosztályban, többszörös magyar bajnoki címet szerzett, három Európa bajnokságon és VB-n vett részt. Szekszárdi színeket az olimpiára is kijutott 1992-ben.

Bekapcsolódtak a nők is a munkába, Torma Ibolya a magyar bajnokságon 2. lett és a világbajnokságon is, ő szerezte az első női súlyemelő érmet Magyarországnak. 1988-ban romlott a helyzet a PMSC-nél, a MÉV megvonta a támogatást a súlyemelő szakosztálytól, Torma Ibolya Ceglédre igazolt, Lénárt Ferenc pedig Szekszárdra. Teljes volt a létbizonytalanság. 1990-ben megszűnt a PMSC, ebben a nagy káoszban Viczay Alajos megint talpra állt és megalakította a Pécsi Súlyemelő Egyesületet. Továbbra is ott maradhettek a „Lovardában”, bár az az Agora kezébe került és ebből sok bonyodalom keletkezett. Ilyen körülmények között megint feltűnt egy nagy tehetség: Gyurkovics Ferenc, aki nehézsúlyban sok szép eredményt ért el, junior VB 2., majd az olimpiára is kijutott, de már nem pécsi színeket. Rajta kívül Fehér Márton, Németh László, Gazdag Attila, Kovács István és még sokan mások. A lovarda jelentős felújításra szorult volna, de erre nem volt pénz. Nagyon rossz körülmények között dolgoztak, ám mégis volt fedél a fejük felett és tudtak dolgozni. De az AGORA mindent megtett annak érdekében, hogy elüldözze őket. A súlyemelő terembe műanyaggyártó üzemet telepítettek, emiatt már csak a szertárban tudtak edzeni.

Közben leégett a TÁSI futófolyosója és a BM jelentős összeget adott az újjáépítéséhez, a Pécs városi önkormányzat is beszállt, ekkor Kablár János képviselő ötlete volt, hogy ott épüljön súlyemelő terem. Ennek a felavatására 2004. szeptember 23-án került sor.

Viczay Alajos sokat tett a pécsi súlyemelő sportért, bármilyen válság adódott, ő kimászott belőle, más már régen feladta volna – írta róla dr. Fendler Kornél főorvos, a súlyemelés és Viczay Alajos nagy barátja. Viczay Alajos valami hihetetlen szorgalommal rózta a köröket és keresett mindig valamilyen megoldást, támogatókat, barátokat, így vészelt át súlyemelésével – mert ez az övé volt – sok nehéz évetek.

2007. elején megbetegedett, a betegséget nem tudta leküzdeni, és még a kórházban is azon gondolkodott, hogyan lehetne Pécsen rendezni a súlyemelő ifjúsági világbajnokságot. Augusztusban elhunyt és titokban eltemették, ezt sokan nagyon sajnálják, mert szerették volna leróni kegyeletüket Viczay Alajos koporsójánál. Halálával pótolhatatlan veszteség érte a várost, és az ország súlyemelő sportját. Nagyon remélem, hogy a róla írt szerény nekrológom, az csak róla szól és nem a súlyemelő sportjáról. Érdemeit Baranya megye és Pécs város több kitüntetéssel ismerte el.

Bödő László

IN MEMORIAM KOMLÓSI SÁNDOR 1920–2007

A Magyar Tudományos Akadémia Köztudományi Tagok kiadványát lapozgatva, a II. fejezet (Filozófia és Történettudományok Osztálya, Pedagógiai Bizottság) adatsorában Komlói Sándor tanár úr (1920) neve után a következőket olvasom: „neveléstudományok kandidátusa (1968) nevelésmélet, oktatásmélet és neveléstörténet. Kutatási témái: 1. Magyar neveléstörténet; 2. Összehasonlító pedagógia; 3. Családi nevelés.”

Ha csak e néhány adat alapján szeretném kibontani egykori főiskolai tanárom, Sanyi bácsi, majd későbbi kollégám oktató-nevelő és tudományos tevékenységének jó fél évszázadon túlról mutatkozó eredményeit, köztük egyrészt a még élő vagy már eltávozott tanítványok nemzedékeinek tanúvallomásait, másrészt Komlói professzor előadásaiban, tanulmányköteiben, kutatásaiban objektívalódott szellemi-lelki örökséget, hely hiányában bizonyára lehetlenségre vállalkoznék.

Éppen ezért most e néhány emlékező sorban Sanyi bátyám gazdag, évtizedeken átívelő életútjából csak villanásnyit tudok exponálni: a bemenet (input) korai indítását, melyet Komlói Sándor, a nemrég tanulmányait befejező fiatal debreceni tanársegéd a később hosszú ideig hallgatásra ítélt kiváló református professzorától épített be, szívott fel saját személyiségébe. „Karácsony Sándor szerint a nevelés sikeréhez transzcendens erő szükséges (non currentis, neque voluntis, sed miserantis Dei)” – idézi mesterét egykori tanítványa, aki úgy vélte, nem a tan a lényeges, hanem az élő kapcsolat nevelő és növendék között. Komlói Sándor ezt a növekedve-növelés-nevelés stratégiát követte egész életében, oktató-nevelő munkája során főiskolai-egyetemi katedrákon, illetve tudományos munkájában a Magyar Tudományos Akadémia Nevelésméleti és Neveléstörténeti Albizottságában, avagy a Pécsi Akadémiai Bizottság Szakbizottsága elnöki teendőinek végzésében.

Komlói professzor 1986-ban Apáczai Csere János-díjat kapott itthoni és külföldön végzett jelentős pedagógiai munkásságáért. Emlékszem, közismert szerénysége mellett is, mennyire örült a kitüntetésnek. Rá néhány évre Balatonberényben, a JPTE Pedagógia Tanuszéke által rendezett Keresztény Pedagógiai Nyári Egyetemen előadást tartott továbbképzésen résztvevő keresztény/keresztény pedagógus kollégáknak Karácsony Sándor pedagógiai alapelveiről. Debreceni éveinek emlékéért felidézve előadásának utolsó mondatában így szól: „Én magam az egyik legnagyobb ajándékot kaptam akkor, amikor vele élő kapcsolatban lehettem egy évtizednél hosszabb ideig...”

Köszönjük Neked, Sanyi bátyámnak, hogy ezt az ajándékot kamatoztattad, s nekünk továbbadtad. Személyiségedből kisugárzott, hogy életedben a fiatalokkal való baráti-tanítványi kapcsolat volt a legfontosabb. Azt tartottad pedagógiai sikernek, ha együtt tudtál működni tanítványaiddal-kollégáiddal. Bennünket, fiatalokat mindig autonóm lényeknek tekintettél, nem akartál a Te képedre és hasonlatosságodra formálni. A Lét, a Létezés értelmét kerestél velünk együtt. Életed nem szerep volt, hanem egzisztenciális élet, azaz tanításodért egész életeddel feleltél, nemegyszer néhányak megneveléséig. Nem adtál merev, végleges programokat számunkra, csupán tájékoztattál arról, hogy eddig mi történt, a folytatást ránk bízta.

És most a Te átmeneted (transput) után mi folytatjuk, amit Te elkezdted, mert megértted velünk, hogy az elért igazság (professzorod szavával élve: „érvény”) nem végső igazság. Ugyanis az csak egyre jobban megközelíthető, de itt el nem érhető. Te már elérted...

Várnagy Elemér

Száz éve Pécsett... 1907-ben

- július 2.** A Pécsi Dalárda hangversenye a Budai Katolikus Körben.
július 3–4. Katolikus Tanügyi Kongresszus keretében megalakult a Pécs megyei Tanítóegylet.
július 3–4. Polgári iskolai egyesületek országos kongresszusa a Városházán.
július 4–5. Havihegyi búcsú.
július 5–7. Magyar zenészek II. országos nagygyűlése a Városházán.
július 7. A Dunántúli Dalosszövetség hangversenye a kiállítási zenepavilon előtt.
július 8. Vármegyei közgyűlés.
július 14. Népünnepély a Pécsi Országos Kiállítás területén.
július 17. Harmos (Handwerk) Károly képkiallításának megnyitója a kiállításon, az ünnepélyek csarnokában.
július 23. Városi közgyűlés.
július 28. Felavatták a város református templomát.
augusztus 4–5. Lóversenyek Pécsett.
augusztus 10–11. Vaskereskedők országos nagygyűlése.
augusztus 17. Az Üveg- és Porcelánkereskedők Országos Egyesületének nagygyűlése.
augusztus 18–20. Az Ipartestületek Országos Szövetségének kongresszusa.
augusztus 19. Városi közgyűlés többek közt az új főreáliskola telkének kijelöléséről és a kiállítás anyagi támogatásáról.
augusztus 19. Az Órásk Szövetségének kongresszusa Pécsett.
augusztus 20. Szent István-napi ünnepi szentmise a Székesegyházban, rendezvények a városban.
augusztus 22–23. Országos méhészeti gyűlés és kiállítás.
augusztus 26–27. VII. katolikus nagygyűlés.
szepember 1. Megnyílt az országos állatkiállítás.
szepember 1–3. A Magyarországi Tejgazdasági és Tejszövetkezetek I. Országos Kongresszusa.
szepember 2–3. Darányi Ignác földművelési miniszter látogatása a kiállításon és a gazdakongresszuson.
szepember 3–4. VIII. Országos Gazdakongresszus.
szepember 6. A rabsegélyező egyesületek I. országos kongresszusa.
szepember 8. A Tűzoltó Szövetség ünnepe a Zsolnay-gyár területén.
szepember 8. A Dunántúli Pénzügyi Tisztviselők Egyesületének közgyűlése a kiállítási ünnepélyek csarnokában.
szepember 11–13. Vendéglősök egyesületeinek kongresszusa.
szepember 15. A Magyar Építész és Mérnök Egyesület vándorgyűlése az ünnepélyek csarnokában.
szepember 16–17. Polgármesterek kongresszusa a Városházán.
szepember 20–22. Országos borászati, szőlő- és gyümölcskongresszus és -kiállítás.
szepember 27. Rendkívüli városi közgyűlés a főreáliskola telkének ügyében.

Hetvenöt éve Pécsett... 1932-ben

- július 3.** Népünnepély a Tettyén.
július 17. Virág Ferenc megyéspüspök tette meg az első kapavágást a Weichinger Károly és ifj. Nendtvich Andor tervezte temetőkápolna építésénél.
július 28. Városi közgyűlés többek közt a város és a DGT közti egyezség tervezetéről.
augusztus 18. Rendkívüli városi közgyűlés az Irányi Dániel téri iskola építésének ügyében.
augusztus 20. Szent István-napi ünnepség.
augusztus 27. Megnyílt a pécsi művésztelep tagjainak képkiallítása az Aranyhajóban.
szepember 4. Gyümölcs-, szőlő-, virág- és mézkiállítás nyílt a Nőegyletben.
szepember 4. Mussolini ajándéka, a Giustizia per l'Ungheria elnevezésű repülőgép-csillagtúrájának első útján Pécsre érkezett.
szepember 4–7. A magyar városok országos kongresszusa.
szepember 8–11. Katonai sportnapok.
szepember 18. Országos amatőr fotókiállítás megnyitója az Aranyhajóban.
szepember 18. A Független Kisgazdapárt helyi szervezetének zászlóbontása.
szepember 26. Vármegyei közgyűlés az 1933. évi költségelőirányzatról.

Ötven éve Pécssett... 1957-ben

- július 6.** A Gyermekbénulás elleni védekezésről tanácskoztak a Megyei Tanácson.
- július 6–7.** A Bartók Béla-díjas férfikórusok országos dalos ünnepe a Széchenyi téren és a Pécsi Nemzeti Színházban.
- július 10.** Pécs és Baranya lakáshelyzetéről tárgyalt a Városi és a Megyei Tanács VB.
- július 11–13.** A Magyar Élettani Társaság XXIII. Vándorgyűlése a Pécsi Tudományegyetem aulájában.
- július 12.** A Magyar Néphadsereg Színházának vendégjátéka: Niccodemi: Hajnalban, délben, este c. vígjátékának előadása a színházban.
- július 12.** Megalakult a Hazafias Népfrent pécsi írócsoportja.
- július 15.** Párizs dalol címmel Lucienne Boyer szanzonejtje a Szabadtéri Színpadon.
- július 18.** A disszidált gyermekek hazahozatalára szervezett jótékonyági mősoros estet a Doktor Sándor Művelődési Házban a Nótanács városi szervezete.
- július 20.** Megyei pártaktíva értekezlet a Doktor Sándor Művelődési Házban Fock Jenő, az MSZMP KB titkára részvételével.
- július 21.** Martinszkyné Rohácsék Anni képeiből nyílt emlékkiállítás a múzeumban.
- július 24.** Jenne Marie Darré zongoraművész nő koncertje a Szabadtéri Színpadon.
- július 27.** A Vasas Központi Művészegyüttesének előadása a Szabadtéri Színpadon.
- augusztus 11.** Vasutas-napi rendezvények.
- augusztus 12.** Megkezdődött Pécssett a kísérleti URH rádióadás.
- augusztus 18.** Ünnepi tanácsülés Alkotmányunk nyolcadik évfordulója alkalmából.
- augusztus 18–20.** A Geodéziai és Kartográfiai Egyesület vándorgyűlése az egyetemen.
- augusztus 19.** Kaposvári képzőművészek munkáiból nyílt kiállítás a Zsolnay Múzeumban.
- augusztus 19.** Alkotmány-napi díszünnepség a Doktor Sándor Művelődési Házban.
- augusztus 19–20.** 2000 éves Pécs, bélyegkiállítás a Doktor Sándor Művelődési Házban.
- augusztus 20.** A Pécsi Nemzeti Színház művészeinek mősora a Tettyén.
- augusztus 24.** Kállay Gyula népművelési miniszter látogatása.
- augusztus 25–26.** Országos múzeumi főigazgatói értekezlet.
- szepember 1.** Bányásznapi. Dunántúli Napló: „Hatalmas tömegek ünnepelték Pécssett a VI. bányásznapot.”
- szepember 3.** A Román Népi Együttes vendégszerepelése a Pécsi Nemzeti Színházban.
- szepember 8.** Jacobi Viktor: Sybill című operettjének bemutatója a színházban.
- szepember 9.** A Magyar Állami Operaház balett-művészeinek közreműködésével balettest a Pécsi Nemzeti Színházban.
- szepember 14.** Az „ellenforradalmi” eseményekről szóló kiállítás nyílt a Szakszervezetek Házában. Megnyitó beszédet mondott Szakasits Árpád, a HNF Országos Tanácsának tagja.
- szepember 15.** A pécsi képzőművészek Nagybánya-csoportjának kiállítása a Káptalan utcai kiállítóteremben.
- szepember 21–22.** A Budapesti Kamarakórus opera-operett estje a Doktor Sándor Művelődési Házban.

Huszonöt éve Pécssett... 1982-ben

- július 1.** A Mecsek Együttes önálló estje a Tettyén.
- július 3.** Korda Béla grafikusművész hagyatékából nyílt kiállítás a Ságvári Endre Művelődési Házban.
- július 3.** A Pécsi Nyári Színház nyitóelőadása: a Pécsi Balett bemutatója a Szabadtéri Táncszínen, Kodály Zoltán születésének 100. évfordulója tiszteletére.
- július 4.** Megnyílt az Ifjúsági Házban a IX. Országos Kisgrafikai Kiállítás.
- július 4.** Kobi Baumgartner svájci grafikus kiállításának megnyitója a POTE galériájában.
- július 4.** Czakó Ferenc grafikusművész munkáiból nyílt kiállítás a Várkonyi Nándor Könyvtárban.
- július 4.** Országos cserépvásár a Sétátéren.
- július 5–20.** XIV. Nemzetközi Zenei Tábor.
- július 6.** Rátkay Endre festőművész kiállításának megnyitója a Helyőrségi Művelődési Otthonban.
- július 6.** A Lót lányai c. kamarabalett bemutatója a Barbakán bástyában.
- július 7.** A Magyar Élettani Társaság XLVII. Vándorgyűlése a POTE-aulában.
- július 7.** A Guineai Népi Együttes mősora a Szabadtéri Táncszínen.
- július 9.** Puskin – Aszafjev: Bahcsiszaraji szökőkút c. balettestjének bemutatója a Pécsi Balett, a Baranya Táncegyüttes és a Pécsi Filharmonikus Zenekar előadásban a Szabadtéri Táncszínen.

- július 9.* Vasutas-napi ünnepség a PVSK-csarnokban.
- július 14.* Baranya megyei tárlat – a megye képzőművészeinek munkáiból nyílt kiállítás a Pécsi Galériában.
- július 15.* Corneille: Cinna. Bemutató a Barbakán bástyában.
- július 15.* Kodály: Hány János és Sztravinszkij: Pulcinella – bemutató a Bóbita Bábszínház előadásában a Csontváry Múzeumban.
- július 15–18.* Országos felnőtt vidéki teniszbajnokság a Balokány-ligeti pályákon.
- július 17–18.* XIV. Motoros Mecsek Kupa.
- július 20.* A Pajo Kolaric szlavóniai tamburazenekar előadása a Tettyén.
- július 20.* A Jeunesse Musicales világzenekar hangversenye, a zenei tábor zárókoncertje a Székesegyházban.
- július 22.* Kacsóh Pongrác: János vitéz című daljátékának bemutatója a Szabadtéri Táncszínen.
- július 23.* Tapani Mikkonen finn grafikus kiállításának megnyitója a Mozgalmi Házban.
- július 23.* Kodály: Székely fonó. Bemutató a Tettyén.
- július 26.* Az életé az előny címmel közlekedésbiztonsági kiállítás nyílt az Ifjúsági Házban.
- július 30.* Megkezdődött a XXIII. Mecsek Kupa nemzetközi kerékpáros verseny.
- július 30.* Autómodellező EB az MHSZ Ércbányász újmecsekaljai pályáján.
- augusztus 3–4.** Paul Foster: Tom Paine, avagy a józan ész diadala. A Zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház vendégjátéka a Tettyén.
- augusztus 9–19.* XXIV. Népek Barátsága Nyári Egyetem.
- augusztus 10.* Horst Kabitzsch lipcsei festőművész kiállításának megnyitója az Ifjúsági Házban.
- augusztus 13.* Bartha László festőművész képeiből nyílt kiállítás a Pécsi Galériában.
- augusztus 16.* Átadták az új autóbusz-pályaudvart.
- augusztus 19.* Trischler Ferenc kiállításának megnyitója a Képcsarnok Ferenczy-termében.
- augusztus 19.* Alkotmány-napi ünnepség a Megyei Tanácson.
- augusztus 20–22.* Nemzetközi férfi kézilabda Alkotmány Kupa a Városi Sportcsarnokban.
- augusztus 20.* A Festival do Brasil dél-amerikai együttes folklórestje a Szabadtéri Táncszínen.
- augusztus 22–23.* Mecsek Kupa nemzetközi tájfutó verseny.
- augusztus 26–27.* Nemzetközi traumatológiai konferencia a POTE-n.
- augusztus 30.* Nemzetközi idegéletani konferencia kezdődött a POTE-n.
- szeptember 3–4.** IV. Országos Pénzügyi Konferencia a POTE Aulában.
- szeptember 4.* A XXXII. Bányásznap országos központi megnyitó ünnepsége a Városi Sportcsarnokban.
- szeptember 4.* Bányászemlékművet avattak Vasason.
- szeptember 7.* Muzsikáló kávéház. A Pécsi Filharmonikus Zenekar tagjaiból alakult kamaragyüttes koncertje a Hotel Minaret udvarában.
- szeptember 12.* A VII. Országos Kerámia Biennálé megnyitója a Pécsi Galériában.
- szeptember 22–23.* Benke Valéria, az MSZMP Politikai Bizottsága tagjának látogatása.
- szeptember 25–26.* Mecsek autós hegyi verseny.
- szeptember 26.* Grimm: Hófehérke és a hét törpe című mesejátékának bemutatója a Bóbita Bábszínházban.
- szeptember 27.* Lehotka Gábor orgonakoncertje a Székesegyházban.
- szeptember 28.* A Fegyveres Erők Napjának központi ünnepsége a Helyőrségi Művelődési Házban.

EGYÉNI ELŐFIZETŐK

dr. Ács Zoltán * dr. Ádám Antal * dr. Adorján László * dr. Andrásfalvy Bertalan (Hosszúhétény) * Andrei Tamás * Angster József * dr. Antal Borbála * Arató Csaba (Budapest) * Auer Gábor * Auth Ferenc (Budapest) * Balatonyi Jenő * dr. Balatonyi Zoltán * Bánfai Antal * dr. Bánhegyi Mihály & Komoróczy Ildikó * dr. Bank József * Baranyai Pál * dr. Barcza Tiborné (Budapest) * Baronek Jenő * dr. Barri Istvánné * Baum Attila * Békés Sándor * dr. Bellei Árpád * dr. Benyovszky Imréné * vitéz Berkovits Tivadar (Baden-Baden) * Betlehem István * Betlehem László * dr. Bihariné Bauer Zsuzsanna * dr. Bíró József * dr. Blasszauer Róbert * Boda Miklós * Bóday Barna * Bóday Miklós * Bóday Zoltán * dr. Bodor András * Bodor Attila * Bögnerné dr. Tóth Mária * Bókay Endre * Borbáth Sándor (Győr) * Boros László * dr. Borsay Péter * Borsay Eszter * dr. Bördő László * Budai Jánosné * dr. Buzády Tibor * dr. Búzás Tibor * Czerpan István * dr. Csaba Tamásné * Csánk Jenőné * Csihi Péter * dr. Csullag József (Bonyhád) * dr. Csullag Zsolt (Bonyhád) * Dallos Nándorné (Hosszúhétény) * dr. Dankó Imre (Debrecen) * Darida Miklós * dr. Deli József & Szegvári Csilla * Dénesi Odón * Derényi László (Vác) * Dévényi Sándor * dr. Dobay Péter * Dobó Rudolf * Dolgos Sándor * dr. Eberling László * Éri István (Budapest) * dr. Ernyes Mihály * Fancsaly Éva * Fedeles Tamás * Fekete László * Ferenci József & Ivicz Ilona * Filákovits István * Fitos Gábor * dr. Flerkóné dr. Bárdos Vera * Frankovics György * dr. Fűrési Péter * Füzes Kata & Simon Wintermans * Gábor Olivér * Gál Éva & Márfi Attila * Gálhidy Éva * Gálos Éva * Gállos Orsolya (Pécsvárad) * Garadnay Balázs * dr. Gáspár Gabriella * dr. Gáspár László (Budapest) * Gasz Zoltán * dr. Gazda Ferenc * Gergely Tibor * Gesztze Zsuzsanna * Gettó József * Glock Imréné * Golob Ferenc * Gömörly György * Guld József * dr. Gundrum Károly * dr. Györey Ferencné * Györfi Csabáné * Hágen József * dr. Hajnal László * dr. Hajzer Lajos * dr. Halda Tamás * Háló Krisztián * Hámorey László * Harasztai Ágnes * dr. Hárs Éva * dr. Hartai István * dr. Havasi János * Hegedűs Lajos * Hencze Tamás & dr. Király Magdolna (Budapest) * Hevesi András (Budaörs) * Hídeg József * Hoffmann Judit (Kozármisleny) * Homola Viktor (Budapest) * Hopp-Halász Károly (Paks) * Hormay Mihály * dr. Horn János (Budapest) * dr. Horváth Attiláné dr. Nagy Éva * Horváth Béla (Budapest) * Horváth István * Horváth Józsefné * Horváth Zoltán * Horváthné Buchert Eszter (Abaliget) * Huba József * Hudák István * dr. Hudvágner Sándor * Huszár Zsuzsanna * Ijjás István * Ilcsik János (Mohács) * Illa Gyula * dr. Illei György & dr. Donhoffer Ágnes * István László * Ivasivka Mátyás * dr. Jandó Péter * dr. Jánosi Edit * dr. Jéki László (Budapest) * Jermey Miklós & Borsy Márta * Jeszták Lajos * dr. Jobst Kázmér * Józsa Judit * Jurdik Lászlóné (Kozármisleny) * dr. Kádár Géza * dr. Kádár Géza (Szombathely) * Kamarás Júlia * Kanizsai István * Karancsi Ilus * dr. Kellermayer Miklósné * Kerekes Imre * Kilár Gyöző * Kilár Zsolt * Kis Jánosné * Kismányoky Károly * dr. Kiss Iván (Essen) * dr. Kocsis Béla * Kolat Irén * Kollár Levente * Koltai Erika * dr. Korinek László * Kovács Attila * Kovács Gyula * Kovács Imre * Kovács Szabó János * Köhegyi István * Köszegi Gáborné * Kraft János * dr. Krassó Sándor * dr. Krommer Károly * Kukai András * Kulcsár László * Kungl János * dr. Kunszt Márta * Laczazné dr. Dombay Sarolta * Laczhegyi Béla * Lafferton Gyöző * Lakatosné Novotny Sarolta * László Károly (Basel) * dr. Lehmann Antal * dr. Lénárd László * Lengvári István * Lengvárszky Attila * Lenkovics László * dr. Létai György * Lischka Györgyné * dr. Lovász György * dr. Lovász Istvánné * Lovász Lázár * dr. Madas Éva (Székesfehérvár) * Madas Katalin * Mádl Ferencné (Budapest) * Magyarlaki Józsefné dr. * dr. Majdán János * Makkné Takács Katalin * Makovicsky Gyula * Markó Imre * Marks Levente * Marsai Agnes (Hosszúhétény) * Mateisz Lénárd * Matkovits Eleonóra * Mátrai Miklós * Márcz Róbert * dr. Méhes Károlyné * dr. Meláth Ferenc * Mendly Lajos * Mendöl Zsuzsanna * dr. T. Mérey Klára * dr. Mestyan Gyuláné * dr. Mestyan Ildikó * dr. Mezey Béla * Mihályi István * Millei Ilona * Mischl Róbert * Molnár G. Judit * Molnárné Garay Edit * Móró Mária Anna * dr. Mózsa Szabolcs (Budapest) * Müller Lajos (Palkonya) * Nagy Csaba * Nagy Erzsébet * dr. Nagy Gábor * dr. Nagy Imre * Nagy Norbert (Szentlőrinc) * Nagy Sándorné * Nagy Zoltánné (Kövágószőlős) * Nagyné Légrádi Szabina (Baja) * Németh Norbert (Csányosztró) * Németh Zsolt * Norgauer Mária * Nürnberger Géza * dr. Nyers József * dr. Olasz István * Onhausz Miklós * Öhmüller Miklós * Paksi Sándor * Palágyi Gergely * Pályfi Attila * ifj. Pályfi Attila * dr. Pandur József * Papp Béla (Hird) * dr. Pásztoriné Kovács Julianna * dr. Páva István * dr. Páva Zsolt * Pavlovics Attila * dr. Pesti János * Peták Péter * Pete József * Péter Pál * dr. Péteri Zoltán * Petrusz-Kerner Mária (USA) * dr. Pihlföhr Mónika * Plathly István * Pusztatafalvi Gábor * dr. Rácz Gábor * Radnóti Ilona * Radó Péterné (Budapest) * dr. Rákóczy István * dr. Rákosyné dr. Vass Klára * Ramocsai Istvánné (Budapest) * Rayman János * Rétfalvi Sándor * dr. Roisz Andrásné * Roma Enrico (Budapest) * dr. Román Lászlóné * Rónaki László * Rónaky Edit * Rozvány György * Rozs András * Róth Lajos * Rusznyákné Gaszt Felícia * Sallay Árpád * Sándorné Gacsályi Irma * dr. Sarlós Tamás * Schaller Károly * Schmelczor Józsefné * dr. Schmidt József * dr. Schmidt Pál * dr. Schweitzer Gábor * Sebők Ferenc * Selmecczy Miklós * Sey Gábor * dr. Simon Higin (Hatvan) * dr. Simon Ferenc (Siklós) * Siptár András * Sivák Henrik * Soó László * dr. Sólyom László (Budapest) * Somosi Konrád (Komló) * Staub Ernő * Stenczer Béla * Sudár Balázs (Budapest) * dr. Süle Tamás * Szabados György * Szabó Arto Olavi (USA) * Szabó Dorka (Pogány) * Szabó Klára Gabriella (Budapest) * dr. Szabó László Gy. (2) * Szabóné Kónig Éva * Szalay Lajos * dr. Szántó Péter (Budapest) * Szarka Zsolt * dr. Szebényi Imre (Budapest) * Seifert Judit * dr. Szelestey Judit * Szentivánszky Jeromos * Szentkutiné Szirtes Mónika (Gárdony) * Szieberth Józsefné (Balatonföldvár) * Szieberth Judit * Szirtes Béla * Szluka Balázs * Tamási Balázs * dr. Tamási Károlyné * dr. Tamásy István (Lányfalva) * Tasnádi Péter * Tavasz Marianna * Tegzes Ferenc * Temesi Endre Miklós * dr. Ternák Gábor * Tihanyi János * Tirkala Ferenc * dr. Tóbiás János * dr. Tóth Gyula * dr. Tóth József * G. Tóth Károly * Tóth Mihályné * Trebbin Ágost * Tüskés Tibor * dr. Ujvári Jenő * Ursprung János * Úz György * dr. Varga Csaba (Budapest) * dr. Varga Gyula * dr. Varga Levente * Varga Mihály * Várnagy Attila * dr. Varró Zoltán & dr. Darók Judit * Vass István * Végh Tibor * dr. Vértes László (Budapest) * Visy Zoltán (Budapest) * Visy Zsolt * Vóko János * Weller János * Wenczel Csilla * Werner Imre * Wolosz Vera * Zalay Buda * Dezsőné dr. Zemplényi Vera * Zemplényiné Barta Júlia * Zengővári Mária (Budapest) * dr. Zoltai Ákosné * dr. Zsigmond Endréné (Szombathely) * dr. Zsolt Njura (Gárdony)

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Nevelési Központ * Baranya Megyei Bíróság * Baranya Megyei Levéltár (2) * Belvárosi Általános Iskola * Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület * Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma és Kollégiuma (2) * Csorba Győző Megyei Könyvtár (2) * Déri Múzeum (Debrecen) * Egészséges Városért Alapítvány * Érc- és Ásványbányászati Múzeum (Rudabánya) * FVM Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet * Hajnóczy József Kollégium (2) * Hétfő pr. és reklámművelődési * Hidas Bt. * Janus Pannonius Gimnázium és Szakközépiskola (3) * Jókai Mór Általános Iskola * Központi Bányászati Múzeum (Sopron) * Lauber Dezső Városi Sportszék * MárkusZínház * Mecsek Egyesület * Nevelők Háza Egyesület * Pécs–Baranyai Kersekedelmi és Iparkamara (40) * Pécs–Baranyai TIT * Pécs/Sopianae Örökség Kht. * Pécs Város Oktatási Bizottsága (38) * Pécsi Gyermekotthon * Pécsi Hírek Kft. * Pécsi Testnevelési Általános Iskola és Középiskola, Sportiskola * Pécsi Városi Könyvtár * Pécsi Távfutó Kft. * Pollack Mihály Műszaki Szakközépiskola * PTE Egyetemi Könyvtár * PTE Egyetemi Levéltár * PTE Rektori Hivatal (2) * PTE BTK-TTK Könyvtár * PTE Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtára * PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár * Radnóti Miklós Közgazdasági Szakközépiskola * Sasvári és Fia Kft. * Városházai Múzeum